

Centar

EESTI RAKENDUSJURINGUTE
KESKUS CENTAR

Lisaõppe ja kutsevaliku õppe analüüs

Lõpparuanne

2022

Uuring „Hariduslike erivajadustega õpilaste üleminekute toetamine sujuvaks liikumiseks haridustasemete ja -liikide vahel ning tööturule“ valmis Haridus- ja Teadusministeeriumi tellimusel ja rahastati Haridus- ja Teadusministeeriumi 2022. aasta eelarvest.

Raporti autorid on Eesti Rakendusuuringu Keskusest Centar:

Epp Kallaste

Ailen Lang

Anu Rentel

Mari Liis Räis

Marko Sõmer

Haridus- ja Teadusministeeriumi (HTM) tellija sisendi uuringu valmimisse andsid Eda Tagamets, Piret Liba, Ave Szymanel, Jane Kallion ja andmepäringutega abistasid Priit Laanoja ning Ingrid Jaggo. Täname igakülgse abi ja nõuannete eest, mis olid väga vajalikud korrektse ja sisuka töö valmimisel.

Täname kõiki koolitöötajaid, õpilasi ja nende vanemaid, kes osalesid intervjuudes ja jagasid oma kogemusi, mis võimaldas meil mõista üleminekuaastate rolli ja olemuslikke erinevusi õpilaste ja koolide perspektiivist.

Sisukord

LÜHIKOKKUVÕTE	5
EXECUTIVE SUMMARY	8
MÕISTED JA LÜHENDID.....	11
SISSEJUHATUS	12
1 KEHTIVAD MEETMETE REGULATSIOONID	14
1.1 SISSEJUHATUS JA ANDMED	14
1.2 LISAÕPE	14
1.2.1 Riiklikud lisaõppe regulatsioonid	14
1.2.2 Lisaõppe korraldus koolide dokumentides.....	15
1.3 KUTSEVALIKU ÕPPEKAVA.....	18
1.3.1 Riiklikud kutsevaliku õppekava regulatsioonid	18
1.3.2 Kutsevaliku õppe korraldus koolide dokumentides.....	20
1.4 KOKKUVÕTE	23
2 STATISTILINE ÜLEVAADE ÜLEMINEKUMEETMETEST	24
2.1 SISSEJUHATUS JA ANDMED	24
2.2 LISAÕPE JA PIKENDATUD ÕPPE AASTAD	26
2.2.1 Õpilaste arv ja osakaal, kes saavad lisaõpet kasutada.....	26
2.2.2 Pikendatud ja lisaõppe aastal õppijate arv ja osakaal.....	27
2.2.3 Koolid, kus kasutatakse lisaõpet	30
2.3 KUTSEVALIKU ÕPE	30
2.4 ÕPILASTE PÕHIKOOLIST ÜLEMINEKUD JA LISAÕPPE KOHT ÜLEMINEKUTES	33
2.4.1 Hooldusõpe	33
2.4.2 Toimetulekuõpe	34
2.4.3 Lihtsustatud õppes õppinud.....	35
2.4.4 RÕKi järgi õppinud haridusliku erivajadusega õpilased	37
2.5 KOKKUVÕTE	38
3 ÜLEMINEKUMEETMETE RAKENDAMISE KOGEMUSED	40
3.1 SISSEJUHATUS JA ANDMED	40
3.2 PIKENDATUD ÕPE JA LISAÕPE	40
3.3 LISAÕPE	41
3.3.1 Lisaõppe sihtrühm ja õppima asumine	41
3.3.2 Kooli kaalutus lisaõppe pakkumisel	44
3.3.3 Lisaõppe sisu ja eesmärk.....	46
3.3.4 Lisaõppe tugimeetmed	49
3.3.5 Lisaõppe katkestamine ja lõpetamine	50
3.3.6 Lisaõppe finantseerimine.....	50
3.3.7 Lisaõppe väljakutsed ja tugevused	52
3.4 KUTSEVALIKU ÕPE	53
3.4.1 Kutsevaliku õppe sihtrühm ja õppima asumine	53
3.4.2 Kutsevaliku õppe sisu ja eesmärk.....	56
3.4.3 Kutsevaliku õppe tugimeetmed	59
3.4.4 Kutsevaliku õppe katkestamine ja lõpetamine	60
3.4.5 Kutsevaliku õppe finantseerimine	60

3.4.6	<i>Kutsevaliku õppe väljakutsed ja tugevused</i>	61
3.5	LISAÕPPE JA KUTSEVALIKU ÕPPE ÜHISOSA JA ERINEVUSED	62
3.6	KARJÄÄRIÕPE JA TÖÖTUKASSA ROLL ÜLEMINEKUTE TOETAMISEL	64
3.7	COVID-19 PANDEEMIA MÕJU ÜLEMINEKUMEETMETE RAKENDAMISELE	66
3.8	KOKKUVÕTE	67
4	HINNANG MEETMETELE JA POLIITIKASOOVITUSED	69
4.1	TULEMUSTE KOKKUVÕTE	69
4.2	SOOVITUSED RIIKLIKUL TASANDIL ÜLEMINEKUMEETMETE EDENDAMISEKS	72
4.3	SOOVITUSED KOHALIKULE OMAVALITSUSELE JA KOOLIPIDAJALE	75
4.4	SOOVITUSED KOOLI TASANDIL MEETMETE PAREMAKS RAKENDAMISEKS	75
4.4.1	<i>Soovitused lisaõppe rakendamiseks koolis</i>	75
4.4.2	<i>Soovitused kutsevaliku õppe rakendamiseks kutseõppeasutustes</i>	76
VIITED		78
LISA 1. KOOLIDE DOKUMENDIANALÜÜSI TABEL		79

Lühikokkuvõte

Eestis toetatakse haridusliku erivajadusega õpilaste põhikoolijärgset haridustee jätkamist ja tööturule siirdumist kahe sarnaselt sõnastatud eesmärgiga meetmega: lisaõpe põhikoolides ning kutsevaliku õppekava kutseõppeasutustes. Mõlema üleminekumeetmega toetatakse õpilaste üldoskuste ja esmaste karjääri- ning kutseoskuste omandamist. Uuringus analüüsime üleminekumeetmete praegust korraldust ja kasutamist ning soovime, kuidas meetmeid paremini rakendada.

Uuring põhineb dokumendi-, registriandmete ning intervjuude analüüsil. Dokumendianalüüs hõlmas riiklikke regulatsioone ja koolide lisaõppe või kutsevaliku õppe dokumente. Eesti Hariduse Infosüsteemi andmetega kirjeldasime meetmete kasutamise levikut, õpiteid ning üleminekumeetmete kohta õpiteedel. Intervjuud tegime lisaõpet pakkuvas ja mitte pakkuvas põhikoolides, kutsevalikuõpet pakkuvas kutseõppeasutustes ja meetmete riiklikku korraldust tundvate ekspertidega. Kokku tegime intervjuusid üheksas põhikoolis ja viies kutseõppeasutuses. Koolide intervjuud tegime erinevate osapooltega: koolijuhid, õppekoordinaatorid, haridusliku erivajadusega õpilaste koordinaatorid, õpetajad ja õpilased või lapsevanemad.

Kuigi lisaõppel ja kutsevaliku õppel on sarnased eesmärgid, siis sihtrühmad erinevad mõnevõrra ning seetõttu meetmed pigem täiendavad kui dubleerivad teineteist. Lisaõppe sihtgrupp on kitsam kui kutsevaliku õppekaval. Lisaõpet kasutavad edasi õppimiseks suuremat tuge vajavad haridusliku erivajadusega õpilased, kelle jaoks on keeruline senisest tuttavast keskkonnast välja liikuda. Lisaõppe õpilased on enne seda õppinud põhikoolis hooldusõppes, toimetulekuõppes või lihtsustatud õppes. Kutsevaliku õppekava sihtrühmast moodustavad aga haridusliku erivajadusega õpilased vaid ühe alamgrupi. Kutsevaliku õppekava õpe on kõigile õpilastele, sh: põhikooli katkestajad; noored, kes ei õpi ega tööta; või on ebakindlad oma tulevikuvalikutes. Haridusliku erivajadusega noortest kasutab kutsevaliku õpet pigem riikliku õppekava õpilane või iseseisvam ja edukamalt toime tulev lihtsustatud õppe õpilane kui toimetuleku õppe õpilane või suuremat tuge vajav lihtsustatud õppe õpilane.

Lisaõpet pakuvad praegu peamiselt eri- ja tõhustatud tuge vajavate õpilaste koolid ning teistest põhikoolidest vaid üksikud. Kutsevalikuõppe õppekaval pakuvad õpet enamik riiklikke kutseõppeasutusi. Lisaõppe korraldust reguleeritakse mõnevõrra vähem kui kutsevaliku õpet. Kutsevaliku õpet piloteeriti pikalt Norra ja Euroopa Majanduspiirkonna toetustega ja selle rakendamiseks töötas Innove välja põhjaliku juhendmaterjali. Lisaõppel analoogsed juhendid puuduvad. Lisaõpet pakuvad koolid ei pidanud regulatsioone küll ebapiisavaks, kuid võib arvata, et lisaõppe kasutuselevõttu nn tavakoolides takistab vähemalt osaliselt teadmiste ja kogemuste puudus, sest täpsemaid regulatsioone ja juhiseid, peale põhikooli- ja gümnaasiumi seaduse § 50, pole.

Mõlemat, nii lisaõpet kui kutsevaliku õpet peavad sihtrühmad asjakohaseks ja tulemuslikuks meetmeks edasiõppimise toetamisel. Üleminekumeetmed on suunatud pigem edasiõppimise toetamisele kui otse tööle liikumisele. Kõik lisaõppes ja kutsevaliku õppes õppinud õpilased küll ei lähe edasi õppima ega tööturule, kuid vaatamata sellele peetakse mõlemaid meetmeid vajalikuks, kuna need võimaldavad õpilastes peituvat potentsiaali kasutusele võtta. Mõlemal

meetmel pidasid intervjueritud oluliseks ka sotsiaalse küpsemise eesmärgi. Sotsiaalse küpsemise all mõeldakse õpilaste toetamist ja aja andmist iseseisvumiseks ning teadlikumate valikute tegemiseks eluteel.

Lisaõpet pakutakse eri- ja tõhustatud tuge vajavate laste koolides, kus tugimeetmete, õppe diferentseerimise ja individuaalse lähenemise rakendamisel on suur kogemus, mis kantakse üle lisaõppesse. Kutseõppeasutustes küll toetatakse haridusliku erivajadusega õpilasi, kuid võrrelduna lisaõppega on kutseõppekeskustes tugipersonali ebapiisavalt ning seetõttu pakutakse individuaalset tuge vähem.

Kuigi mitmed intervjueritud näevad, et ühiskonnas aktsepteeritakse varasemast erivajadusega inimesi laiemalt, muuhulgas töötajatena, on endiselt keeruline leida erivajadusega õppuritele tööandjaid ja praktikakohti.

Kokkuvõttes on mõlemad meetmed asjakohased, kuid välja saab tuua mitmeid võimalikke parenduskohti ning parimaid praktikaid, suuremates ja väiksemates detailides.

- Lisaõppe rakendamisel:
 - pikendada koolivälise nõustamismeeskonna ametliku soovitusel kehtimist põhikooli lõpetamisest lisaõppe lõpuni;
 - pikendada hooldusõppe õpilaste õppeaega põhihariduses õppimisel ilma neid lisaõppele suunamata, kuna lisaõppe eesmärk on õpilaste edasi suunamine õppima või tööturule, kuid hooldusõppe õpilastele seda ei kavandata;
 - tutvustada lisaõppe võimalust laiemalt muuhulgas sellistes koolides, kus lisaõpet ei pakuta, aga kus täna võib olla õpilasi, kes seda võiksid vajada;
 - korrastada registriandmetes põhikooli lõpetamise ja lisaõppes õppimise andmete sisestamise ning täitmise lahendused;
 - tagada kõigile, kel vaja, võimalus lisaõppes õppimiseks kodule lähedal;
 - arvestada lisaõppe suurema kulukusega (eriti maapiirkondades), kuna selles on suur kutseõppe ja praktika komponent, mis eeldab väljasõite;
 - eristada selgelt pikendatud õpet ja lisaõpet, et keskenduda lisaõppes selgemalt selle eesmärkidele;
 - tagada, et lisaõppe kutseõppe komponendist osa toimuks väljaspool kooli kui see vastab õpilaste võimetele;
 - võtta kasutusele tööpass, mis kirjeldaks täpselt õpilase omandatud ja tööturul kasutatavaid oskuseid.
- Kutsevaliku õppe rakendamisel:
 - tagada rahastus õppekavale ka ilma Norra ja Euroopa Majanduspiirkonna projektideta;
 - siduda tööturu ja hariduse tugimeetmed sujuvalt ja õmblusteta ühtseks haridusliku erivajadusega õpilaste tööturule liikumise toetamiseks;
 - laiendada toimetulekuõppe õpilaste õppimisvõimalusi kutseõppes;
 - suurendada paindlikkust õppetundide pikkuses ja kasutatavates meetodites. Tavapärane 90minutiline tund on liiga pikk haridusliku erivajadusega õpilastele;
 - abiõpetajate ja tugiisikute suurem kasutamine aitab õpet paremini haridusliku erivajadusega õpilastele kohendada, neid tuleks kasutada praegusest rohkem, et haridusliku erivajadusega õpilaste õpe oleks piisavalt toetatud;

- koostöö töötukassaga, mis toetab õpilasi tööturule liikudes, peaks sujuvate üleminekute tagamiseks algama juba õppe ajal.
- Koolidevahelise koostöö suurendamine. Heaks praktikaks on nii lisaõppe ja kutseõppeasutuste kui kutseõppeasutuste omavaheline koostöö laia valiku kutseõppe võimaluste tutvustamiseks.
- Kaasavate ja mitmekesisust toetavate väärtuste ning hoiakute jätkuv edendamine on vajalik haridusliku erivajadusega õpilastele õppe ja töötamise võimaluste loomisel.

Executive Summary

Students with special education needs in Estonia are supported with two similar measures to facilitate educational and labour market transitions after completing basic education: additional studies (*lisaõpe*) in basic schools and vocational orientation curriculum (*kutsevaliku õpe*) in vocational schools. Both measures are intended to support the development of students' general skills, as well as basic career and vocational skills. We analyse the current organisation and use of these measures and develop suggestions to improve the implementation of these measures.

The research is based on document analysis, registry data and interviews. The document analysis included Estonian national regulations and school documents on the implementation of additional study and vocational orientation. We used the Estonian Education Information System data to describe the use of our measures as well as the prevalence of different learning paths in combination with the used transition measures. Interviews were conducted in basic schools that provide additional studies and in some that don't, as well as in vocational schools providing vocational orientation and with national experts familiar with the measures. Altogether, interviews were conducted in nine basic schools and five vocational schools. Interviewees included school administrators, SEN coordinators, teachers and students or their parents.

Even though additional studies and vocational orientation have similar aims, they are rather complementary measures, because each has their specific target group. The target group for additional studies is somewhat narrower than that for vocational orientation. Additional studies are used more by SEN students with higher support need and who find it difficult to move straight to a new environment after finishing basic school. Additional studies' students have usually been studying in the basic school according to the simplified national curriculum (including simplified studies (*lihtsustatud õpe*), coping studies (*toimetuleku õpe*), care studies (*hooldusõpe*)). Among the vocational orientation students, SEN students are just one group. Vocational orientation is open to everyone, including basic school dropouts, NEET youth, and those who are unsure of their vocation. Among SEN students, those who use vocational orientation have usually finished the national curriculum or are in other ways more independent and successful in school while having completed the simplified studies.

Additional studies are currently mainly offered by schools for students with enhanced or special support needs (known as special schools) and a few other schools. Vocational orientation is provided by most state-run vocational schools. Additional studies are somewhat less regulated than vocational orientation. The latter was piloted with the support of Norwegian and European Economic Area funds and Foundation Innove developed a detailed manual for it. Similar manuals are lacking for additional studies. While the schools found the regulations regarding additional studies sufficient, it seems that wider implementation is hindered by lack of experience and knowledge, because the measure is only regulated by a single paragraph (§ 50) in the Basic Schools and Upper Secondary Schools Act.

Both transition measures support students continuing their education according to the interviewees. In fact, both are considered to support continuing education rather than supporting transition to work. Not all students go on to study nor do they enter the labour market, regardless,

the measures are necessary to bring out the potential in each student. For both measures the interviewees noted the aspect of social maturation as an important goal. Social maturation here is seen as supporting students and giving them time to grow more independent and to make more considered choices for their path in life.

Additional studies are offered in special schools, where there is access to support measures and lots of experience in differentiating studies for individual students. This also transfers to additional studies. Vocational schools support SEN students as well, but their support personnel is smaller in comparison to special schools and there is less individual support available.

Although some interviewees see that the acceptance of people with special needs has increased in Estonian society, it is still difficult to find employers and internships for SEN students.

In conclusion, both measures are relevant, but there is some room for improvement. We suggest:

- Implementing additional studies:
 - Extend the duration of recommendations for support measures by the counselling committee until the end of additional studies.
 - Extend the nominal length of study for care studies students by one year instead of additional studies, because while they certainly need the time to grow, additional studies are intended to facilitate transitions into further studies or the labour market, which is usually not the goal for these students.
 - Introduce additional studies to all schools.
 - Improve the Education Information System and its user manuals to clearly indicate school graduation and additional studies events to ensure correct data input.
 - Ensure additional studies opportunities for all in a school close to home.
 - Take into consideration the higher cost of additional studies that is related to the vocational component of the studies, especially in rural areas.
 - Keep a clear distinction between the additional studies and extended study years to keep the purpose of the additional study clear.
 - Ensure that a part of the vocational component is provided outside of the school (where appropriate).
 - Introduce the work passport, which would describe all the vocational skills students have gained during their additional studies.
- Implementing vocational orientation:
 - Ensure funding without the help from Norwegian and European project funds.
 - Combine the educational and labour market support measures seamlessly to facilitate the transition to the labour market.
 - Increase vocational study opportunities for coping studies students.
 - Increase flexibility of lesson length and teaching methods.
 - Increase the use of teacher aids and support persons to increase differentiation in lessons and provide individual support as needed.
 - Create a strong cooperation with the Estonian Unemployment Insurance Fund during studies to help students transition into the labour market.
 - Increase cooperation between schools to provide a comprehensive overview of different study opportunities in Estonia.

- Promote inclusivity and diversity as values to improve both study and labour market opportunities for SEN students.

Mõisted ja lühendid

HEV	Hariduslik erivajadus
RÕK	Põhikooli riiklik õppekava
LRÕK	Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava
LÕK	Lihtsustatud õpe
TÕK	Toimetulekuõpe
HÕK	Hooldusõpe
PGS	Põhikooli- ja gümnaasiumi seadus
KutÕS	Kutseõppeasutuse seadus

Sissejuhatus

Eestis toetatakse haridusliku erivajadusega (HEV) õpilasi muude tugimeetmete seas kahe põhiharidusest ülemineku meetmega: lisaõpe põhikoolides ja kutsevaliku õpe kutseõppeasutustes (edaspidi nimetame neid koos ka üleminekumeetmeteks). Mõlema eesmärk on toetada õpilast üldoskuste ja esmaste karjääri- ning kutseoskuste omandamisel, et lihtsustada üleminekut järgmisele haridustasemele või tööturule. Kui lisaõpe sätestati põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses¹ (PGS) juba 2010. aastal, siis kutsevaliku õppekava reguleeriti alles 2019. aastal² ning ametliku õppekavana korraldatakse selle alusel õpet alles paar õppeaastat.

Lisaõpet on Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS) andmetel pakutud praegu peamiselt tõhustatud või erituge vajavate laste koolides, kuigi õppe avamise võimalus on kõigil põhikoolidel. Alates 2018. aastast võimaldab PGS lisaõpet põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava (LRÕK) õppurite kõrval ka põhikooli riikliku õppekava (RÕK) läbinud haridusliku erivajadusega õpilastele. Kutseõppeasutused pakuvad kutsevaliku õppekava kõigile õpilastele sõltumata haridusliku erivajaduse olemasolust.

Rohkete toetusmeetmetega põhikoolist üleminek uude (kutse)õppeasutusse või tööellu on haridusliku erivajadusega õpilastele eriti väljakutsuv (Räis, Kallaste ja Sandre 2016), mistõttu on taolised üleminekut toetavad aastad kahtlemata vajalikud. Oluline on samas tuvastada, kuidas on ellu kutsutud meetmed koolides kasutusele võetud, kas nad täidavad eesmärgi ning kuidas saaks parandada meetmete tõhusust ning efektiivsust nii õpilaste kui riigi perspektiivist. Uuringu fookuses on kahe üleminekumeetme korralduse kaardistamine, väljakutsete ja tugevuste kirjeldamine ning paranduskohtade leidmine.

Uuringule püstitati järgmised uurimisküsimused:

1. Millisele sihtgrupile on osapoolte hinnangul asjakohane rakendada kumbagi meetet, sh kuidas need sobivad hooldusõppe, toimetulekuõppe ja lihtsustatud õppe õpilastele ja milline on osapoolte valmisolek seniseid sihtgruppe laiendada?
2. Kuidas korraldatakse kumbagi meetet koolides, sh
 - a. Kuidas otsustatakse grupi avamine?
 - b. Kuidas on koolis reguleeritud läbiviimine?
 - c. Milline on vastuvõtmise protsess ja valikukriteeriumid?
 - d. Milliseid tugimeetmeid rakendatakse meetmes osalejatele?
3. Kuivõrd on lisaõpe ja kutsevaliku õppekava sidustatud rehabilitatsiooni- ja tööturuteenustega, sh karjääriteenustega ning kuidas teenuseid edaspidi paremini sidustada? Kas ja milliste teenusepakkujatega tehakse täiendavalt koostööd lisaõppe ja kutsevaliku õppekava sisustamisel?
4. Kuidas kumbagi meetet rahastatakse ja millised on rahastamisega seotud probleemid?

¹ [Põhikooli ja gümnaasiumiseadus](#), vastu võetud 09.06.2010, RT I 2010, 41, 240, jõust. 01.09.2010, viimane red. RTI, 16.04.2021, 7.

² [Kutseõppeasutuse seadus](#), vastu võetud 12.06.2013, RTI, 02.07.2013, 1, jõust. 01.09.2013, viimane red. RT I, 16.06.2020, 8.

5. Kuivõrd kattuvad ja erinevad lisaõppe ja kutsevaliku õppekava sihtrühmad ja rakendamise meetodid ning kuidas neid meetmeid omavahel paremini sidustada?
6. Kuidas erineb meetmes osalenud ja mitteosalenud põhikooli lihtsustatud õppe, toimetulekuõppe ja hooldusõppe lõpetanute edasine haridustee ja töenäosus osaleda tööturul? Sh mis saab lihtsustatud-, toimetuleku- ja hooldusõppe lõpetanutest, kes ei osale lisaõppes?
7. Mil määral on osapooled (koolide ja lapsevanemate esindajad, valdkonnaeksperdid, lisaõppes või kutsevaliku õppes õppijad) rahul vastavalt tänase lisaõppe või kutsevaliku õppe korraldusega ning mida peetakse kummagi eelisteks ja probleemideks?
8. Milline on kummagi meetme tõhusus haridustasemetes vahelise üleminekumeetmena?

Uuringus analüüsime üleminekumeetmeid reguleerivaid riiklikke regulatsioone ja koolide dokumente, koostame EHISe andmetel olukorra statistilise kirjelduse ning analüüsime koolides ja kutseõppeasutustes koolijuhtide, õpetajate, HEV koordinaatorite, õppekoordinaatorite, õpilaste ja lapsevanematega tehtud intervjuusid. Lisaks intervjuerisime Haridus- ja Teadusministeeriumi ja Eesti Töötukassa eksperte. Erinevaid vaatenurki sünteesides kirjeldame praegust üleminekuaastate kasutamist ning võimalikke paranduskohti nende rakendamisel. Intervjuude valimit ning metoodilisi valikuid kirjeldame eraldiseisvas uuringu metoodikaraportis.

Uuringu raporti esimene peatükk annab ülevaate lisaõppe ja kutsevaliku õppekava õppe korraldusest riiklikes ja koolide dokumentides visandades sellega raamistiku praeguse õppekorralduse täpsemaks uurimiseks. Teisest peatükist saab EHISe andmetele tuginedes ülevaate, millised sihtrühmad olemasolevaid meetmeid kasutavad ja milliseid seoseid täiendavate õppeaastate ja edasiõppimise vahel näeme. Kolmandas peatükis keskendume intervjuudele, kus analüüsime konkreetseid kogemusi meetmete elluviimisel. Viimane peatükk võtab tulemused ja neist järelduvad soovitusel kokku.

1 Kehtivad meetmete regulatsioonid

1.1 Sissejuhatus ja andmed

Lisaõppe ja kutsevaliku õppe korralduse kirjeldamiseks vaatame riiklikke regulatsioone ja uuringu valimisse valitud koolide dokumente. Riiklikult sätestatakse lisaõppe rakendamine PGSi ning kutsevaliku õppekava rakendamine kutseõppeasutuse seaduses (KutÕS) ja kutseharidusstandardis (KHS). Mõlemad seadused määravad meetmete sisu, eesmärgi ja rakendamise tingimused väga üldiselt. Kutsevaliku õppekava rakendamiseks töötas Innove koolidele välja juhise, mille sisust anname samuti põgusa ülevaate.

Koolide dokumendianalüüs sisaldab algsesse valimisse valitud viie põhikooli ja nelja kutseõppeasutuse dokumente (vt valimi kirjeldust täpsemalt metoodikaraportist). Dokumendianalüüsis vaatame koolide õppekavasid, kutsevaliku õppe õppekavasid ja kui koolidel oli spetsiaalseid dokumente lisaõppe reguleerimiseks, siis ka neid, ja koolide veebilehtedel olevaid regulatsioone. Koolide dokumendianalüüsis keskendusime üldisemale kutsevaliku õppe ja lisaõppe korraldusele. Uuringus ei võrrelda dokumendianalüüsi käigus detailselt õpiväljundeid, taotletavate pädevuste kirjeldusi, tunnijaotusplaane, kohustuslike ega valikainete loetelusid.

1.2 Lisaõppe

1.2.1 Riiklikud lisaõppe regulatsioonid

Põhikooli lisaõppe eesmärgi sätestab PGSi § 50 (kuni 2018 oli sarnase sisuga § 54). Selle järgi pakutakse lisaõpet neile põhikooli lõpetanud õpilastele, kellel on vaja **hariduslikust erivajadusest tulenevalt ettevalmistust ja tuge õppe sujuvaks jätkamiseks või tööturule üleminekuks**. Kuni 2018. aastani oli lisaõpe sihitud vaid põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava järgi õppinud põhikooli lõpetanutele.

§ 50. Lisaõppe põhikooli lõpetanutele

(1) Kooli pidaja otsusel võib põhikoolis pakkuda lisaõpet lihtsustatud, toimetuleku- ja hooldusõppe alusel põhikooli lõpetanutele ning põhikooli riikliku õppekava järgi põhikooli lõpetanutele, kellele tulenevalt hariduslikust erivajadusest on vaja pakkuda täiendavat ettevalmistust ja tuge õppe sujuvaks jätkamiseks või tööturule üleminekuks.

(2) Lisaõppesse võetakse õpilasi, kes on saanud põhikooli lõputunnistuse samal aastal ja kes ei ole valmis õpinguid jätkama või tööturule suunduma või kes ei pääsenud soovitud õppeasutusse. Lisaõppes osalevatele õpilastele kohaldatakse õigusaktides statsionaarses õppes põhiharidust omandavate õpilaste kohta sätestatud käesolevast paragrahvist tulenevate erisustega.

(3) Lisaõppe kestab ühe õppeaasta. Lisaõppes osalejale võimaldatakse juhendatud õpet 1050 õppetunni ulatuses. Juhendatud õpe koosneb üldhariduslikust õppest, kutsealasest ettevalmistusest ning sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste arendamisest. Kutsealast ettevalmistust tehakse koostöös kohase kutseõppeasutuse või tööandjaga.

(4) Igale õpilasele koostatakse üleminekuplaan, kus määratakse tema konkreetne õppe sisu ja päevakava. Üleminekuplaani koostamisel arvestatakse õpilase teadmisi ja oskusi, õpilase ning vanema soove ja vajadusi ning kooli võimalusi.

Lisaõpe LRÕKi lõpetanutele on PGSi juba 2010. aastast, ent seda laiendati kõigile põhikooli õppekavadele 2018. aastal, kui seadusesse viidi sisse suuremad haridusliku erivajadusega õpilasi puudutavad muudatused. Vastavalt seaduseelnõu esialgsele seletuskirjale kaotati erisus, kuna kavatseti üleüldse loobuda kahe õppekava eristamisest. Teisel lugemisel sellest loobuti ning sihtrühmade laiendamist põhjendatakse seletuskirjas: „Eesti Puuetega Inimeste Koda selgitas, et aastast lisaõppe võimalust oleks vaja ka riikliku õppekava järgi põhikooli lõpetanud haridusliku erivajadusega noortele, kellel on näiteks autismispektri häire, hüperaktiivsus või muu psüühikahäire.“³

Pärast 2018. aasta muutusi haridusliku erivajadusega õpilaste toetusmeetmetes, andis Innove välja „Juhendmaterjal õpilase toetamiseks koolis“, mis annab ülevaate haridusliku erivajadusega õpilaste toetusmeetmetest koolis PGSi muudatuste valguses, ent ei maini lisaõpet kordagi. Üleüldse ei ole lisaõppe ja selle rakendamise kohta täiendavaid infoallikaid peale PGSi või sellele otseselt viitavate allikate.

Lisaks lisaõppele võimaldatakse osale õpilastest **pikendatud õpet**. Põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava lisad 2⁴ ja 3⁵ ehk hooldusõppe ja toimetulekuõppe kirjeldused sätestavad, et lapsevanema hiljemalt 9. klassi esimesel poolaastal esitatud põhjendatud taotluse alusel võib õppenõukogu otsusega pikendada õpilase õppeaega kahe õppeaasta võrra kuni 32 nädalatunni ulatuses igal õppeaastal. Täiendavate õppeaastate kohustuslike ja valikainete jaoks koostatakse õpilasele individuaalne õppekava. Erinevalt lisaõppest, mis järgneb põhikooli lõpetamisele, pikendab pikendatud õpe põhihariduse astmel õppimise aega ja õpilane lõpetab põhikooli pärast pikendatud õppeaastaid.

Mõnes koolis käsitletakse pikendatud õpet ja lisaõpet ühtse skeemina. Seetõttu vaatleme lisaõppe reguleerimist koolides muuhulgas võrdluses pikendatud õppe korraldusega.

1.2.2 Lisaõppe korraldus koolide dokumentides

Põhikoolide lisaõppe dokumentide analüüsis vaatlesime valimisse valitud koolide õppekavasid, spetsiaalselt lisaõppe korraldamiseks koostatud dokumente ja veebilehtede infot (edaspidi koolide dokumendid). Viies koolis kuuest oli lisaõpe kooli dokumentides mingil moel reguleeritud. Ühes valimisse valitud põhikoolidest ei olnud dokumente ega regulatsioone, mis lisaõppe tingimusi ja vastuvõttu reguleeriks. Selles koolis tehtud intervjuude põhjal tegeleti seal parasjagu tugimeetmete korra väljatöötamisega ja selle korra üheks osaks saab tõenäoliselt ka lisaõppe reguleerimine. Põhikoolide dokumentide võrdluse tabel on lisas (vt LISA 1. Koolide dokumendianalüüsi tabel).

³ Riigikogu (2017) [519 SE II Seletuskiri põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise ning sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu teiseks lugemiseks](#).

⁴ Vabariigi Valitsuse 16. detsembri 2010. a määruse nr 182 [Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava. Lisa 2. Toimetulekuõpe](#).

⁵ Vabariigi Valitsuse 16. detsembri 2010. a määruse nr 182 [Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava. Lisa 3. Hooldusõpe](#).

Põhikoolis reguleeritakse lisaõpe tavaliselt kooli **õppekavas**, aga mõnes koolis ka **lisadokumentides** (näiteks ühel põhikoolil on dokument lisaõppele jäämise tingimuste ja korra kohta, teisel koolil on eraldi lisaõppe õppekava). Kõigil koolidel peale ühe oli lisaõppe info toodud kooli **veebilehel**. Veebilehtedel on tavaliselt lisaõppe kohta üldinfo (eesmärk, kellele on mõeldud, kestus jmt).

Koolide dokumentides sätestatud **lisaõppe eesmärk** kordab üldiselt PGSiis sätestatud lisaõppe eesmärki (pakkuda täiendavat ettevalmistust ja tuge õppe sujuvaks jätkamiseks või tööturule üleminekuks). Mitu põhikooli aga laiendavad neid eesmärke, näiteks järgmiselt:

- Lisaõppe eesmärgiks on põhiõpetuse tegevust jätkates toetada õpilase arengut ning vähendada tõrjutust ühiskonnas.
- Lisaõppe ehk tööharjutusaasta eesmärk on [---] paremaks kaasatuseks päevakeskustes või tugi- ja kaitstud töö keskustes.
- Lisaõppe eesmärk on [---] toetada üleminekut täiskasvanu ning tööellu või kutseõppesse.
- Lisaõppe eesmärgiks toimetulekuõppes on sotsiaalsete oskuste õppe suurendamine läbi õppekava ainete ja tegevuste.

Nagu näha, laiendatakse lisaõppe eesmärki kitsalt töö- ja haridusteel jätkamise toetamiselt üldisematele sotsiaalsetele eesmärkidele ning üleminekule sotsiaalkaitse teenustele.

Lisaõppe vastuvõtu kriteeriumid põhikoolide dokumentides on kooskõlas PGSiis sätestatud lisaõppe vastuvõtu põhimõtetega – kooli pidaja otsusel võib põhikoolis pakkuda lisaõpet LÕKi, TÕKi, HÕKi ja RÕKi alusel õppinud põhikooli lõpetanutele ning lisaõppesse võetakse õpilased, kes on saanud põhikooli lõputunnistuse samal aastal ja kes ei ole valmis õpinguid jätkama või tööturule suunduma või kes ei pääsenud soovitud õppeasutusse. Põhikoolide dokumentides reguleeritakse LÕKi ja TÕKi järgi õppinud õpilastele suunatud lisaõpe, HÕKi ja RÕKi järgi õppinud õpilaste lisaõpe märgiti mõne kooli dokumentides ja teistes mitte. Ühes põhikoolis kuuluvad lisaõppe sihtrühma erandjuhul ka need õpilased, kes langesid kutseõppeasutusest välja esimese õppeveerandi jooksul.

Mõned põhikoolid on seadnud lisaõppesse saamisele täiendavad nõuded, mis on seotud õpilase käitumise, toimetuleku või motivatsiooniga, näiteks:

- Lisaõppele saab jääda kooli lõpetanu, kes on piisavalt motiveeritud ja kelle lõputunnistusel on käitumine hinnatud vähemalt rahuldavalt.
- Lisaõppe õpilane omab eneseteenindusoskusi, on võimeline suulisel juhendamisel sooritama jõukohaseid tööülesandeid minimaalselt poole tunni jooksul nii individuaalselt kui gruppis töötades, järgib ühiskonnas kehtivaid käitumisnorme.

Vastuvõtt lisaõppesse toimub vastavalt koolide dokumentidele **lapsevanema avalduse alusel ja õppenõukogu otsusel**. Kaks põhikooli sätestavad oma dokumentides õppenõukogu kaalutlusõiguse. Ühes täpsustatakse õppenõukogu kaalutluse alusena õpilase koolikohustuse täitmist, käitumishinnet ja õpilase vajadust elus toimetulekuks õppeaja pikendamise järele. Teises koolis mainitakse lapsevanema taotluse mitterahuldamise põhjustena õpilase puudest tingitud käitumishäireid, mis võivad ohustada kaasõpilasi ning seda, et õpilase pädevusi ei ole võimalik oluliselt suurendada arvestades kooli ressursse ja eripedagoogilist kompetentsi.

Seega, kuigi lisaõppe eesmärki nähakse mõnel juhul laiemana, kui ainult tööturul ja haridusteel jätkamise toetamine, siis teiselt poolt on koolid sätestanud kaalutusõiguse hindamiseks, kas meetmest tõuseb õpilasele kasu või mitte.

Mitmes koolis diferentseeritakse lisaõpet lähtuvalt õpilaste hariduslikest erivajadustest. Enamik koole diferentseerib LÕKi ja TÕKi järgi õppivate õpilaste õpet. Näiteks võivad LÕKi ja TÕKi järgi õppivate õpilaste lisaõppes erineda tunniplaanid, valikained, üldpädevused, tunnistused jne. Ühes põhikoolis jagatakse lisaõpe kolmele õpitasele vastavalt õpilase võimekusele kutseõppes õpinguid jätkata:

1. tase – õpilased, kes vajavad pidevat sotsiaalset tuge ning jätkavad tegutsemist päevakeskuses või tugi- ja kaitstud töö keskustes (vähendatud koormusega – 20 tundi nädalas);
2. tase – õpilased, kes oskavad täita tavapäraseid, piiratud vastutusega tööülesandeid juhendamisel, jätkavad õpinguid kutseõppes 2. tasemel ja suunduvad tulevikus avatud tööturule lihttöölistena;
3. tase – õpilased, kes suudavad omandada vajalikud tööoskused ja sooritada tööülesandeid iseseisvalt, jätkavad õpinguid kutseõppe 3. tasemel ning on võimelised sooritama ka kutseeksami.

Lisaõppele eelnevalt pakuvad põhikoolid TÕKi ja HÕKi järgi õppivatele õpilastele **kuni kaheaastast pikendatud õpet**. Mõne põhikooli dokumentides eristatakse pikendatud õpet ja lisaõpet selgelt, teiste põhikoolide dokumentides aga mitte nii selgelt, näiteks kasutatakse sarnast terminoloogiat ja nende eesmärgid sõnastatakse ühtsena. Siiski, kõikide põhikoolide dokumendid kinnitavad PGSi sätestatut, et lisaõppesse võetakse ainult need õpilased, kes on saanud põhikooli lõputunnistuse samal aastal.

Lisaõppe õppeainete valikust vaatasime **kutseõppega seotud ainete osakaalu**, kuna uuringu fookuses on lisaõppe ja kutsevaliku õppekava võrdlev hindamine. Üldiselt on koolide õppekavades kirjas lisaõppe tunnijaotusplaanis kutseõppega seotud õppeainete (näiteks kutse-eelne ettevalmistus; töö-õpe/eelkutseõpe; tööharjutustunnid ja tunnid kooli töökodades; praktika) maht nädalas (näiteks 15 tundi, 12 tundi). Ainult ühe kooli õppekavas ei täpsustata kutseõppe osakaalu ega mahtu, märgitakse ainult, et lisaõppes on kutsealane ettevalmistus.

PGS sätestab, et igale õpilasele koostatakse lisaõppel **üleminekuplaan**, kus määratakse õpilase õppe konkreetne sisu ja päevakava ning üleminekuplaani koostamisel arvestatakse õpilase teadmisi ja oskusi, õpilase ja vanema soove ja vajadusi ning kooli võimalusi. Põhikoolide dokumendid kordavad üldiselt PGSi, ühe kooli dokumentides sätestatakse lisaks üleminekuplaani täitmise seire (9. klassi klassijuhataja koostab sügisel koos aineõpetajate ja kutsesuunitlusega tegelevate õpetajatega lisaõppe õpilasele üleminekuplaani, koordineerib selle täitmist ja teeb kevadel kokkuvõtted). Ühe kooli dokumendid siiski ei maini üleminekuplaani.

Lisaõpet reguleerivates dokumentides spetsiifiliselt **tugimeetmeid** ei märgita. Tugiteenused on muude dokumentide alusel suunatud kõigile põhikooliõpilastele, kes neid teenuseid vajavad.

Kokkuvõttes on mõnes koolis lisaõpe kooli dokumentides reguleeritud ja on ka koole, kus sellised regulatsioonid puuduvad. Koolid, kus lisaõpe on reguleeritud, reguleerivad omakorda lisaõpet

erineva detailsusega ja erinevatel teemadel. Kui seaduses sõnastatud lisaõppe eesmärk või sihtrühm sõnastatakse kooli dokumendis ümber, siis sellega laiendatakse seaduses sõnastatud, hõlmates õpilaste toimetuleku ja arengu toetamist ning liikumist edasi sotsiaalteenustele. Samas on koole, kus hinnatakse lisaõppe vajalikkust kombinatsioonis õpilase toimetulekuga ning seeläbi välistatakse lisaõppe eesmärkidele mittevastavate õpilaste vastuvõtmine: õpilase toimetulek peab olema lisaõppe jaoks piisav, aga haridusteel jätkamiseks või tööturule liikumiseks ebapiisav, et õpilasel oleks lisaõppest kasu. Koolide dokumendid reguleerivad eelkõige LÕKi ja TÕKi järgi õppivate õpilaste lisaõpet, üksikutel juhtudel on ka HÕKi järgi õppivate õpilaste lisaõpe märgitud. Kuna HÕKi ja TÕKi järgi õppinud õpilastele on põhikooli lõpetamisel võimalik riikliku õppekava järgi pakkuda ka pikendatud õppeaastaid, siis on koole, mille dokumentides käsitletakse pikendatud õpet ja lisaõpet ühtse skeemina. Mõned koolid küll märgivad eesmärkides RÕKi järgi õppivate õpilaste lisaõppe võimalust, aga õppekavades otseselt neid õpilasi välja ei tooda.

1.3 Kutsevaliku õppekava

1.3.1 Riiklikud kutsevaliku õppekava regulatsioonid

Kutsevaliku õppekava eesmärk on vastavalt KutÕSi §-le 23 omandada erialaõppe alustamiseks vajalikud kompetentsid ning vastavalt kutseharidusstandardi⁶ §-le 10 omandatakse **valmisolek õpingute jätkamiseks ja tööturule siirdumiseks**. See kutseõppeliik jõustus seaduses alles 2019. aastal. Kutseharidusstandard sätestab täpsemalt:

- Kutsevaliku õpe on **kutseõppeks ettevalmistav tasemeõpe**, millega omandatakse teise kvalifikatsioonitaseme õpiväljundid ning valmisolek õpingute jätkamiseks ja tööturule siirdumiseks.
- Kutsevaliku õpe toimub üksnes statsionaarses õppevormis.
- Kutsevaliku õppe läbiviimiseks koostab kool kutsevaliku õppekava.
- Kutsevaliku õppekavas moodustavad valikõpingud 70 protsenti õppekava mahust ja põhiõpingud 30 protsenti õppekava mahust.
- Kutsevaliku õppekava loetakse lõpetatuks pärast õppekavas kirjeldatud õpiväljundite saavutamist, mida hinnatakse mitmeeristavalt.
- Õpiväljundite saavutatust hinnatakse kutseeksamiga, mida võib sooritada ka osade kaupa. Kui kutse- või erialal ei ole kutseeksami sooritamine võimalik, lõpetatakse õpingud erialase lõpueksamiga. Juhul, kui kutseeksami sooritamine ebaõnnestub, on õpilasel õigus sooritada õpingute lõpetamiseks samuti erialane lõpueksam. **Haridusliku erivajadusega õpilase puhul hinnatakse õpiväljundite saavutatust erialase lõpueksamiga, mille võib asendada kutseeksamiga.**
- Kutsevaliku õppekava põhi- ja valikõpingute moodulite õpiväljundeid võib kohandada õpilase individuaalses õppekavas, arvestades õpilase võimeid ja vajadusi.

⁶ [Kutseharidusstandard](#), vastu võetud 26.08.2013, RT I, 28.08.2013, 13, jõust. 01.09.2013, viimane red. RT I, 17.04.2019, 6.

Kutsevaliku õppekava lõpetaja saavutab järgnevad teise taseme kutseõppe **õpiväljundid** (Kutseharidusstandard § 13):

3. Kutse- ja erialased oskused ning iseseisvuse ja vastutuse ulatus:
 - 1) oskab täita oma kutse- või erialal tavapäraseid, piiratud vastutusega tööülesandeid;
 - 2) suudab täita tööülesandeid juhendamisel;
 - 3) töötab tulemuslikult töösituatsioonides, mis on üldjuhul stabiilsed.
4. Õpipädevus: õpib nõustamisel ja suunamisel.
5. Suhtluspädevus:
 - 1) oskab suhelda harjumuspärastes olukordades ja tavapäraste suhtluspartneritega;
 - 2) kasutab kutse- ja erialaste probleemide lahendamisel nõu, abi ja tuge ning etteantud infomaterjale.
6. Enesemääratluspädevus: oskab oma töö tulemusi hinnata nõustamisel.
7. Tegevuspädevus: juhendamisel kohaneb ja tuleb toime erinevates sotsiaalsetes keskkondades.
8. Infotehnoloogiline pädevus:
 - 1) teab mõningaid infotehnoloogia võimalusi;
 - 2) oskab mõnel määral kasutada internetti;
 - 3) oskab kasutada mõningaid rakendusi juhendamisel.
9. Algatusvõime ja ettevõtlikkuspädevus:
 - 1) oskab väljendada oma ideid ning neid juhendamisel rakendada;
 - 2) teeb juhendamisel etteantud võimalustest oma oskustele sobivaid valikuid;
 - 3) osaleb oma karjääriplaani koostamisel.

Kutsevaliku õppe sisu ja korraldus on põhjalikumalt lahti kirjutatud vastavas **juhendmaterjalis** „Kutsevaliku õpe: kellele, miks, kuidas?“⁷ (edaspidi märgitud kui Innove juhend), mille on välja andnud Innove. Vastavalt kutsevaliku õppe juhendmaterjalile on haridusliku erivajadusega õpilastele suunatud 60 EKAP ehk aasta pikkune õppekava, 30 EKAP ehk pooleaastase mahuga kutsevaliku õpe on pigem neile, kel on puudusi nt eesti keele oskuses, muudes eeldusainetes või kes vajavad kohanemist Eesti kultuuriruumiga. Pooleaastase õppekava eesmärk on **toetada õppijat teadlike valikute tegemisel** haridustee jätkamiseks või tööellu suundumiseks. Aastase õppekava eesmärk on **anda õpilasele kutseõppes sobiva eriala valimiseks vajalikud teadmised, oskused ja hoiakud**. Õigusaktid ei keela haridusliku erivajadusega õpilasi pooleaastasele õppekavale võtta. Koolil on võimalus teha muudatusi või kohandusi õppeajas, õppesisus ja õppekorralduses (KutÕS § 32 lõige 8) vastavalt õppija võimetele ja vajadustele. **Uuringus keskendume peamiselt aastasele õppele, mis loodi just haridusliku erivajadusega õpilaste toetamiseks**, ent koolide intervjuudes selgus, et sageli ei tehta praktikas sellist erisust õppe pikkuste vahel ning EHISe andmete analüüs näitab, et TÕKi ja LÕKi järgi õppinud õpilased jõuavad ka lühemale kutsevaliku õppekavale.

Innove juhendi soovitusel ja nõudmised puudutavad koostööd koolisiseste ja kooliväliste partneritega, kohustuslike ja valikainete sisu, individuaalse õppe toetamist, kutsevaliku õppe

⁷ Innove (2019) [Kutsevaliku õpe: kellele, miks, kuidas?](#) Tallinn.

korraldust koolis, teavitustööd, õpilaste oskuste hindamist ja tugiisiku määramist. Juhendmaterjal toetub muuhulgas pilootprojektile (2016–2019), mille raames Tartu Rakenduslik Kolledž⁸, Tallinna Teeninduskool ja Räpina Aianduskooli Maarja küla õpperühm katsetasid kutsevaliku õppe põhimõtetest lähtuvat tugiprogrammi. Projekti parimate tavade põhjal annab juhend koolidele tööriistad kutsevaliku õppe rakendamiseks. Samuti on korraldatud koolidele seminare pilootprojekti parimate näidete jagamiseks.

Lisaks juhendmaterjalile avati kutsevaliku õppe rakendamiseks **2020. aastal ka Euroopa Majanduspiirkonna ja Norra toetusmeetmete kaudu taotlusvoor eelarvega 1 742 870 eurot.**⁹ Toetatavate tegevuste hulka kuulusid kutsevaliku õppe rakendamisega seonduv arendustöö koolis ja õppe läbiviimine kutsevaliku õppekaval, sh kutsevaliku õppekava sisu kohandamine vastavalt sihtrühmale, muutmine ja täiendamine vastavalt rakendamiskogemusele ning partnerite ettepanekutele. Arendustööna toetati koolisisese ja -välise tugivõrgustiku kaardistamist, koostöökokkulepete sõlmimist õppekava elluviimisel ning ettevalmistavaid tegevusi kutsevaliku õppekavaga seotud töötajate, koolipersonali ja partnerite kaasamiseks õppekava rakendamisel. Toetusega kaasnes kohustus korraldada vähemalt üks teavitusüritus.

Toetuse vähim summa oli ühe projekti kohta 100 000 eurot ja suurim 200 000 eurot. Programmist rahastatud projektide kulude abikõlblikkuse lõpptähtaeg on 2024. aasta kevadel.

1.3.2 Kutsevaliku õppe korraldus koolide dokumentides

Õppekavade registri järgi oli 2022. aasta septembri seisuga avatud vastuvõtt 29 kutsevaliku õppekavale, neist 12 olid 60 EKAPi mahus ja toimusid 12 erinevas kutseõppeasutuses¹⁰. Kõik 60 EKAP õppekavad olid üheaastase õppeajaga. 30 EKAPi mahus avatud vastuvõtuga kutsevaliku õppekavasid oli 17. Neist kolm kestis viis ja ülejäänud kuus kuud. Mõnes kutseõppeasutuses¹¹ on vastuvõtt avatud 60 EKAP õppekavale ja on ka koole¹², kus vastuvõtt on avatud 30 EKAP õppekavale. Lisaks on koole, kus on mõlemad, nii 60 kui 30 EKAP õppekavad¹³.

Sarnaselt põhikoolide dokumendianalüüsile võtsime ka siin vaatluse alla valimisse valitud kutseõppeasutuste dokumendid ja veebilehtedel olevad regulatsioonid (dokumentide võrdlust vt ka LISA 1. Koolide dokumendianalüüsi tabel). Kutseõppeasutuste kutsevaliku õpe reguleeritakse

⁸ Endise nimetusega Tartu Kutsehariduskeskus.

⁹ Riigi Tugiteenuste Keskuse veebileht, [Meede: Kutsevaliku õppe rakendamine kutseõppeasutustes](#), „Siirded põhiharidusest kutseharidusse“ (väikeprojektide taotlusvoor kutseõppeasutustele).

¹⁰ Eesti Hariduse Infosüsteemi veebileht, [Õppekavade registri väljavõte \(uuendatud 02.09.2022\)](#).

¹¹ Haapsalu Kutsehariduskeskus, Räpina Aianduskool, Tallinna Polütehnikum

¹² Hiiumaa Ametikool, Järvamaa Kutsehariduskeskus, Luua Metsanduskool, Rakevere Ametikool, Kopli Ametikool, Lasnamäe Mehhaanikakool, Tartu Kunstikool, Valgamaa Kutseõppekeskus

¹³ Ida-Virumaa Kutsehariduskeskus, Kuressaare Ametikool, Pärnumaa Kutsehariduskeskus, Tallinna Ehituskool, Tallinna Teeninduskool, Tartu Rakenduslik Kolledž, Vana-Vigala Tehnika- ja Teeninduskool, Viljandi Kutseõppekeskus, Võrumaa Kutsehariduskeskus

tavaliselt kooli **õppekorralduseeskirjas** (ühes kutseõppeasutuses kooli põhimääruses), kooli **veebilehtedel** olevas infos ning **kutsevaliku õppe õppekavas**.

Kõigis kutseõppeasutuste õppekorralduseeskirjades mainitakse kutsevaliku õppe olemasolu, aga detailsemat infot kutsevaliku õppe kohta nendes dokumentides ei ole.

Kutseõppeasutuste veebilehtedel on eraldi kutsevaliku õpet tutvustavad teemalehed. Kutsevaliku õppe veebilehed vastavad üldiselt Innove juhendi soovitudele, et koolide kodulehtedel võiks kutsevaliku õpet kajastada esilehel, tutvustus peaks olema lühike, täpne ja selgesti sõnastatud ning täiendav info peaks olema kergesti leitav. Lisaks on kõikide valimis olnud koolide veebilehtedel projektide teema all kutsevaliku õppe projekti veebileht, kus esitatakse lisaks kutsevaliku õppe eesmärkidele informatsioon projekti rahastamise, projektipartnerite ning kursuste ja õpilaste arvu kohta.

Kutsevaliku õppekavadest vaatlesime neid, mis **ei ole suunatud spetsiifiliselt Ukraina sõjapõgenikele**¹⁴. Kutsevaliku õppekavades on üldinfo ainekavade ning õpetatavate moodulite (õpiväljundid, moodulite nimetused ja mahud) kohta.

Koolide dokumentides sätestatud **kutsevaliku õppe eesmärgid** ja **sihtrühmad** on üldiselt kooskõlas kutseõppeasutuse seaduses, kutseharidusstandardis ja Innove juhendis (koos nimetatud edaspidi: riiklikes regulatsioonides) sätestatuga, ehk kutsevaliku õppe eesmärk on toetada noore valmidust õpinguid kutseõppes jätkata või tööturule siseneda ning kutsevaliku õppe peamiseks sihtrühmaks on noored, kellel puuduvad oskused või valmidus valida omale eriala. Näiteks suunab üks kutseõppeasutus kutsevaliku õppe noortele, kes:

- ei ole oma erialavalikus kindlad;
- vajavad õppimisel tõhusat tuge;
- on katkestanud õpingud üldharidus- või kutseõppeasutuses, ei tööta ning ei õpi;
- on sisse rännanud ja/või puuduliku eesti keele oskusega.

Samas ei järgi kõik valimisse valitud kutseõppeasutused oma veebilehtedel kutsevaliku õppe eesmärkide ja sihtgruppide sõnastamisel väga rangelt riiklike regulatsioonide sõnastusi, vaid täiendavad või kohandavad neid veidi. Kutseõppeasutused ei kasuta veebilehtedel NEET-noorte mõistet nagu Innove juhendis, vaid kõnetavad raskustesse sattunud, riskgruppi kuuluvaid või ummikusse sattunud noori. Erivajadusega noori või tõhustatud tuge vajavaid noori mainitakse kutsevaliku õppe sihtrühmana kõikide kutseõppeasutuste dokumentides, aga erinevates kohtades, st mõnes koolis nii õppekavas, eriala veebilehel kui projekti veebilehel, mõnes koolis vaid üksikutes dokumentides. Kaks kutseõppeasutust seavad põhihariduseta noortele kutsevaliku õppesse astumisel vanuse alampiiriks 17 aastat, üks kutseõppeasutus seab nii vanuse alam- kui ülempiiri (15–25 aastat) ning ühes koolis vanusega seotud piiranguid vastuvõtul ei ole. Kolmes kutseõppeasutuses neljast on kutsevaliku õppe sihtrühmana mainitud ka sisserännanud ja/või

¹⁴ Mõnes koolis on loodud kutsevaliku õppekava, mille sihtrühm piiritletakse spetsiifiliselt Ukraina sõjapõgenikega. Kuna selle uuringu eesmärk on vaadata Eesti koolide üleminekumeetmeid põhikoolist järgmisesse haridusastmesse, siis ei ole spetsiifiliselt sõjapõgenikele suunatud kavade analüüsimine selles uuringus asjakohane.

puuduliku eesti keele oskusega noori. Neljandas koolis toimub õpe vene keele baasil, mis ilmselt selgitab eesti keele oskuse nõude puudumist sihtrühma kirjelduses. Sihtrühma kirjelduste teatav varieeruvus võib tuleneda sellest, et kutsevaliku õppe avamise loa saamiseks peavad koolid kirjeldama võimalikult laia kutsevaliku õppe sihtrühma.

Kutseõppeasutuste kutsevaliku õppekavades õpet **haridusliku erivajaduse alusel ei diferentseerita**. Kõikides valimisse valitud kutseõppeasutuste dokumentides määratletakse kutsevaliku õpe teise taseme kutseõppena, mis reguleeritakse kutseharidusstandardiga. Haridusliku erivajadusega õpilasi mainitakse ühe kutseõppeasutuse kutsevaliku õppekava õppeaine moodulis, mis on suunatud just lihtsustatud või toimetulekuõppes õppinutele, ent samas õpet haridusliku erivajaduse järgi ei diferentseerita. Lisaks on ühe kutseõppeasutuse kutsevaliku projekti veebilehel kirjas, et kutsevaliku õppe maht on üldjuhul 30 EKAPd, erandjuhul erivajadusega õppijale 60 EKAPd, samas kooli enda veebilehel on ainult 60 EKAP kutsevaliku õppekava tutvustus, kus ei eristata õpet haridusliku erivajaduse järgi.

Kutseharidusstandardi järgi moodustavad kutsevaliku õppekavas valikõpingud 70% õppekava mahust ja põhiõpingud 30% õppekava mahust ning kutsevaliku õppes on rõhuasetus **individuaalsete valikute** tegemisel ja õpitee kujundamisel. Koolide õppekavad on selle nõudega kooskõlas, näiteks ühe kutseõppeasutuse veebilehel täiendatakse individuaalset lähenemist järgnevalt: „Õppe maht on orienteeruvalt 5 kuud, selle täpne sisu ja pikkus sõltub Sinu oskustest, huvidest, vajadusest ja võimetest.“

Kõikide vaatluse all olevate kutseõppeasutuste kutsevaliku õppekavades on kirjas õpetatavate moodulite (nii kutseõpet ettevalmistavad ained, üldained kui kutseõpe) nimetused ja mahud. **Kutseõpet ettevalmistavad ained** on koolidel valdavalt põhiõpingute moodulis (näiteks „Õpitee ja töö muutuvus keskkonnas“, „Karjääri planeerimine ja suhtlemise alused“). Üldaineid (näiteks inglise keel, matemaatika) on koolidel nii põhiõpingute moodulites kui valikainete moodulites. **Kutseõpe** (näiteks puhastusteenindaja, automaaler) on koolidel samuti valikainete moodulites.

Kutsevaliku õppe riiklikud regulatsioonid ei nõua **üleminekuplaani** tegemist õpilastele. Kutsevaliku õppe tunnistust puudutav info on Innove juhendis kirjas järgmiselt: „Kui õppekavas seatud õpiväljundid on saavutatud, loetakse kutsevaliku õpe läbituks ja õppijale väljastatakse kooli lõputunnistus kutsevaliku õppekava läbimise kohta“. Ühes kutseõppeasutuses väljastatakse kutsevaliku õppe lõpetanule kooli lõputunnistus koos hinnangulehe ning üleminekuplaaniga, teised koolid väljastavad kutsevaliku õppe lõpetanutele lõputunnistuse koos hinnetelega.

Kutseõppeasutustes reguleeritakse **tugiteenused** koolide õppekorralduseeskirjades või selle lisades, kus on kirjas haridusliku erivajadusega õpilaste kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord, aga need on suunatud kõigile haridusliku erivajadusega õpilastele, mitte ainult kutsevaliku õpilastele. Kolm kooli neljast tutvustavad tugiteenuseid ka oma kutsevaliku õppe veebilehtedel.

Kokkuvõttes on kutsevaliku õppe pakkumine kutseõppeasutustes põhikoolide lisaõpet puudutavate dokumentidega võrreldes mõnevõrra ühetaolisemalt ja selgemalt reguleeritud. Põhjalike juhendite tõttu järgivad koolide dokumendid juhendmaterjale üsna täpselt. Kutseõppeasutuste dokumentides märgitud kutsevaliku õppe eesmärgid ja sihtgrupid ei erine

oluliselt riiklike regulatsioonide kutsevaliku õppe eesmärkidest ja sihtgruppidest. Osa kutseõppeasutustest on seadnud kutsevaliku õppele vanusega seotud piirangud. Kui lisaõppes eristatakse õpilaste rühmasid lähtuvalt õpilaste hariduslikest erivajadustest, siis kutsevaliku õppekavade dokumentides sellist õpilasarühmade eristamist ei ole.

1.4 Kokkuvõte

Kahe meetme, lisaõppe ja kutsevaliku õppekava eesmärgid sätestatakse seadustes üsna ühetaolisena, aga muus osas ei ole riiklikud juhendid ja dokumendid sarnased. Lisaõppe rakendamist riiklikult eriti ei täpsustata ega reguleerita: PGSi on piiritletud õppe eesmärk, sihtrühm, õppe pikkus ja üldmaht, samuti on kehtestatud kutseõppe komponendi nõue. Kutsevaliku õppekava rakendamist reguleerib KusÕS ja kutseharidusstandard ning põhjalikud juhised kutsevaliku õppekaval õppe üles ehitamiseks ning korraldamiseks on Innove juhendis. Selline riiklike juhiste erinevus kajastub ka koolide dokumentides: lisaõppe regulatsioonid erinevad kooliti nii selle poolest, mida reguleeritakse, kui selle poolest, millise detailsusega õpet reguleeritakse. Kutsevaliku õpe on kutseõppeasutustes reguleeritud üsna detailselt ja on õppekavades reguleeritud sarnaselt.

Koolide dokumentides olevates lisaõppe ja kutsevaliku õppekava õppe eesmärkides on nii sarnast kui erinevat. Mõlemal juhul on eesmärgiks pakkuda ettevalmistust õpingute jätkamiseks ja tööturule minemiseks. Kui lisaõppe eesmarke täpsustatakse, siis laiendatakse neid n-ö sotsiaalsete eesmärkide poole, et lisaõppesse oleks võimalik kaasata ka õpilasi, kes tööturule ei jõua. Kutsevaliku õppekava õppe eesmärkide seas on lisaõppega võrreldes suurem rõhk eriala-/karjäärivalikute tegemisel. Seega praktikas erinevad dokumentides meetmete eesmärgid mõnevõrra.

Lähtudes meetmete eesmärgist, võiks olla ka meetmete sihtrühmad samasugused, kuid dokumentide analüüsi tulemusena võib väita, et sihtrühmad, kellele meetmed suunatakse, on erinevad. Lisaõpet pakutakse PGSi järgi kitsalt määratletuna lihtsustatud riikliku õppekava järgi õppinud õpilasele või riikliku õppekava järgi õppinud õpilasele, kellel on hariduslikust erivajadusest tulenevalt vaja täiendavat tuge. Koolide õppekavad käsitlevad lisaõpet reeglina veelgi kitsamalt TÕKi ja LÕKi järgi õppivatele õpilastele; HÕKi ja RÕKi järgi õppivatele ning haridusliku erivajadusega õpilastele koolide dokumentides eraldiseisvalt lisaõppe pakkumist üldiselt ei reguleerita. Kutsevaliku õppekava sihtrühmast moodustavad aga haridusliku erivajadusega õpilased vaid ühe alamgrupi. Kutsevaliku õppekaval suunatakse õpe palju laiemale sihtrühmale: see hõlmab nii põhikooli katkestajaid kui noori, kes ei õpi ega tööta või on ebakindlad oma tulevikuvalikutes. Seega on kutsevaliku õppekava õpe suunatud laiemale sihtrühmale kui lisaõppes õppijad.

Lisaõpe on seaduse järgi kitsalt samal aastal põhikooli lõpetanud õpilastele, mis seab piirangu, kes saavad üldse lisaõppes õppida. Kutsevaliku õppekavale õppima asumiseks puuduvad koolide õppekavade järgi eeltingimused ning mitmel juhul tuuakse eraldi välja, et ka põhihariduse nõuet pole. Kuigi osad koolid seavad ise kutsevaliku õppekaval õppimisele vanusepiirangu (on nii alumise kui ülemise piiranguga), on see siiski paindlikum võrreldes lisaõppe kasutamise võimalusega.

2 Statistiline ülevaade üleminekumeetmetest

2.1 Sissejuhatus ja andmed

Haridusliku erivajadusega õpilaste üleminekuid ja üleminekuid toetavaid meetmeid saab vaadata kahel moel:

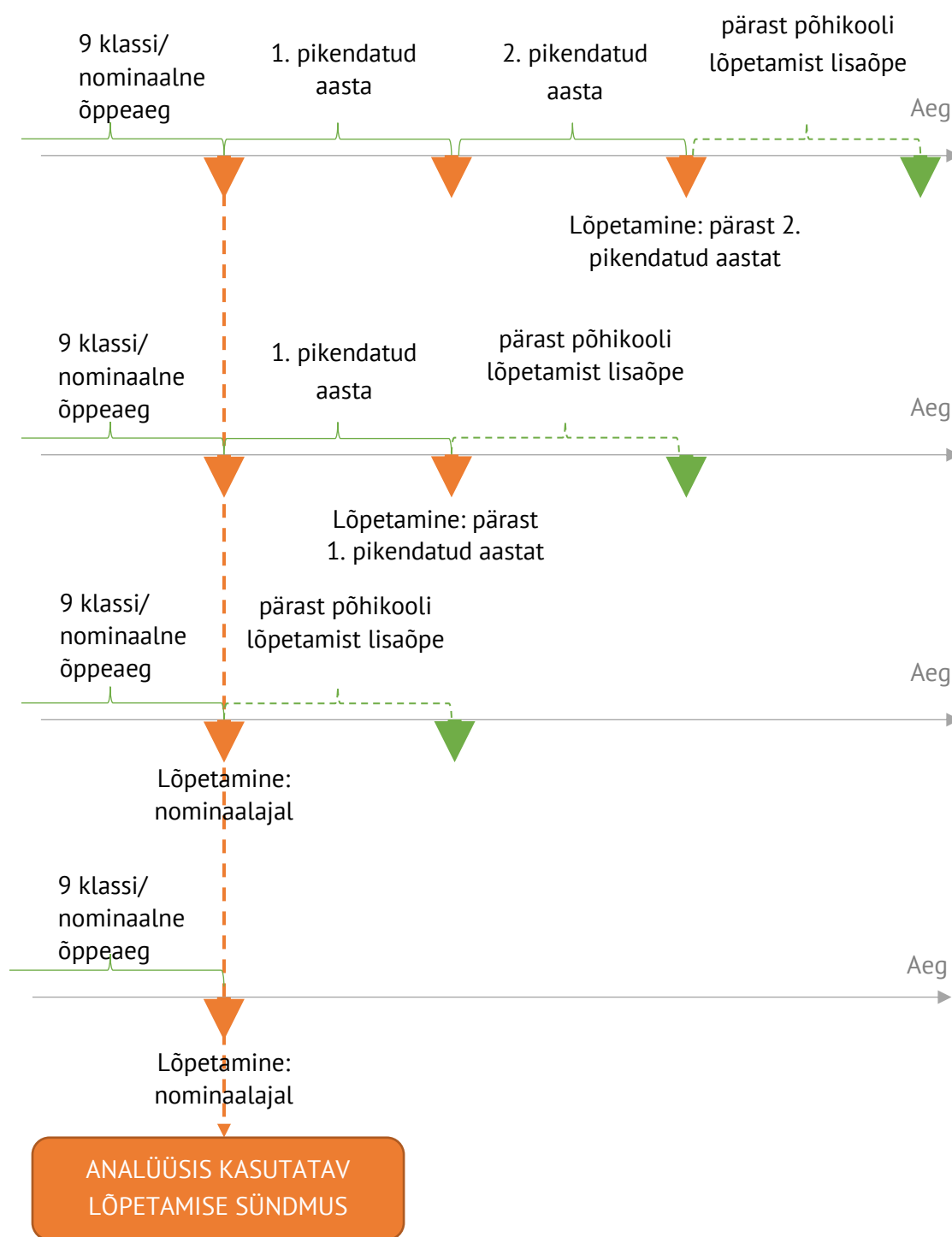
1. Millised õpilased jõuavad lisaõppesse ja kutsevaliku õppekavale õppima?
2. Milline on haridusliku erivajadusega õpilaste põhikooli nominaalajaga õppele järgnev õpitee ning kas ja kuidas see erineb, kui õpiteele jääb üleminekumeede?

Esmalt anname ülevaate põhikooli lõpetavate haridusliku erivajadusega õpilaste arvust ja osakaalust, seejärel üleminekumeetmete kasutajate arvust ja sellest, millisel õppekaval õppinud õpilased neid meetmeid kasutavad. Lisaõpet vaatame koos põhikooli pikendatud õppega, kuna analoogselt lisaõppele võimaldab see toimetuleku ja hooldusõppe õpilastel pikendada õppimise aega põhikoolis ja on praktikas samuti üheks üleminekumeetmeks. Pärast üleminekumeetmete kasutajate arvu ja varasema õppekava jaotust vaatame komplekssemalt haridusliku erivajadusega õpilaste põhikoolijärgseid õpiteid ja üleminekumeetmete osa neis.

Analüüsiks kasutame Eesti Hariduse Infosüsteemi andmeid, need koosnevad kahest osast:

- 1) **Põhikoolilõpetajad 2011.–2021. aastal.** Põhikoolilõpetajatena määratleti EHISe päringus õpilased, kellele oli EHISesse märgitud põhikooli lõpetamise sündmus. Õpilased võivad põhikooli lõpetada erineval ajal (vt Joonis 1) – nominaalaja lõppedes või pikendatud õppeaastate lõpus vastavalt pikendatud õppeaastate arvule. Samas märgivad koolid EHISesse põhikooli lõpetamist erinevalt: osal õpilastest on mitu lõpetamise sündmust, osal õpilastest on põhikooli lõpetamine enne lisaõppe kasutamist ja mõnel ka pärast. Üleminekumeetmete võrdlemist võimaldava lähenemisena käsitleme analüüsis põhikooli lõpetamise aastana lisaõppe ja pikendatud õppe aastatele eelnevat (nominaalse õppeaja lõpetamise) aastat. Seega tegelikult õpivad õpilased, kes kasutasid pikendatud õpet või lisaõpet, pärast analüüsis märgitud (nominaalse) lõpetamise aastat põhikoolis edasi. Analüüsis kasutatavale lõpetamisele järgnevatel aastatel erineb põhikoolis õppimise aeg sõltuvalt konkreetse õpilase kasutatud pikendatud ja lisaõppe aastate arvust. Selline käsitus erineb tegelikust põhikooli lõpetamise aastast, kuna ametlik põhikooli lõpetamine toimub pikendatud õppe lõpus ja enne lisaõpet. Siiski kasutame sellist lähenemist, kuna see võimaldab analüüsida pikendatud õppe ja lisaõppe meetmete järgnevust.
- 2) **Kutseõppe sündmused** punkti üks päringus olnud põhikoolilõpetajatel või kutsevaliku õppes õppinud õpilastel.

Joonis 1. Pikendatud ja lisaõppes õppimise ning põhikooli lõpetamise sündmuste seosed

Allikas: autorite koostatud.

Haridusliku erivajadusega õpilase määratleme õpilase, kes õppis LRÕKi või RÕKi järgi, kui talle oli märgitud regisstris hariduslik erivajadus või eri- või tõhustatud toe vajadus.

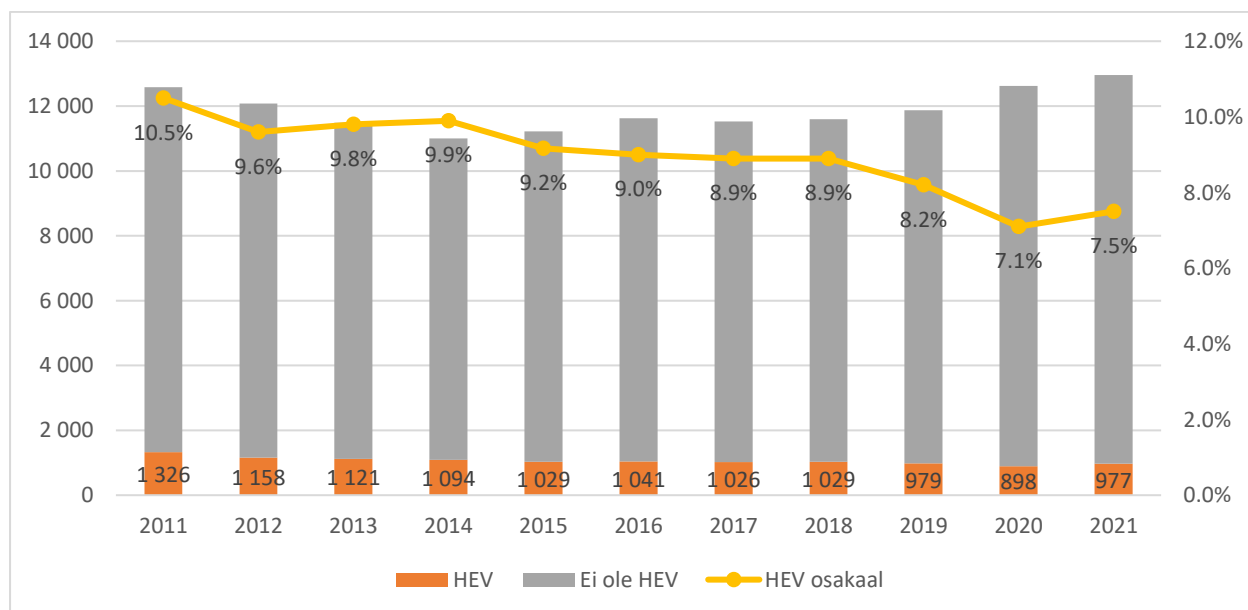
2.2 Lisaõpe ja pikendatud õppe aastad

2.2.1 Õpilaste arv ja osakaal, kes saavad lisaõpet kasutada

Lisaõpet pakuti enne 2018. aastat ainult LRÕKi järgi põhikooli lõpetanud õpilastele. Alates 2018. aastast saavad seda kasutada ka põhikooli RÕK õppekaval õppinud haridusliku erivajadusega õpilased. Kokku on igal aastal põhikooli lõpetajatest ca 1000 õpilast haridusliku erivajadusega (vt Joonis 2).

Põhikooli lõpetavate haridusliku erivajadusega õpilaste arv ja osakaal tundub pärast 2018. aasta reformi olevat langenud. Kui varasematel aastatel oli lõpetajatest hariduslik erivajadus 9–10% õpilastest, siis 2019.–2021. aastal 7–8%. Viimaste aastate madalam haridusliku erivajadusega õpilaste arv ja osakaal tuleneb sellest, et osale õpilastest, kes õpivad veel pikendatud õppeaastatel või ka lisaõppes, ei ole märgitud põhikooli lõpetamise sündmust EHISesse (vt eelmine ptk). Kuna andmestik koostati õpilastest, kellel on EHISes märgitud põhikooli lõpetamise sündmus, siis ei kajastu nad praegu veel analüüsitavas andmestikus. Viimaste aastate andmed muutuvad, kui õpilased lõpetavad põhikoolis õppimise ja neile tehakse EHISesse põhikooli lõpetamise märged. Seetõttu ei ole viimaste aastate haridusliku erivajadusega õpilaste andmed terviklikud ja järgmises peatükis piirame vaatlusperioodi 2018. aastaga.

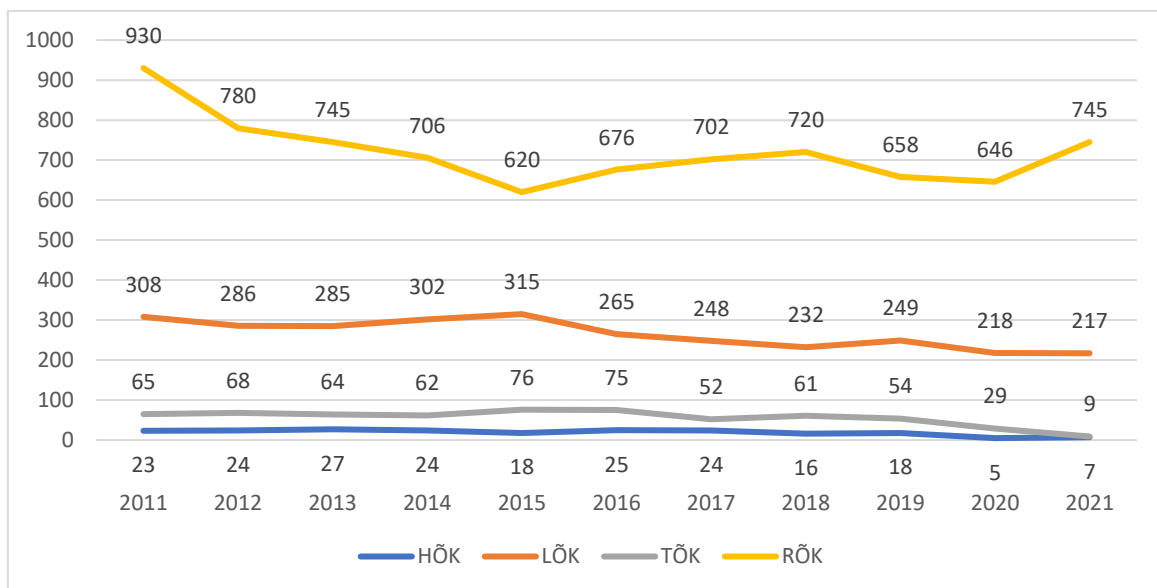
Joonis 2. Põhikooli lõpetajate arv ja haridusliku erivajadusega õpilaste osakaal kõikidest lõpetajatest lõpetamise aastate lõikes (lõpetamise sündmus enne pikendatud ja lisaõppe aastaid)

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Põhikooli lõpetavatest haridusliku erivajadusega õpilastest suurim osa õpib põhikooli riikliku õppekava järgi (vt Joonis 3). Sellele järgnevad lihtsustatud õpe ja oluliselt väiksema õpilaste arvuga toimetuleku- ning hooldusõpe.

Joonis 3. Põhikooli haridusliku erivajadusega lõpetajate arv õppekavade ja lõpetamise aastate lõikes (lõpetamise sündmus enne pikendatud ja lisaõppe aastaid)

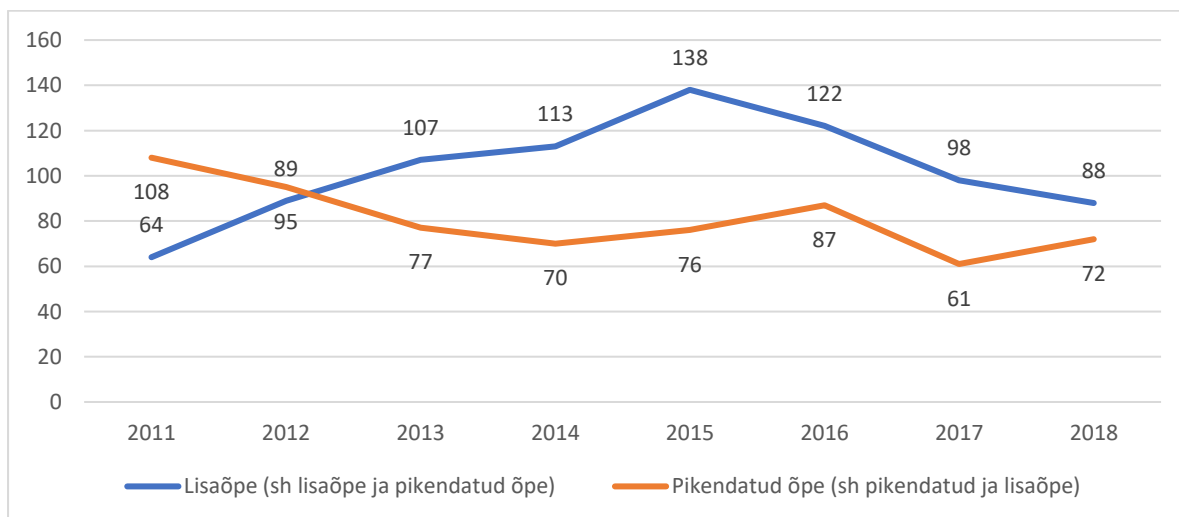

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

2.2.2 Pikendatud ja lisaõppe aastal õppijate arv ja osakaal

Kõigist haridusliku erivajadusega põhikooli lõpetajatest õpib pikendatud õppes või lisaõppes edasi veidi üle kümnendiku. 2018. aastal nominaalse lõpetamise ajani jõudnud õpilastest kasutas järgnevatel aastatel pikendatud õpet 72 ja lisaõpet 88 õpilast (vt Joonis 4). Üldiselt kasutatakse lisaõpet pikendatud õppes rohkem. Samas oli 2018. aastal üsna palju (46) õpilasi, kes kasutasid järgnevatel aastatel nii pikendatud kui lisaõpet.

Joonis 4. Põhikooli lõpetajate, kes jätkasid pikendatud ja lisaõppe aastatel* õppimist, arv lõpetamise aastate lõikes (lõpetamise sündmus enne pikendatud ja lisaõppe aastaid)

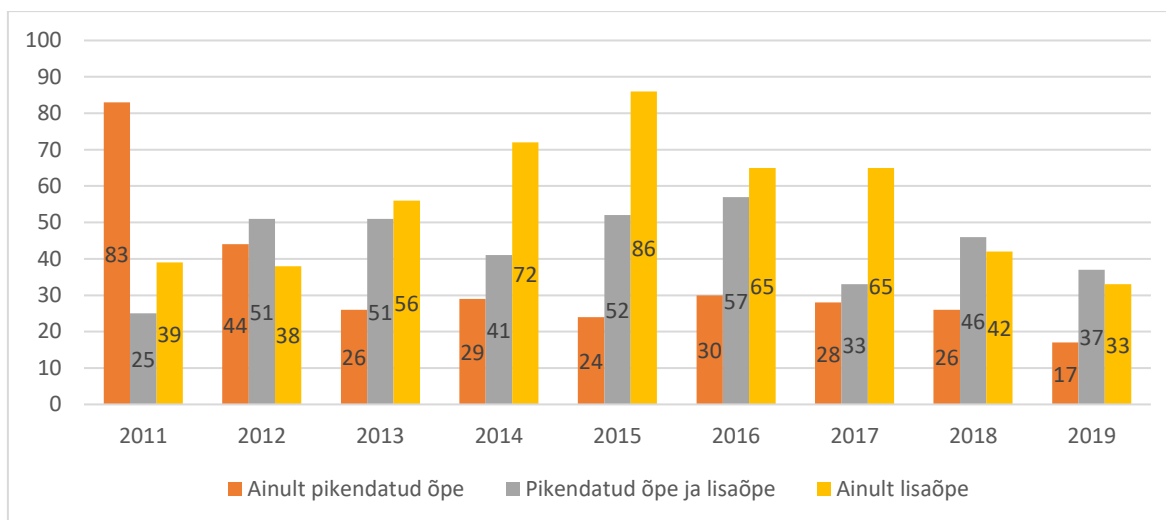

*Märkus. Kuna õpilane saab õppida nii pikendatud kui lisaõppe aastatel, siis kajastuvad mõlemal õppinud õpilased joonisel mõlemas kategoorias.

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Pikendatud õppes ja lisaõppes kooliteed jätkanutest enim õpilasi kasutas ainult lisaõpet (vt Joonis 5), veidi vähem oli neid, kes kasutasid nii lisaõpet kui pikendatud õpet ja kõige vähem oli ainult pikendatud õppe aastate kasutajaid. Jälgitav on pikendatud õppe kasutamise trendi muutumine 2010. aasta uue PGSi kehtestamise järel, kus pikendatud õppe osatähtsus langeb ja lisaõppe osatähtsus kasvab.

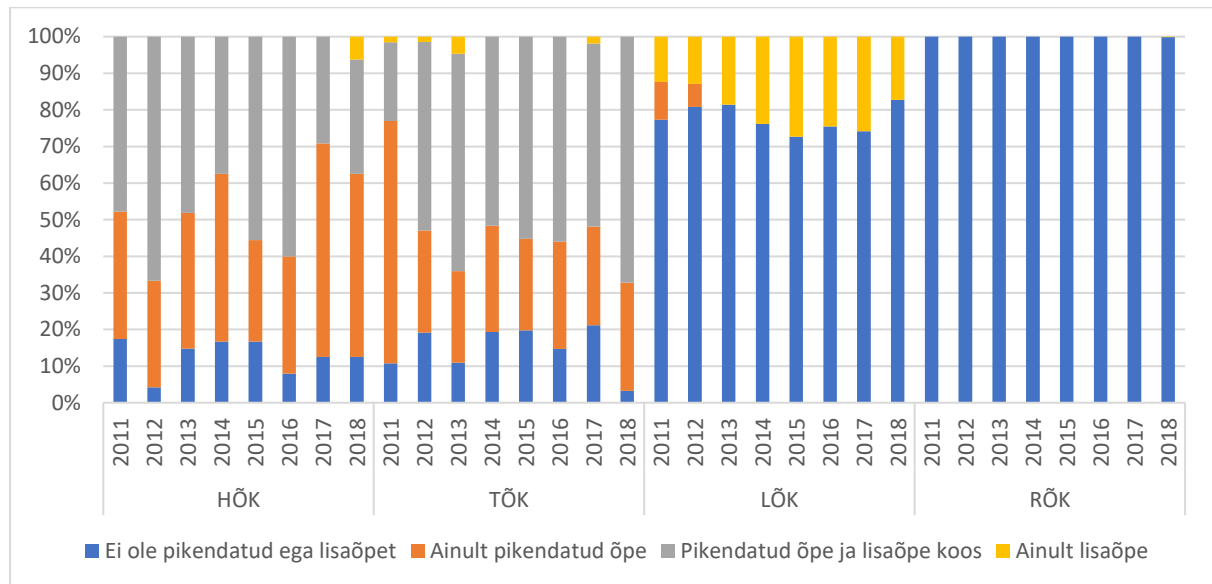
Joonis 5. Põhikooli lõpetajate, kes jätkasid pikendatud ja lisaõppe aastatel õppimist, arv lõpetamise aastate lõikes (lõpetamise sündmus enne pikendatud ja lisaõppe aastaid)

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Pikendatud õppe võimaluse näeb RÕK ette TÕKi ja HÕKi järgi õppivatele õpilastele, lisaõppe võimaluse aga lisaks ka LÕKi ja RÕKi järgi õppivatele haridusliku erivajadusega õpilastele. Seetõttu erineb pikendatud ja lisaõpet kasutavate õpilaste arv ja osakaal õppekavati märkimisväärselt (vt Joonis 6). Vaatamata 2018. aastal laiendatud võimalusele RÕKi järgi õppivatel haridusliku erivajadusega õpilastel kasutada lisaõpet, on seda kasutanud seni vaid kaks õpilast. LÕKi järgi õppinud põhikooli lõpetajatest kasutab lisaõpet keskmiselt viiendik. HÕKi ja TÕKi järgi õppinud lõpetajatest kasutavad ainult lisaõpet vaid üksikud õpilased, tavaprasem on neil pikendatud õppe kasutamine või pikendatud ja lisaõppe koos kasutamine. TÕKi järgi õppinud lõpetajatest ca 80% suundub pikendatud õppele ja ca 50% kasutavad nii pikendatud kui lisaõppe aastaid. HÕKi järgi õppinud lõpetajatest on aastate keskmisena (kuni 2019. aasta) pikendatud õppesse liikunud 85% ja sellele järgnevalt lisaõppesse 44%.

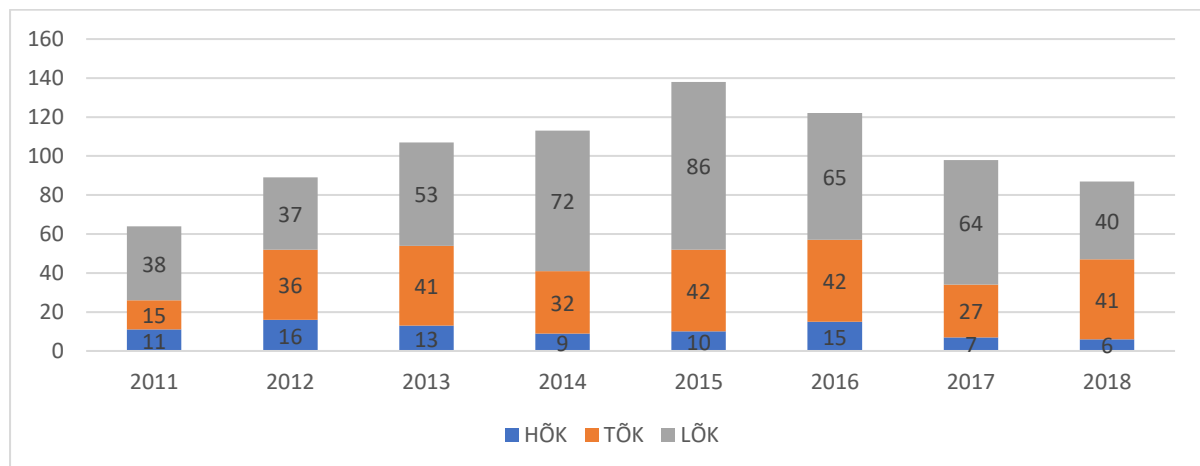
Joonis 6. Põhikooli haridusliku erivajadusega lõpetajate jaotus selle järgi, kas õpilane jäi pikendatud või lisaõppe aastatele õppima, lõpetamise aastate ja õppekavade kaupa (lõpetamise sündmus enne pikendatud ja lisaõppe aastaid)

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Kuna HÕK ja TÕK õpilastest küll suur osa kasutab lisaõppe võimalusi, aga nende õppekavade järgi õpib võrreldes LÕKiga vähe õpilasi, siis moodustavad lisaõppesse suunduvatest õpilastest suurema osa LÕK õpilased (vt Joonis 7). Lisaõppesse suundujate jaotus lõpetamise aasta järgi näitab, et üle aastate on ca 55% õppinud LÕKi järgi, 34% TÕKi järgi ja 11% HÕKi järgi.

Joonis 7. Lisaõppesse suundunud õpilaste arv põhikooli lõpetamise aasta järgi (lõpetamise sündmus enne pikendatud ja lisaõppe aastaid)

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Kokkuvõttes on lisaõppe kasutamine olnud oluliselt laialdasem HÕKi ja TÕKi järgi õppinud õpilaste seas võrreldes LÕKi järgi õppinud õpilastega. HÕK ja TÕK õpilased liiguvad lisaõppesse ligi kaks korda suurema tõenäosusega kui LÕK õpilased. Samas on HÕK ja TÕK õpilasi kokku vähe ning seetõttu moodustavad lisaõppesse suunduvaist õpilastest suurima osa LÕKi järgi õppinud õpilased.

2.2.3 Koolid, kus kasutatakse lisaõpet

Eelnevad andmed näitavad, et kuigi lisaõppe võimalus on avatud muuhulgas ka RÕKi järgi õppivatele haridusliku erivajadusega õpilastele, siis lisaõpet on seni kasutanud peamiselt LRÕKi järgi õppivad õpilased. EHISe andmetel kasutavad lisaõppe meedet peamiselt eri ja tõhustatud tuge pakkuvad koolid, teistest koolidest pakuti seda vaid ühes. Kokku oli 2020/21 õppeaastal lisaõppes õppivaid õpilasi¹⁵ 22 koolis. Kuna lisaõppes õppivate õpilaste arv on aastas ligikaudu 80–100, siis igas koolis õpivad üksikud lisaõppe õpilased. Suurima lisaõppes õppivate õpilaste arvuga Tondi koolis oli 2020/21 õppeaastal 15 õpilast lisaõppes.

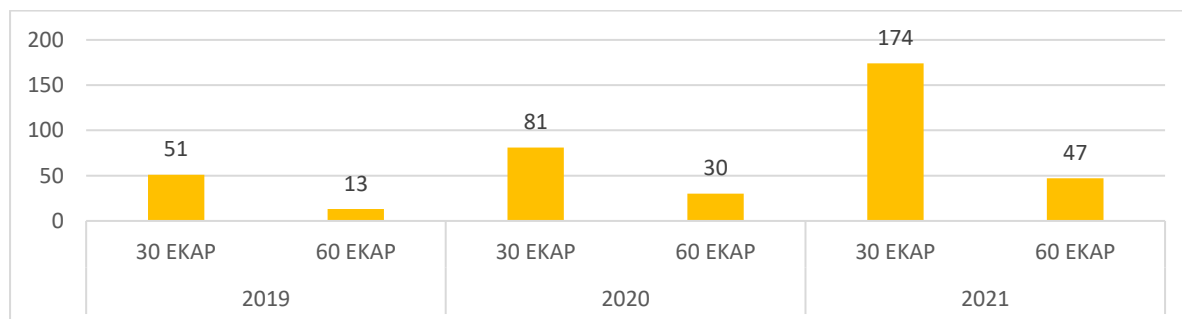
2.3 Kutsevaliku õpe

Kutsevaliku õppe andmed on EHISes alates 2019. aastast, mil see kehtestati õppekavana. Varasemad aastad, mil kutsevaliku õpet piloteeriti projektina, EHISe andmetes ei kajastu.

Kutsevaliku õpet pakkus 2021/22 õppeaastani 13 kutseõppeasutust. 2022. a septembris oli õppekavade registri järgi avatud vastuvõtt 29 õppekavale 22 koolis. Suuremates koolides oli kutsevaliku õppekaval õppijaid paarkümmend ja väiksemates üksikud õpilased.

EHISe andmetel on kutsevaliku õppe õppekaval õppima asujate arv iga-aastaselt kahekordistunud. Valdav osa kutsevaliku õppes õppijaid õpivad 30 EKAP õppekaval (vt Joonis 8), 60 EKAP õppekaval õppijate arv on neist kolmandik või väiksemgi.

Joonis 8. Kutsevaliku õppekaval õppimise alustamiste arv (üks õpilane võib õpinguid alustada mitu korda) õppekava mahu ja aasta järgi

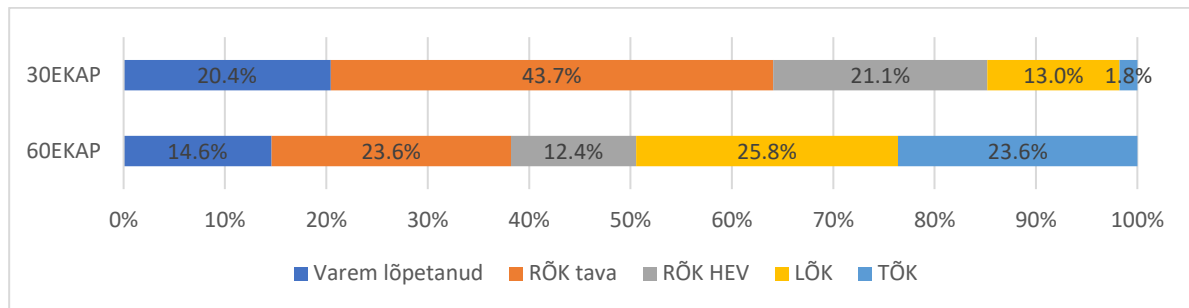
Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Märkus. Erinevus Haridussilmas esitatud andmetest tuleneb sellest, et siinkohal kajastame kõiki õppekaval õppimise alustamisi, sh neid, mis hiljem katkestati ja millel õppimine lõppes enne 10. novembrit, mitte ainult 10. nov seisuga õppivaid nagu kajastatakse Haridussilmas.

Kutsevaliku erinevate mahtudega õppekavade (60 ja 30 EKAPi) näol on tegemist üsna eripalgelistele sihtrühmadele suunatud õppekavadega, kui vaadata õpilaste tausta EHISe andmetel (vt Joonis 9). 30 EKAP õppekaval õppivatest ca kolmandik olid põhikoolis haridusliku erivajadusega, lihtsustatud õppel oli 13% ning toimetulekuõppel üksikud. Samas oli 60 EKAP õppekaval alustanutest ca kaks kolmandikku põhikoolis haridusliku erivajadusega, seejuures ligi veerand TÕK ja veerand LÕK õppel.

¹⁵ HTMi edastatud andmed (e-kiri Elsa Trummilt 4. mail 2022)

Joonis 9. Kutsevaliku õppe õppekavadel õppima asunud õpilaste jaotus perioodil 2011–2021 lõpetatud põhikooli õppekava ja haridusliku erivajaduse järgi

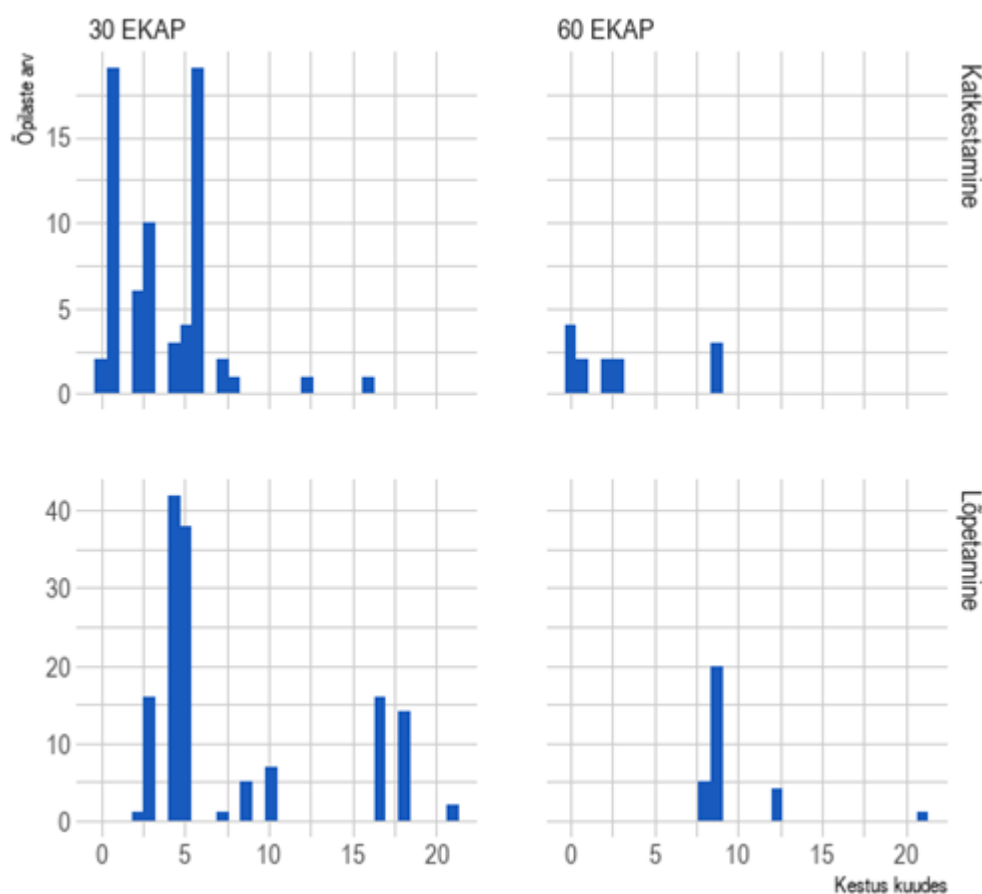

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Märkus. „Varem lõpetanud“ tähistab enne 2011. aastat põhikooli lõpetanuid, kelle põhikooli õppekava ja HEVi kohta puuduvad päringus andmed.

Kutsevaliku õppe õppekavadel õppimise kestus on paindlik. 30 EKAP õppekava lõpetavad enamik neist, kes lõpetamiseni jõuavad, 4 või 5 kuuga, aga on ka neid, kelle õpe lõppeb hiljem kui 6 kuu pärast ja neid, kes lõpetavad kahe kuuga (vt Joonis 10). 60 EKAP õppe lõpetavad enamik lõpetajatest 8. kuul. Katkestajad koonduvad 30 EKAP õppel, kas kohe õppesse asumise järgsele kuule või vahetult nominaalse õppeaja 6kuuse perioodi lõppu, muu õppeaja jooksul on katkestajaid vähem.

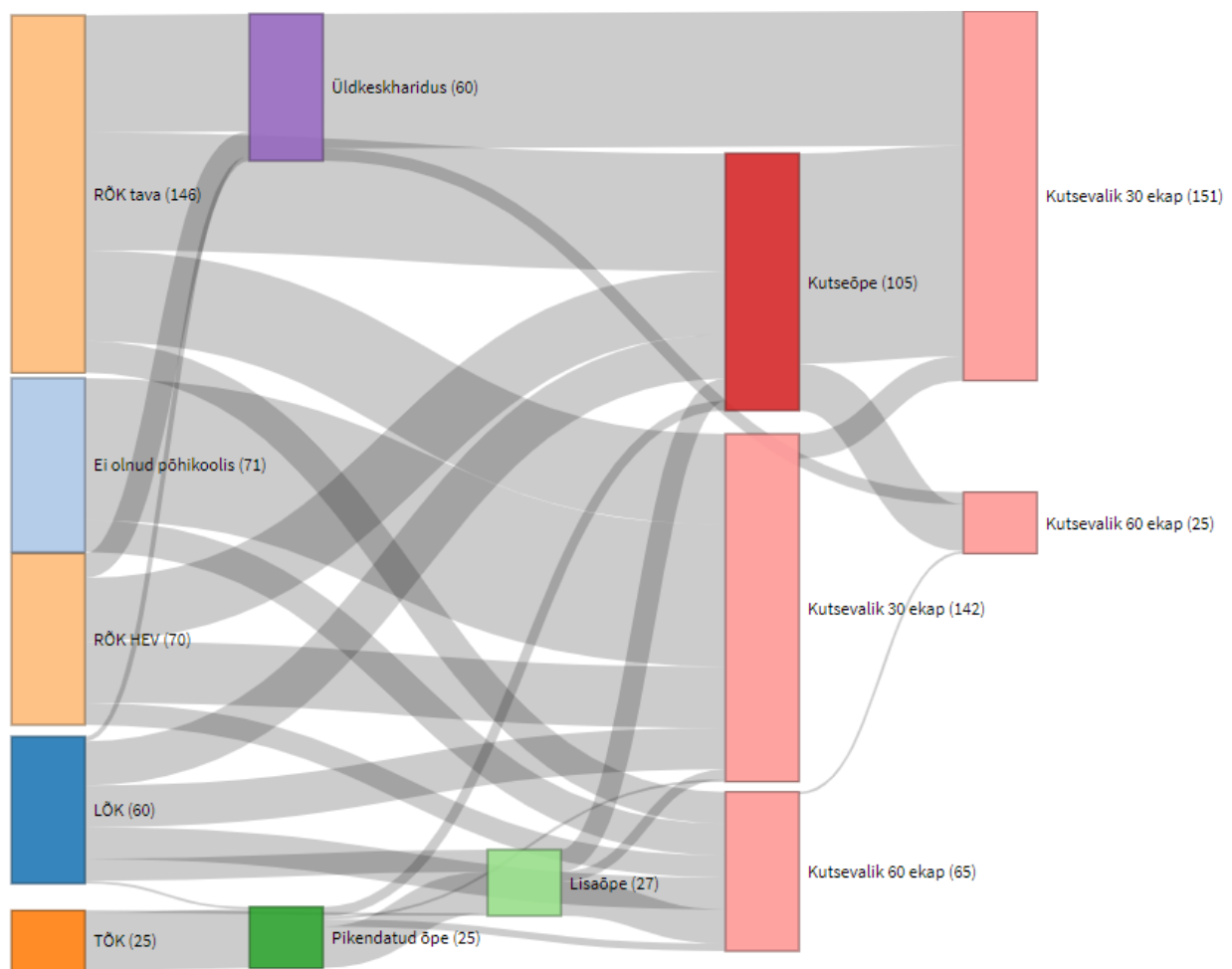
Joonis 10. Kutsevaliku õppe õppekaval õppima asunud õpilaste arv õppe tulemuse ja õppe kestuse järgi kuudes

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Enamik (63%) kutsevaliku õppe õppekavale õppima astunud õpilastest on enne selle sammu tegemist ja põhikooli lõpetamisele järgnevalt läbinud täiendavaid samme õpiteel (õppinud üldkeskhariduses, kutseõppes või lõpetanud põhikooli juba enne 2011. aastat). Osaliselt on see seotud asjaoluga, et kutsevaliku õppe õppekava loodi alles 2019. aastast ning varem põhikooli lõpetanud olid teinud vahepeal muid valikuid (vt Joonis 11, haridustee voogude joonised interaktiivsena leiate lingilt <https://raportid.centar.ee/2022/Yleminekud.html#fig:kv>). Kutsevaliku õppes õpinguid alustanud õpilastest, kes enne seda õppisid lisaõppes, on suhteliselt vähe (27 õpilast) ja seega ei ole kattuvus nende kahe üleminekumeetme vahel suur.

Joonis 11. Kutsevaliku õppes (2019–2021) õppimist alustanud õpilaste arv õppekava ja haridusliku erivajaduse olemasolu järgi põhikoolis (perioodil 2011–2021 lõpetanutel) ning liikumise järgi haridusteel (esimene õpiepisood pärast põhikooli ja kutsevaliku õppe episood) (tulba ja voogude kõrgused näitavad suhtelist õpilaste arvu)

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Väike osa kutsevaliku õppes õppima asunutest teeb seda korduvalt (sh on nii neid, kes esimest korda õpinguid alustades need katkestasid, kui ka neid, kes lõpetasid kutsevaliku õppe ja alustasid teist korda õpinguid samal õppekaval).

Kuna kutsevaliku õpe on kestnud lühikest aega, õppurite arv ei ole väga suur ja õppimist alustanud õpilased on kasutanud erinevaid õpiteid, siis on keeruline hinnata kutsevaliku õppe järgseid haridusteid, katkestamisi ja seoseid lisaõppes õppimisega. Kuigi on õpilasi, kes

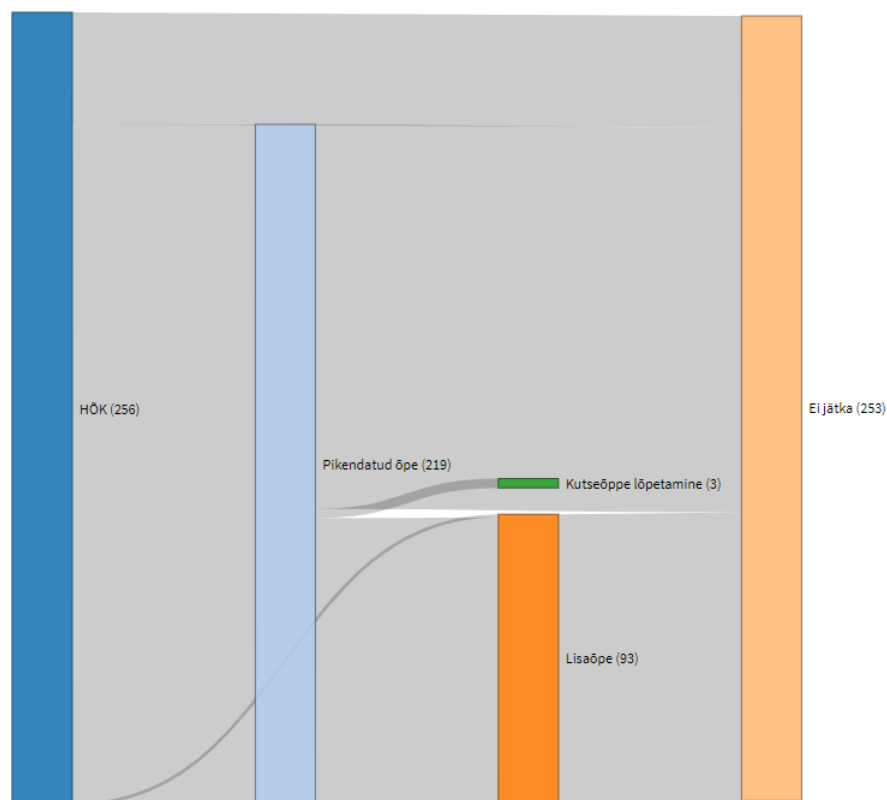
kasutavad lisaõppe lõppedes kutsevaliku õpet, on neid liiga vähe, et võrrelda haridusteid, õppe jätkamist või katkestamist õpilastega, kes lisaõppes õppimiseta kasutasid kutsevaliku õpet või kes kasutasid enne kutsevaliku õppesse liikumist muud kutseõpet.

2.4 Õpilaste põhikoolist üleminekud ja lisaõppe koht üleminekutes

2.4.1 Hooldusõpe

Õpilaste õpiteed pärast põhikooli lõppu on mitmekesised. Põhikooli õppekavadest on kõige vähem varieeruvust HÕK õpilastel: valdav osa õpivad pikendatud õppes ja neist omakorda ca pooled lisaõppes (vt Joonis 12 ja https://raportid.centar.ee/2022_Yleminekud.html#fig:hok). 2011.–2021. aastal jõudis 256 HÕK õpilast nominaalajaga põhikooli lõppu, kus otsustatakse, kas jätkata pikendatud õppes või mitte. Valdav osa ehk 219 õpilast otsustas jätkata pikendatud õppes ja 36 õpilast ei jätanud. Viimaste seas võib olla siiski õpinguid jätkanud, kuid analüüsiks kasutatavas andmestikus pole neile veel märgitud pikendatud või lisaõpet. Pärast pikendatud õpet liikus lisaõppesse 93 õpilast ja üksikud jätkasid kutseõppes. Sõltumata sellest, kas HÕK õpilased õppisid pikendatud õppes või lisaõppes, ei jätka valdav osa neist pärast seda haridusteed. Vaid üksikud õpilased on õppinud pärast pikendatud õpet kutseõppes. Samas on need üksikud hooldusõppes õppinud õpilased, kes kutseõppeasutuses õppima asusid, selle ka lõpetanud.

Joonis 12. Perioodil 2011–2021 põhikoolis HÕK-i järgi õppinud lõpetajate (lõpetamise sündmus enne pikendatud ja lisaõpet) (vasakpoolne tulp) haridustee valikud lõpetamise järgselt (õpilaste arv tehtud valikute kaupa)

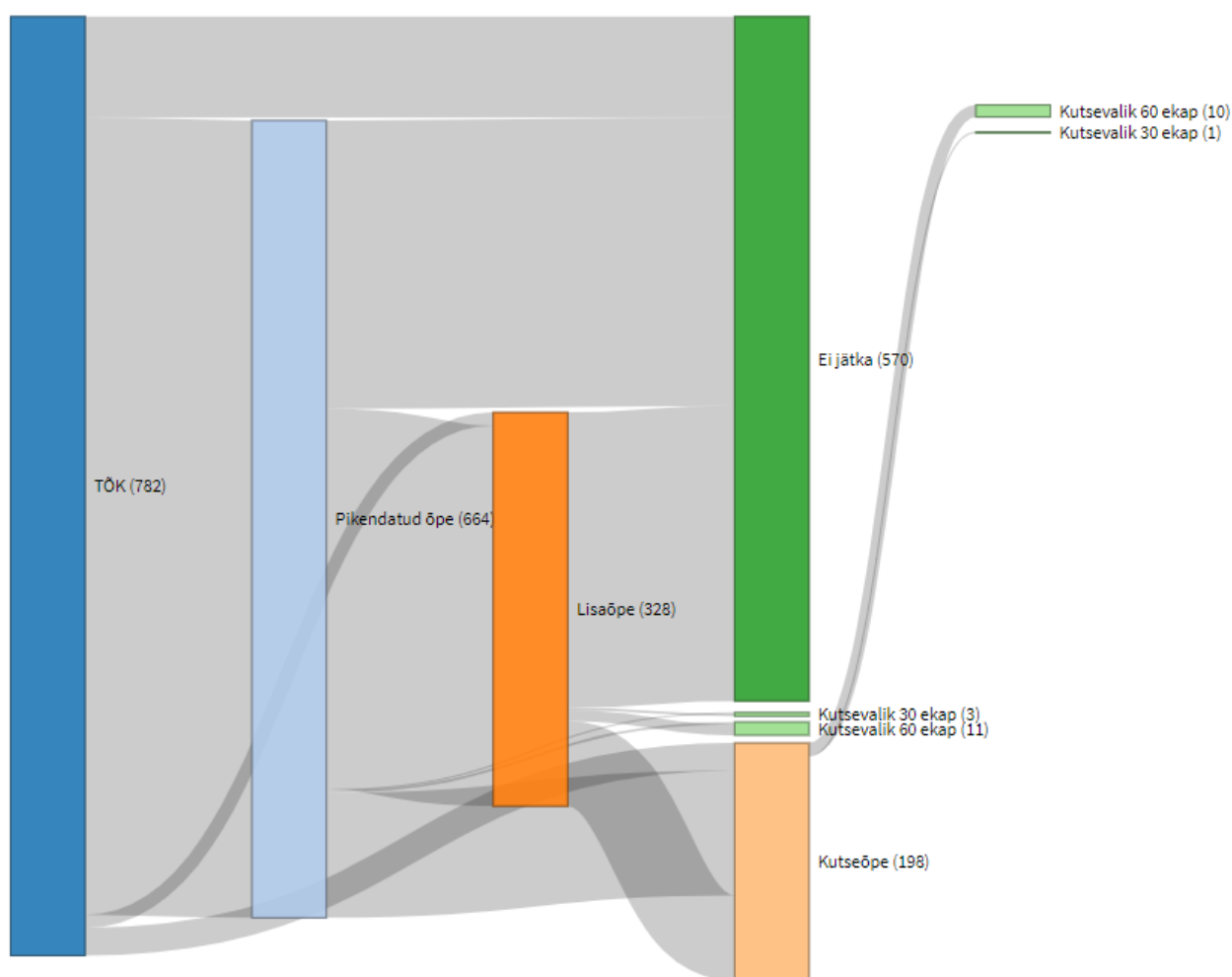
Allikas: EHIS, autorite arvutused.

Kokkuvõttes, arvestades hooldusõppel õppinud õpilaste suhteliselt sagedast lisaõppe kasutamist ja edasisi haridustee valikuid, ei ole neil lisaõpe haridustee jätkamise tugi, vaid muu eesmärgiga meede.

2.4.2 Toimetulekuõpe

Kuigi 73% TÕK õpilastest ei jätka EHISe andmetel haridusteed pärast põhikoolis õppimise lõppu, on toimetulekuõppes õppinud õpilaste haridustee valikutes rohkem varieeruvust kui hooldusõppes (vt Joonis 13 ja https://raportid.centar.ee/2022_Yleminekud.html#fig:tok).

Joonis 13. Perioodil 2011–2021 põhikoolis TÕKi järgi õppinud lõpetajate (lõpetamise sündmus enne pikendatud ja lisaõpet) (vasakpoolne tulp) haridustee valikud lõpetamise järgselt (õpilaste arv tehtud valikute kaupa)

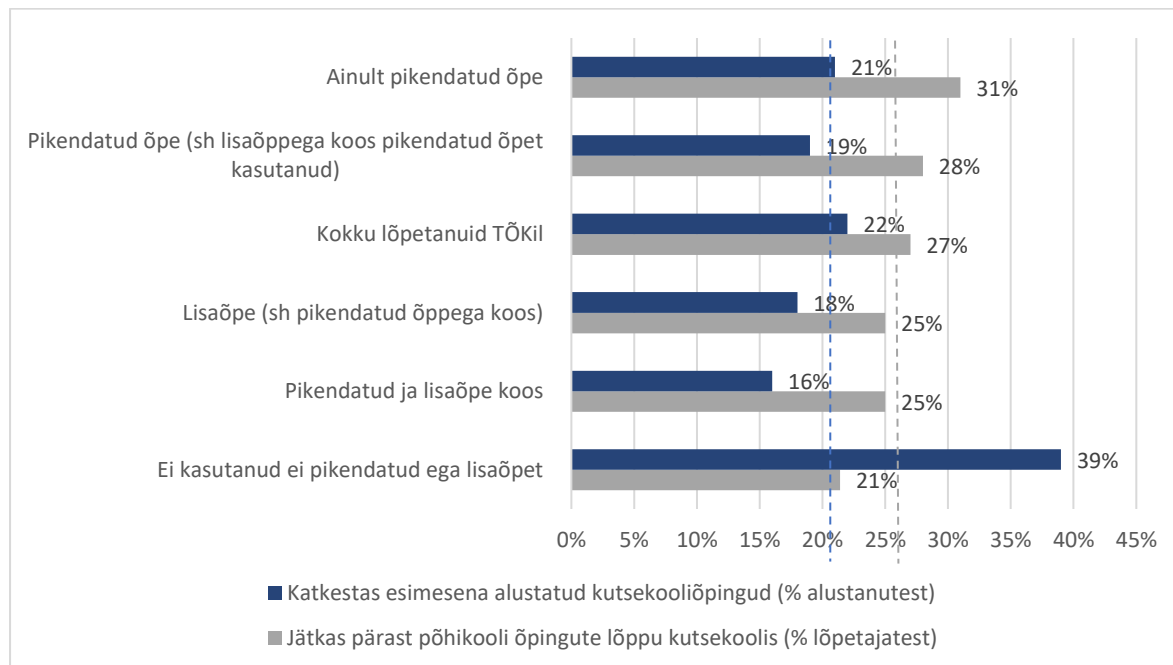

Allikas: EHIS, autorite arvutused

Keskmiselt õpib TÕKi järgi õppinud õpilastest põhikooli lõpetamise järel kutseõppeasutuses 27% (Joonis 14). Kõrgem on edasiõppijate määr pikendatud õppeaastatel õppinute seas (31% ainult pikendatud õpet kasutanutel ja 28%, kui arvata hulka ka need, kes kasutasid lisaõpet pärast pikendatud õpet) ja veidi madalam (25%) neil, kes kasutasid nii lisaõpet kui pikendatud õpet. Neil, kes lisaõpet ega pikendatud õpet ei kasutanud, on edasiõppimise määr veelgi madalam (21%). Ainult pikendatud õpet kasutanute suurem edasiõppimise määr võrrelduna nendega, kes kasutasid pikendatud ja lisaõpet koos, võib viidata, et lisaõpet kasutab osa õpilasi pigem

põhikoolis õppimise aja pikendamiseks, kui järgmisele haridustasemele liikumiseks. Samas on erinevus vaid kuus protsendipunkti ning inimeste arv, kelle põhjal järeldusi teha, pole väga suur.

Joonis 14. Protsent 2011–2021 põhikooli TÕK lõpetajatest, kes jätkasid kutsehariduses edasiõppimist ja protsent edasiõppijatest, kes katkestasid kutsehariduses õpingud põhikooli lõpus pikendatud ja lisaõppe aastate kasutamise lõikes

*Märkus. Katkestamisena arvestatakse esimesena valitud kutsehariduse õppekaval õppimise katkestamist. Tegelikult võis õpilane pärast seda alustada õpinguid uuesti ning kas katkestada või lõpetada need õpingud.

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Mitmed haridusteed kutseõppeasutuses jätkanud õpilased katkestavad oma õpingud. Keskmiselt katkestas TÕKi järgi õppinud õpilastest, kes kutseõppeasutuses õppimist alustasid, 22% esimesena valitud õppe kutseõppeasutuses. See osakaal on märkimisväärselt suurem (39%) neil, kes ei kasutanud pikendatud ja lisaõppe võimalusi ning veidi väiksem neil, kes pikendatud õppe lõpus läksid otse kutseõppeasutusse lisaõpet võtmata (21%).

Õpilased, kes esimeses ringis haridustee katkestavad, võivad oma õpinguid jätkata teise ja ka kolmanda valikuga. Samuti võivad ühe kutsehariduse õppekava lõpetanud jätkata õpinguid teise ja kolmanda kutsehariduse õppe valikuga. Nendes gruppides on aga väga vähe inimesi ja seetõttu ei saa neid osakaalusid siinkohal detailsemalt analüüsida.

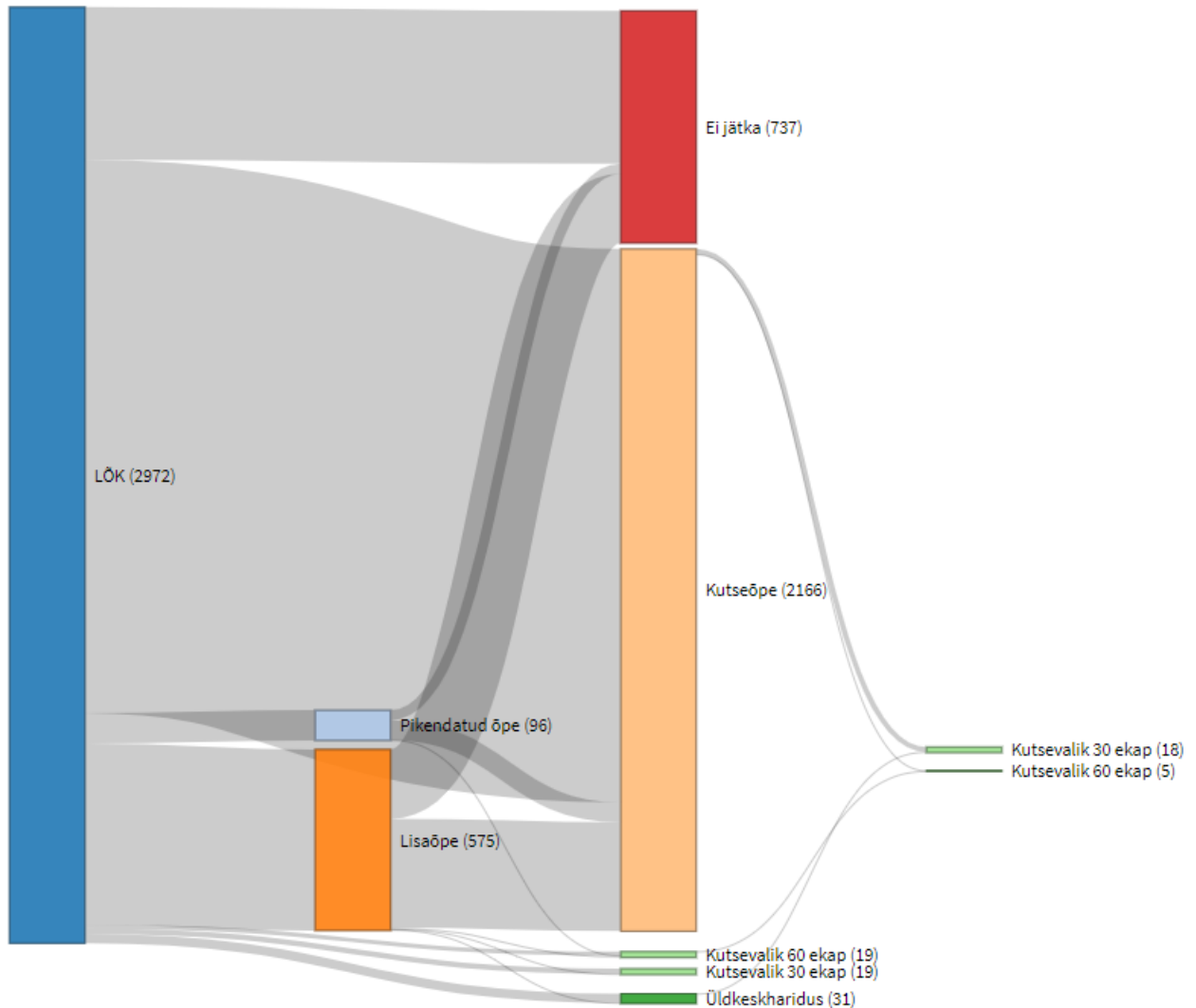
Kokkuvõttes on ainult pikendatud õppe võimalust kasutanud TÕKi järgi õppinud õpilaste edasiõppimise tõenäosus ja katkestamise tõenäosus mõne protsendipunkti võrra suurem kui nii pikendatud kui lisaõpet kasutanud õpilastel. Edasiõppimise tõenäosus on aga veelgi väiksem ja katkestamise tõenäosus oluliselt suurem, kui õpilane ei kasutanud pikendatud ega lisaõpet.

2.4.3 Lihtsustatud õppes õppinud

LÕKi järgi õppinutest jätkab haridusteed kutsehariduses ca kolm neljandikku (vt Joonis 15 ja interaktiivsena https://raportid.centar.ee/2022_Yleminekud.html#fig:lok), mis on kolm korda

enam kui TÕKi järgi õppinutel. Kutsehariduses õpinguid jätkanute katkestamise määr on aga LÕKi järgi õppinutel kõrgem kui TÕKi järgi õppinuil.

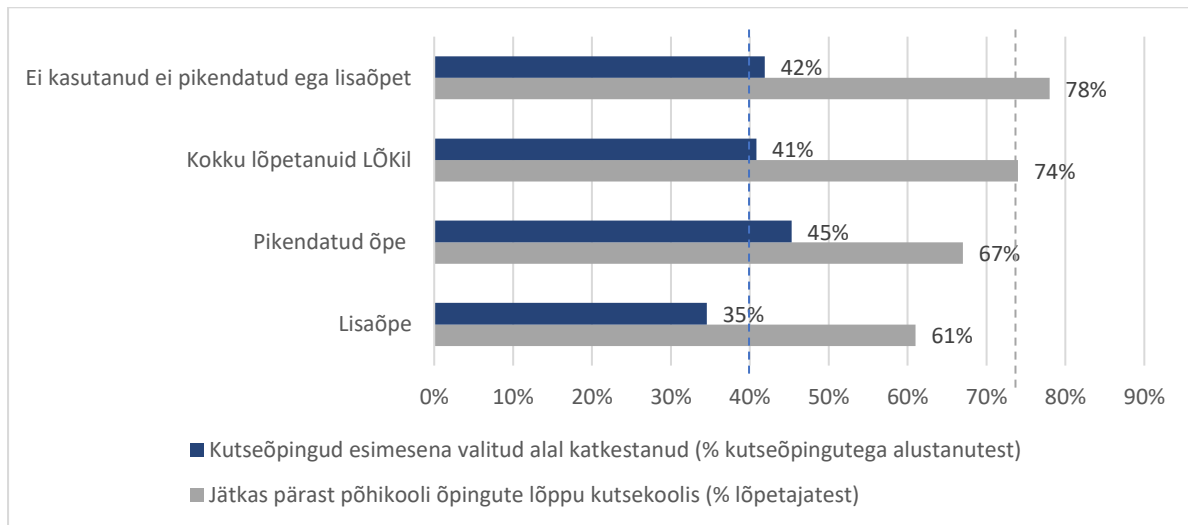
Joonis 15. Perioodil 2011–2021 põhikoolis LÕKi järgi õppinud lõpetajate (lõpetamise sündmus enne pikendatud ja lisaõpet) (vasakpoolne tulp) haridustee valikud lõpetamise järgselt (õpilaste arv tehtud valikute kaupa)

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

Kui keskmiselt LÕKi järgi õppinuist jätkab õpinguid kutsehariduses 74%, siis nende seas, kes õppisid pikendatud õppe või lisaõppes, jätkab vähem (vastavalt 67% ja 61%) (vt Joonis 16). Neist, kes lisaõpet ega pikendatud õpet ei kasutanud, jätkab õpinguid 78%. Kuigi lisaõppes õppinuist väiksem osa läheb edasi kutseharidusse võrreldes nendega, kes lisaõppes ei õppinud, katkestavad nad õpingud harvem. 42% LÕKi järgi õppinuist, kes läksid edasi õppima kutseõppeasutusse ja kes ei õppinud põhikoolis pikendatud ega lisaõppes, katkestas kutseõppeasutuses õpingud, samas lisaõppes õppinuist oli katkestajaid 35%. Seega on katkestamiste määr mõlemal juhul suur, kuid väiksem siis, kui õpilane on lisaõppes õppinud.

Joonis 16. Protsent perioodil 2011–2021 põhikooli LÕK lõpetajatest, kes jätkasid kutsehariduses edasiõppimist ja protsent edasiõppinutest, kes katkestasid kutsehariduses õpingud põhikooli lõpus pikendatud ja lisaõppe aastate kasutamise lõikes

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

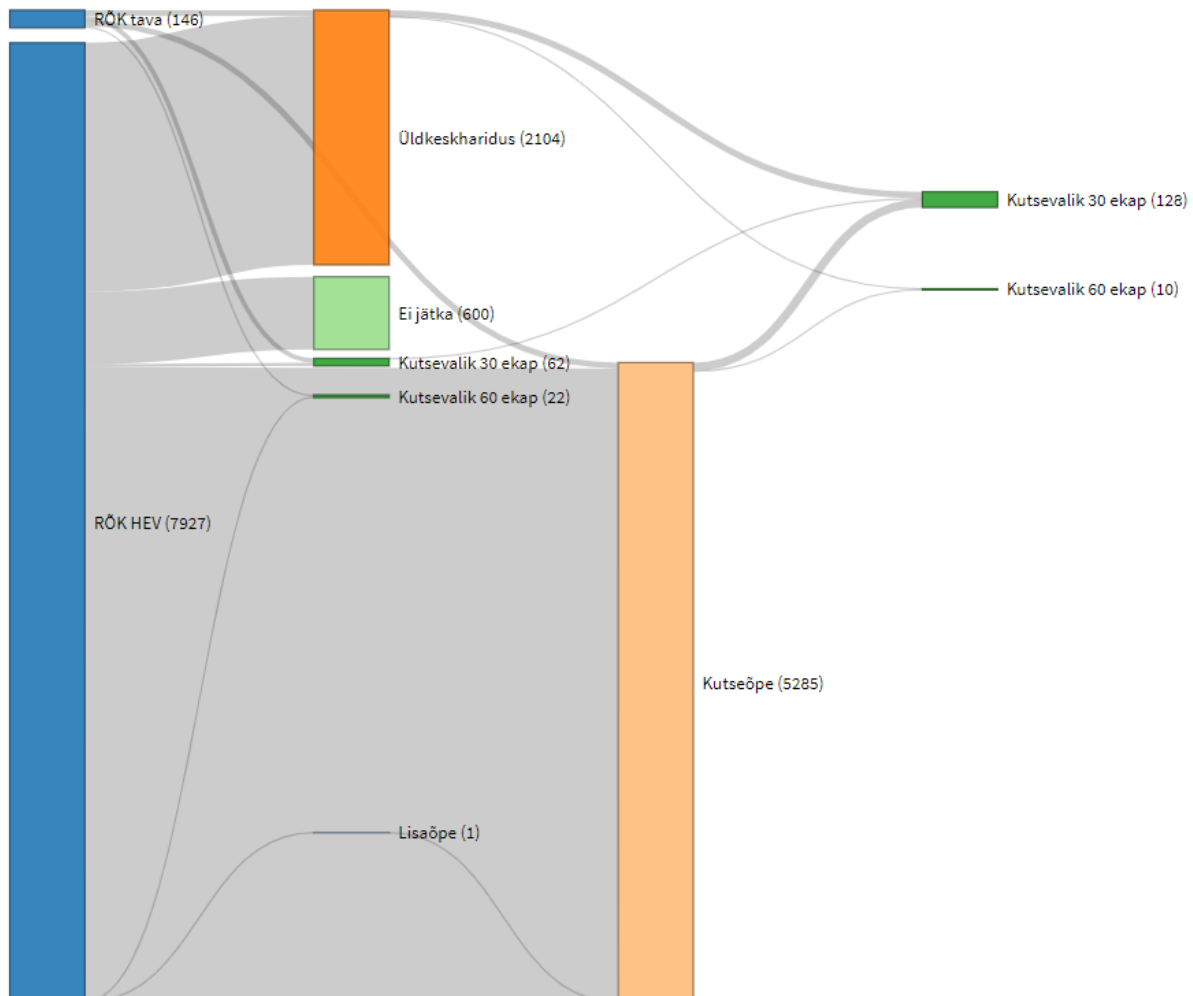
Umbes 40% esimesel ringil kutseõppe katkestanud põhikoolis LÕKi järgi õppinud õpilastest alustavad teisel ringil veelkord kutseõppes õppimist.

Kokkuvõttes on lisaõppes õppinud õpilaste kutseõppe lõpetamise määr kõrgem, kui neil, kes lisaõppes ei õppinud, kuid nende õppima asumise määr on madalam.

2.4.4 RÕKi järgi õppinud haridusliku erivajadusega õpilased

RÕKi järgi õppinud haridusliku erivajadusega õpilaste haridusteed on veelgi mitmekesisemad kui LÕKi järgi õppinud õpilastel. Märkimisväärne hulk õpilastest (27%) jätkavad haridusteed üldkeskhariduses ning nende osakaal, kelle edasiõppimise kohta puudub EHISes info, on vaid 7% (Joonis 17, interaktiivne üleminekute joonis: https://raportid.centar.ee/2022_Yleminekud.html#fig:rok). Lisaõppe kasutamine on RÕKi järgi õppinute seas pea olematu ja üleminekumeetmena on kasutatud eelkõige kutsevaliku õpet. Kutsevaliku õppe õppekavadest on kasutatud nii 30 EKAP kui 60 EKAP õppekava, aga oluliselt suuremas mahus (2/3 kutsevaliku õppe õppekavale õppima asunutest) just 30 EKAP õppekava.

Joonis 17. Perioodil 2011–2021 põhikoolis RÕKi järgi õppinud haridusliku erivajadusega või kutsevaliku õppesse õppima suundunud haridusliku erivajaduseta lõpetajate (lõpetamise sündmus enne pikendatud ja lisaõpet) (vasakpoolne tulp) haridustee valikud lõpetamise järgselt (õpilaste arv tehtud valikute kaupa)

Allikad: EHIS, autorite arvutused.

2.5 Kokkuvõte

Kokkuvõttes oli perioodil 2011–2018 põhikooli lõpus aastas keskmiselt 1103 haridusliku erivajadusega, tõhustatud või erituge vajavat õpilast. Suurim osa neist õppisid RÕKi järgi. Keskmine põhikooli lõppu jõudnud õpilaste arv aastas enne pikendatud õpet või lisaõpet oli õppekavati järgmine: HÕKi järgi õppivate õpilaste arv 23, TÕKi järgi õppivate õpilaste arv 65, LÕKi järgi õppivate õpilaste arv 280 ja RÕKi järgi õppivate õpilaste arv, kellele oli määratud hariduslik erivajadus või eri- või tõhustatud toe vajadus, 735.

Pikendatud õpet ja lisaõpet kasutab kõigist haridusliku erivajadusega õpilastest veidi üle kümnendik. Keskmiselt õppis perioodil 2011–2018 põhikooli lõppedes järgnevatel aastatel pikendatud õppeaastatel 81 ja lisaõppes 102 õpilast.

Lisaõppe ja pikendatud õppe kasutamine sõltub märkimisväärselt õppekavast, mille järgi õpilane õpib. RÕKi järgi õppinud õpilased lisaõpet ja pikendatud õpet ei kasuta. LÕKi järgi õppinud õpilastest kasutab lisaõpet keskmiselt 57 õpilast aastas, mis on ca viiendik LÕKi järgi põhikooli

lõpetanutest. TÕKi ja HÕKi järgi õppinud õpilased kasutavad lisaõpet tavaliselt pärast pikendatud õppe lõppu (pikendatud õpet kasutab TÕKi järgi õppinud õpilastest 84% ja HÕKi järgi õppinud õpilastest 86%). TÕKi järgi õppinud õpilasi, kes suunduvad lisaõppesse, on lõpetajate seas aastas keskmiselt 34 ehk 53% TÕKi järgi põhikooli lõpetanutest. HÕKi järgi õppinud lõpetajate seas on lisaõppes keskmiselt 11 õpilast aastas, mis moodustab HÕKi järgi õppinud lõpetajatest 48%.

Lisaõppes õppimine ei mõjuta HÕKi ja RÕKi järgi õppinute haridustee jätku – HÕKi järgi õppinud ei õpi pärast põhikooli lõppu edasi ja RÕKi järgi õppinud haridusliku erivajadusega õpilased seni lisaõpet kasutanud pole. TÕKi ja LÕKi järgi õppinute edasine haridustee on lisaõpet kasutanutel ja neil, kes seda ei kasutanud, veidi erinev. Keskmine edasiõppimise tõenäosus on TÕKi järgi õppinutel 27% ja LÕKi järgi õppinutel 74%. Mõlemal juhul oli lisaõppe kasutamisel edasiõppimise tõenäosus väiksem kui keskmine: TÕKi puhul 22% ja LÕKi puhul 41%. Samas oli lisaõppe järel kutseõppe katkestamise määr madalam kui keskmiselt samast õppesest kutseõppesse õppima suundunud: TÕKi järgi õppinutel oli pärast lisaõppes õppimist kutseõppe katkestamise määr 18% ja keskmine 22% ning LÕKi järgi õppinute hulgas olid pärast lisaõppes õppimist samad määrad vastavalt 35% ja 41%. Kokkuvõttes on lisaõppes õppimine seotud väiksema edasiõppimise tõenäosusega ja väiksema kutseõppe katkestamise määraga. Sellest ei järeldu, et lisaõpe oleks ebaefektiivne meede haridustee jätkamise toetamisel LÕKi ja TÕKi järgi õppinutel, kuna ei ole teada, milline oleks nende õpilaste edasiõppimise määr olnud lisaõppeta. Võib spekuloida, et lisaõppel ongi kahetine funktsioon põhihariduse pikendajana neile, kes edasi õppida ei soovi või ei suuda ning ettevalmistava üleminekumeetmena neile, kes hiljem kutseõppes edukalt jätkavad. On võimalik, et kindla edasiõppimise sooviga põhikooli lõpetajad jätkavad lisaõppe vahele isegi siis, kui see võiks nende katkestamise tõenäosust vähendada.

Kutsevaliku õppe andmed on alates 2019. aastast. Sellest ajast alates on alustatud õpinguid 397 korda. 144 (36%) õpilasel on õpingud pooleli, lõpetanud on 172 ja katkestanud 81 õpingute alustajat.

Kutsevaliku õppekaval õpinguid alustanutest üle poole (58%) õppis põhikoolis RÕKi järgi ilma märgitud haridusliku erivajaduseta või oli lõpetanud põhikooli juba enne 2011. aastat, mistõttu puuduvad andmed nende põhikooli õppekava kohta. Ülejäänud jagunevad nii, et 19,3% õpilastest on põhikoolis RÕKi järgi õppinud haridusliku erivajadusega õpilased, 16,1% õppisid LÕKi järgi ja 6,7% oli toimetulekuõppes. Üksikud õpilased on kutsevaliku õppekavale tulnud õppima pärast lisaõpet või pikendatud õpet, kuid neid on liiga vähe, et nende haridusteid lisaõppe ja kutsevaliku õppe kombinatsioonis täpsemalt analüüsida.

Kutsevaliku õppel on kaks õppekava, millest suurema õpilaste arvuga on 30EKAPine õppekava ja väiksemaga 60EKAPine. Kuigi põhikooli haridusliku erivajadusega õpilased võivad õppida mõlema õppekava järgi, siis esimese järgi õpib neist ca 1/3 ja teise järgi 2/3. RÕKi järgi õppinud haridusliku erivajadusega õpilasi on 30 EKAP õppekaval viiendik ja 60 EKAP õppekaval ca 12%. Seega näeme, et kutsevaliku õppe õpilastest moodustavad RÕKi järgi õppinud haridusliku erivajadusega õpilased olulise osa ja samas ei näe samu õpilasi lisaõppe õpilaste seas.

Kokkuvõttes näitab EHISe andmete analüüs, et lisaõpe ja kutsevaliku õpe erinevad üksteisest kasutajate tausta poolest ja seega toetavad meetmed erinevate sihtrühmade üleminekuid.

3 Üleminekumeetmete rakendamise kogemused

3.1 Sissejuhatus ja andmed

Lisaõppe ja kutsevaliku õppe rakendamise hindamiseks koolides intervjuueerisime valimisse valitud koolide juhtkonda, õpetajaid ja õpilasi või nende lapsevanemaid. Eraldi valimid tegime põhikoolidest lisaõppe analüüsimiseks ja kutseõppeasutustest kutsevaliku õppe analüüsimiseks.

Lisaõppe analüüsimiseks tegime valimi koolidest, kus lisaõpet kasutatakse. Vaatenurga laiendamiseks lasime uuringu käigus valimisse koolid, kus lisaõpet ei kasutata. Kuna lisaõpet kasutavad peamiselt eri- või tõhustatud tuge vajavate õpilaste koolid, aga saaksid pakkuda ka teised koolid, kus on RÕKi järgi õppivaid haridusliku erivajadusega õpilasi, siis kaasasime uuringusse ka koolid, kus lisaõpet ei pakuta. Selleks valisime kaks kooli, millel on kaasava kooli maine, kus õpib õpilasi LRÕKi järgi ja kus HTMi saadetud koolide nimekirja järgi lisaõpet ei pakutud. Kahes koolis, kus lisaintervjuud tegime, selgus siiski, et ühes pakutakse muuhulgas lisaõpet. Lisaks intervjuueerisime lühidalt direktorit ühes koolis, kus õpilane liikus lisaõppesse teise kooli.

Kutseharidusasutustes intervjuueerisime viies koolis koolijuhte, õpetajaid ja õpilasi. Intervjuueerimise kirjeldust ja valimi kohandusi täpsustatakse metoodikaraportis.

Järgnevalt võtame sihtrühmade intervjuusid sünteesides kokku tulemused lisaõppe ja kutsevaliku õppe kohta ning neile eelnevalt veel vaatame, kas ja kuidas tunnetatakse lisaõppe ja pikendatud õppe erinevust. Tulenevalt uuringu kvalitatiivsest loomust ei saa järgnevas peatükis toodud seisukohti ja tsitaate üldistada laiematele gruppidele. Veelgi enam, intervjuude käigus ilmnas, et haridusliku erivajadusega õpilaste mitmekesisusest tulenevalt on ka koolitöötajate ja lapsevanemate või õpilaste perspektiiv sageli seotud üsna spetsiifilise ringi õpilaste õppe kogemusega. Järgnevat analüüsi tuleks mõista ja tõlgendada kui kaardistust koolide ja perede kogemuste variatiivsusest üleminekumeetmete rakendamisel. Sealhulgas on oluline tähele panna, et ühte ja sama praktikat võivad inimesed hinnata erinevalt, lähtuvalt sellest, kui hästi see just neile harjumuspärasest haridusliku erivajadusega õpilaste rühmas on toiminud. Anonüümsuse huvides ei ole analüüsis üldjuhul toodud välja kooli nime ega täpsustatud muid detaile. Erandlikult toome kooli nime välja juhul, kui see on tarvilik seisukohtade sisuliseks mõistmiseks.

3.2 Pikendatud õpe ja lisaõpe

Kooliti käsitletakse pikendatud õpet ja lisaõpet erinevalt: kas selgelt eraldiseisvate meetmetena või ühe kombineeritud põhihariduse õppe pikendamise lahendusena. Osa koole tegi pikendatud õppeaastatel ja lisaõppel selget vahet, nähes pikendatud õppeaastaid põhihariduse osana ja lisaõpet täiendava põhikoolijärgse üleminekumeetmena. Oli ka koole, kus pikendatud ja lisaõpet käsitleti ja korraldati ühe meetmena.

Mõnes koolis oli piir pikendatud ja lisaõppe vahel väga selge, õppetöö korraldati ja toimus eraldiseisvalt ning rõhutati nende erinevat mõju õpilase iseseisva mina-pildi arenemisele.

Eduloona tundub selline lähenemine efektiivsem, kuna võimaldab õpilasel saavutada koolide silmis ehk olulisimat lisaõppe eesmärki, s.o iseseisvuda.

Osas koolides oli intervjueeritavatel keeruline eristada pikendatud õpet ja lisaõpet. Mõnes koolis õpivad pikendatud õppe ja lisaõppe õpilased ühes õpperühmas koos. Sellisel juhul on õpetaja ülesandeks tunnis õpet piisavalt diferentseerida, et põhikooli õpilased ja lisaõppes õppivad õpilased saaksid keskenduda just endale vajalikele oskustele. Sellistes oludes nenditi, et õpilasel võib olla keeruline vahet teha, kas õpitakse pikendatud õppes või lisaõppes. Mõnes koolis on isegi õpetajate jaoks segane, millest täpselt juttu on. Teisalt ei toodud seda jällegi probleemkohana välja ja nenditi, et üldõppeainete tundide kombineerimine just võimaldab lisaõpet korraldada. Üksikutele lisaõppe õpilastele eraldi tundide korraldamine nõuab märkimisväärselt õpetaja ajaressurssi, mistõttu eelistatakse osa koolides liitklasse.

„See tekitab kogu aeg segadust, et mis on mis ja mis on pikendatud, mis on lisa, et kogu aeg alalõpmata isegi need õpetajad, kes nagu nad kogu aeg küsivad, oh mis nüüd, mis nüüd ühesõnaga, ja see tekitab tohutut segadust ja see vahetegemine, millal on üks ja millal on teine ja.“ (erikooli HEVKO)

Segadus pikendatud õppe ja lisaõppe vahel oli iseloomulikum koolidele, kus õpilased õppisid peamiselt TÕKi või HÕKi järgi ehk see osa sihtrühmast, kelle tööturule sisenemine ongi madala tõenäosusega ning kelle lisaõppe sisu on sellest mõjutatud.

Lapsevanemate intervjuudest ilmnas, et info pikendatud õppe ja lisaõppe võimalustest ei jõua kõigi haridusliku erivajadusega õpilaste vanemateni õigeaegselt. Infosulus on just need lapsevanemad, kelle lapse kool neid võimalusi ei paku. Selliselt võivad õpilased jääda ilma täiendavatest õppeaastatest, mida nad lapsevanema hinnangul vajavad.

3.3 Lisaõppe

3.3.1 Lisaõppe sihtrühm ja õppima asumine

Lisaõppe sihtrühmana eristatakse õpilasi õppekavade lõikes ja lähtuvalt sellest, kas tegemist on samas koolis põhiharidust omandanud õpilase või teisest koolist üle tulnud õpilasega.

Lisaõpet rakendatakse enamasti erikoolides, mis seab selle spetsiifilisse konteksti. Tüüpiliselt õpivad lisaõppes sama kooli **TÕKi või LÕKi järgi õppivad õpilased**, kes on kooliga tuttavad ning kelle erivajadusi koolis hästi tuntakse.

„Siia maani ei ole [lisaõppes teiste koolide õpilasi] olnud ja ma ei pea seda ka õigeks sellepärast, et just sellel samal tingimusel, miks me teeme selle üleminekuplaanigi üheksandas klassis. Me ei tunne neid lapsi läbi ja lõhki, me ei saa anda soovitusi kutsehariduskeskuse inimestele, kui see laps on üks aasta meie majas 2,5 päeva. Me ei õpi selle ajaga seda last tundma nii palju, kui vaja on.“ (erikooli HEVKO)

Haridusliku erivajadusega õpilaste suure osakaaluga tavakooli juhtumi uurimisel ilmnas, et lisaõpet pakutakse seal samuti LÕKi või TÕKi järgi õppivatele õpilastele, ent **mitte RÕKi järgi õppijatele**. Koolis oldi kohati kriitilised lisaõppe kasulikkuse suhtes kõigile õpilastele, kuna ühelt poolt on see osa LÕKi järgi õppivate õpilaste jaoks liiga lihtne, teisalt saavutab osa TÕKi järgi

õppivaid õpilasi juba põhikooli lõpuks oma võimekuse piiri ja ei ole suutelised kõrgemat oskustaset omandama. Samas leidis intervjuueeritav, et arengut pidurdab ka samade õpetajate kasutamine, mis põhikoolis, kuna õpilasel on sel juhul vähem väljakutseid ja võimalusi uudsete olukordadega toimetulekut harjutada. See viitab sellele, et lisaõppe rakendamisel on mitu võtmekohta, mis selle edu tagavad. Esiteks edukas õppe diferentseerimine ja teiseks sobilikud õpetajad. Sellest hoolimata on lisaõppe teatud õpilastele just hädavajalik oskuste lihvimise ja küpsemise koht.

„Kuna nad arengulistel tasanditel on väga erinevad, siis mõnel õpilasel ongi just puudusi üks või kaks aastat, et saada selgeks oma mingisugune kirja-pilt võib-olla või lugemist veel harjutada. Siis tegelikult ütleme ausalt, et kui nad koolist lähevad ära, ega kodus ei toimu mitte midagi. Ja vanemad tegelikult ei tegele. Et see aeg, mis neil koolis on, et sellest maksimum võtta, siis tegelikult see koolipäev on üpris lühike, nad väsivad, nad ei võta koolipäeva lõpus enam vastu infot ega materjali. Et see siis vahepeal tundubki, et jääb natuke lühikeseks see kooliaeg, et see ongi see, miks üks või kaks aastat on hea. Et see ongi lihtsalt tasategemine nii-öelda. Sest et mõne puhul tõepoolest sa näed kohe, vaatad peale ja sa saad aru, et tal ei ole vaja neid lisa-aastaid. Aga mõne puhul vaatad, et nendest lisa-aastatest on isegi vähe. Saadki aru, et lihtsalt, et kann on täis.“ (tavakooli HEVKO)

Uuritud tavakooli juhtum Kärdlas näitas, et **lisaõppe on vajalik ka RÕKi järgi õppivatele õpilastele, kes ei ole sotsiaalselt küpsed või muul põhjusel valmis põhikoolist edasi liikuma, eriti kodust kaugemale kutseõppeasutusse õppima asuma.** See on seotud muu hulgas regionaalsete eripäradega ning oleneb edasiõppimisvõimaluste kaugusest ja transpordivõimalustest. Piirkonnas, kus edasiõppimise võimalusi on rohkem või nendeni jõudmine on lihtsam, on sellise vaheaasta vajadus arvatavasti väiksem.

„Eesmärk on see, et mitte saata last kohe teadmatusse, et kui ta on üheksa aastat ära käinud. Ma jätaaks praegu selle toimetuleku [õppe] ära, et see on natuke teine rida, aga lihtsustatud ja riikliku õppekava järgi. Kui ikka laps ei ole kas sotsiaalses mõttes nii kaugel, et ta läheks kodust ära, et ta ei ole valmis õppima kohal peal edasi, näiteks Hiiumaal on ju ainult üks gümnaasium, ei ole valmis ka kutseõppesse minema ja ta ei ole valmis ka tööle minema, sest ta ongi niisugune sotsiaalselt ebaküps, siis minu meelest tavaõppekaval just see osa on eriliselt oluline, et ta saaks tugevust juurde selle aastaga, et saaks selgeks ja mis siin salata, ega siis on pärast põhikooli lõpetanud üsna paljud need, kes ei tea, kuhu minna ja mida edasi teha.“ (tavakooli HEVKO)

Lisaõpet pakutakse EHISe andmete järgi ka **HÕKi järgi õppivatele õpilastele.** Intervjuueeritute sõnul sellel sihtrühmal tööturu- ja edasiõppimise võimalused sisuliselt puuduvad ja nende osalemine pikendatud õppes ja lisaõppes on selgelt suunitlusega suurendada eneseteeninduse oskusi ning pakkuda õpilastele arendavat keskkonda kuni nad saavad 18aastaseks, et üleminek sotsiaalhoolekandesse oleks võimalikult sujuv. Mõni nimetab seda lapsehoiuteenuseks, ent teisalt nenditakse, et kool on siiski sellele sihtrühmale parim koht, võimaldades neil veel täiendavate õppeaastate jooksul võimetele vastavates haridustegevustes osaleda. Oli ka intervjuueerituid, kes laiendasid seda kirjeldust osale TÕKi järgi õppivatest õpilastest.

„Vahel [TÕKi järgi õppiv õpilane] ei saa kõike teha, neid praktikaid, aga ta on oma turvalises keskkonnas ja suunitlus on ikkagi nõnda, et meil on selliseid nõrku toimetulekulapsi ka olnud. Et ta natukene on nagu lapsepõlve pikendus ja vanemal on see turvaline. Vanemal on see teadmine, et ta laps on hoitud, valvatud, teda ikkagi õpetatakse, mingeid uusi oskusi talle ikkagi õpetatakse. Need praktikad on, ta ei lähe sinna ametikooli, aga neid proovitakse teha seal kohapeal erinevaid, ta kas katab laudu või peseb neid, aitab nõusid masinasse panna, siuksed asjad. Ta saab kõik kätte, aga mõningal juhul me teame, et ta ei hakka ka seda tegema. Siis me oleme nagu ka öelnud, et üldiselt me arvame, et seda [lisaõpet] ei ole vaja.“ (erikooli õppejuht)

Edasises kirjelduses keskendume LÕKi ja TÕKi järgi õppivatele õpilastele, kuna sellele sihtrühmale suunasid ka intervjuueeritavad ise oma vastused ja sellele sihtrühmale pakutakse registriandmete alusel lisaõppe meedet.

Selles osas, kas õpilane peab tingimata jätkama lisaõpet samas koolis, oli intervjuueeritavatel erinevaid arvamusi. Mõnel juhul leiti, et oma kool oskab õpilast kõige paremini edasi aidata, kuna teadmised tema erivajadustest on täielikud. Teised leidsid, et samas koolikeskkonnas on areng piiratud, kuna õpilast ümbritsevad samad inimesed ja ta ei saa piisavalt harjutada uudsetes olukordades toimetulekut. Üleüldist õpilaste teistesse koolidesse lisaõppesse saatmist siiski ükski intervjuueeritu välja ei pakkunud. Sellest lähtudes võib järeldada, et on õpilasi, kes vajavad keskkonna vahetust ja teisi, kellele see mingil põhjusel kindlasti ei sobi.

Muudest koolidest tullakse koolijuhtide sõnul lisaõppesse siis, kui õpilase varasem kool seda ei pakkunud. Haridusliku erivajadusega õpilase lapsevanem arvas samas, et kui senine kool lisaõpet välja pole arendanud, siis on šansid erikoolis lisaõppest kasu saada paremad tänu sealsele tugevale kogemustepagasile sellise õppe korraldamisel.

See viitab asjaolule, et lisaõppe pakkumise kitsaskohaks võib olla koolides, kus seda ei pakuta, kogemuste ja teadmiste puudumine. Samas ka erikoolis toodi lisaõppe puudumise põhjuseks TÕKi järgi õppida soovivate õpilaste puudumine. Selle kooli LÕKi järgi õppivad õppurid suunati kutseõppeasutusse ja vajadust lisaõppe järele ei nähtud. Niisiis varieerub koolide praktika õppe avamise osas ning seda mõjutavad nii kooli õpilaste profiil, varasem kogemus kui ka õpilaste ja lapsevanemate hoiakud.

Lisaõppe võimalust tutvustatakse oma kooli õpilastele ja nende lapsevanematele reeglina varakult ja juba pikendatud õppeaastate kavandamisel. Nii on tagatud, et **meedet vajav sihtrühm seda üldiselt ka saab**. Täiendava kitsendusena kaalub osa koole sisseastumisel, kas ja millised on õpilase edasised väljavaated haridusteel või tööturul üldse jätkata, kuna see on üks lisaõppe eesmärkidest. RÕKi järgi õppivad haridusliku erivajadusega õpilased reeglina lisaõpet ei kasuta. Kuna selliseid koole, kus õpitakse RÕKi järgi, oli meie valimis vähe, siis ei ole võimalik teha põhjalikke järeldusi selles osas, miks seda vähe rakendatakse. Tehtud intervjuude põhjal võib eeldada, et lisaõppe on RÕKi järgi õppivate õpilaste jaoks liiga lihtne ning nad suunatakse edasi õppima järgmisele tasemele. Koolid rõhutasid, et ka LÕKi järgi õppivatele õpilastele, kes on võimelised liikuma edasi kutseõppeasutusse (sh kutsevaliku õppesse), tavaliselt lisaõpet ei soovitata ja nad suunatakse edasi. Intervjuueeritute praktikas oli aga ka näide, kus RÕKi järgi

põhikooli lõpetanud õpilane tuli lisaõppesse, kus ilmnes, et tema toevajadus vastab LÕKi järgi õppinule ja kool pidas talle lisaõpet väga vajalikuks, kuigi vastuvõtmisel oldi selles osas skeptilised.

Lisaõppesse õppima asumiseks tuleb õpilase vanematel esitada avaldus, olenevalt koolist tuleb ka esitada täiendav avaldus kooli pidajale või teeb selle kool. Õppesse asumise protsessi kooli esindajad keeruliseks ei pidanud, küll aga toodi välja, et keeruline on see, kui õpilase soov lisaõppesse asuda ilmneb viimasel hetkel. Tavapäraselt püüavad koolid juba kalendriaasta alguses saada ette pildi, millised nende kooli õpilased lisaõppes jätkavad, aga olenevalt koolist võidakse aktsepteerida ka avaldusi, mis saabuvad alles kooliaasta alguseks.

„Jaanuarikuus vanemad teevad avalduse. Õpetaja[tega] teeme ümarlaua, vanemad teevad avalduse, arutame läbi selle, missugused õppeained oleks need, mis laps lisaks vajaks. Lepime need kokku, lepime kokku ka need valdkonnad või asutused, kus laps võiks teha oma tööpraktika osa. Ja siis nii ongi, käskkirjaga direktor lubab nad ja valda teeme ka taotluse. Vald siis, kas annab selle võimaluse, tavaliselt on andnud, et vald peab ju otsustama lõpuks, kas ta lubab nad sinna lisaõppe aastale ja siis tavaliselt on ta lubanud. Et midagi nagu keerulist ei ole. Kõige keerulisem on minul olnud nende laste seda töökohta või kutseasutust valida, kus nemad seda [praktikat] teevad.“ (tavakooli HEVKO)

Kuna õppetöö planeerimine võtab aega, siis on koolide jaoks kõige tähtsam saada (aegsasti) enne kooliaasta algust paika, kui palju õpilasi tuleb ja sellest tulenevalt, kui palju õpetajaid on vaja, mistõttu peetakse suvist avalduste tähtaega liiga hiliseks.

3.3.2 Kooli kaalutus lisaõppe pakumisel

Registriandmed näitavad, et lisaõpet pakutakse peamiselt eri- ja tõhustatud tuge vajavatele lastele loodud koolides, mistõttu jäid muud koolid lisaõppe praktika kaardistamisel esialgu uuringu fookusest välja. Uuringu esialgsele valimile lisasime siiski kaks kaasavate praktikate poolest tuntud kooli, et saada paremat aimu, miks ei ole meedet neis koolides rakendatud. Ilmnes aga, et ühes neist rakendati lisaõpet pidevalt, kuigi see HTMi statistikas ei peegeldunud. Teises kaasamise poolest tuntud koolis lisaõpet ei pakutud: ühest küljest vähese teadlikkuse tõttu, aga teisalt seetõttu, et kooli ressursid (ruumid, õpetajad, eelarve) on piiratud ja põhikoolist üleminekut toetatakse teistsuguse lahendusega.

„Meil on juba väga palju valdkondi ja natukene nagu vahetevahel tekib tunne, et kui palju me veel kasvada saame või on nagu, ma ei räägi nüüd rahast, vaid ma räägin kasvõi nagu ruumidest ja võimalustest ja jaksust võtta nagu veel üks valdkond juurde, sest tegelikult see nõuab ju ka omaette siis inimesi, kes sellega tegelevad ja kes selle programmi üles ehitavad ja kes seda pärast läbi viivad. Ja ruumikitsikus on meil igal pool, meil on hästi suur ruumikitsikus. Et see on natukene see mikspärast on meile öeldud ka, et aga iga kool saab teha lihtsustatud õppekava. Meie senimaani ei ole seda teinud, sest et me lihtsalt tunneme, et see käib väljaspool meie pädevust, jällegi oleks vaja täiesti täiendavaid ruume, täiendavaid töötavaid töötajaid, aega, seda sellega selle ülesehitamisega tegeleda, et, kuskil peab natuke nagu jooned maha tõmbama, et mida me suudame teha hästi, ja mida me ei suuda teha hästi.“ (tavakooli väikeklassi õpetaja)

Võrreldes erikoolidega, kus õpilased õpivad peamiselt kas LÕKi või TÕKi järgi, on teistes koolides lisaõppe pakkumine uudsem, kuna alles 2018. aastal laiendati sihtrühma kõigile haridusliku erivajadusega õpilastele hoolimata nende õppekavast. Intervjueeritavad oletasid, et neis koolides puudub nii teadmine lisaõppe kontseptsioonist kui ka süvateadmised ja kogemused lisaõppe rakendamiseks. Mõnel juhul nentis kooli esindaja lihtsalt, et kool lisaõpet ei paku. Siiski toodi välja, et suuremates koolides on igal aastal õpilasi, kellele lisaõpe oleks vajalik üleminekumeede. Lisaõpet pakkuva erikooli direktor tõi samuti välja vajaduse igas piirkonnas lisaõppe võimalust pakkuda, sest kaugetele erikooli sõitmine käib paljudele haridusliku erivajadusega õpilastele üle jõu. Samas pidas ta ebamõistlikuks lisaõpet korraldada väikestes koolides, kus see nõuab ebaproportsionaalselt palju ressursi.

„Need samad toe vajadusega lapsed, kes ikkagi vajavad natuke rohkem küpsemiseks aega, et ikkagi võiks olla [lisaõpe tavakoolis]. Teine asi on nüüd see, kas ta niimoodi näiteks vallaüleselt peaks olema just iga kooli juures, et võib-olla pigem nende koolide juures, kus lapsed on rohkem, sest siis on see ressursi jagamine lihtsalt lihtsam. Et ta võibki ju natuke seda kooli vahetada, nii nagu ta tuli ka meile. Aga miks koolid seda vähe teevad, ma arvan, et see teadlikkus on lihtsalt nii väike, sest kui mina ka siia kooli tulín tegelikult kümme aastat tagasi, siis ka see kool ei pakkunud lisa-aasta võimalust, et selle me [---] õppejuhiga koos käivitasime, tema oli seal kaua, 40 aastat enne õpetaja olnud ja tal oli see mõte juba enne peas olnud. Et ta on lihtsalt see, et tuleb läbi mõelda, aru saada, mida sa siis tegema hakkad ja kuna selle kohta väga palju tõesti ka ette kirjutatud pole, siis tegelikult ma arvan, et koolid lihtsalt tunnevad ennast ebakindlana, nad ei tea, mida see tegelikult sisaldama peaks või kuidas seda siis tegema peaks. Ja kogu aeg on hirm, et äkki ma teen midagi valesti.“ (erikooli direktor)

Leidlikkuse näitena võib tuua uuringus osalenud tavakooli, kus üleminekul suuremat toetust vajav õpilane suunatakse sama kooli gümnaasiumi väikeklassi, kus õpe on toetatud sarnaselt põhikoolile. Selliselt saab õpilane jätkata õppimist toetatud moel isegi siis, kui tal ei ole tingimata soovi gümnaasium lõpetada.

„Kui ma nüüd kuulen sellest [lisaõppe] võimalusest, siis ikka igal aastal on meil üheksandas klassis mõni üksik või paar-kolm sellist õpilast, kelle puhul me näeme, et nad nagu tegelikult ei ole valmis selleks järgmiseks astmeks. Et nad ei tea, täitsa, mida endaga peale hakata, neil ei ole selget ettekujutust oma tulevikust. Nad ei pruugi alati teada isegi oma tugevusi, see, et mis alal nad on andekad või võimekad. Sest et noh, igal lapsel meie kogemuse järgi ikkagi need tugevused on, et ma vist ei ole kohanud ühtegi last, kes ei oleks mitte kuskil mitte üldse andekas. Aga nad on sellised, kas nad on lapselikud või on neil tohutult madal motivatsioon ja nad ei saa aru. Nad ei ole veel seostanud õppimist nagu iseenda tulevikuga ja tavaliselt öeldakse, et niisugustel lastel pole gümnaasiumisse, neil pole seal midagi teha, et minna kutsekooli. Aga tegelikult kutsekool nõuab ka teatud küpsust ja sa pead olema näiteks kätega [osav]. [---] Nad võivad olla väga kohmakad ja käeliselt sellised mitte osavad. Et kutsekool ei ole nagu ka alternatiiv ja me oleme seni suhtunud selliselt, et meil on nüüd gümnaasiumis [---] võimalik vastu võtta ka erivajadusega lapsed ja nende õpet kohandada ja ka seal samamoodi nagu põhikoolis on see siis teatud suurendatud pearahaga, juhul kui neil on Rajaleidja soovitus. Me oleme natukene seda võtnud, ütleme niisuguse kas just lisa-aastana, aga

niisuguse pehmendatud üleminekuna, et nad õpivad väikeklassis, kus on väiksem rühm, vähem segajaid, rohkem individuaalset juhendamist ja tuge, tugispetsialistid vahetevahel, eks ju psühholoogi tugi, näiteks. Nagu olude sunnil.“ (tavakooli väikeklassi õpetaja)*

Täiendavalt võib oletada, et lisaõppe rakendamine tavakoolis on teatud juhtudel ebavajalik seetõttu, et põhikooli kaasavas õppes on õpilane iseseisvam ja paremini kogukonda integreeritud, mis omakorda toetab tema edasi liikumist elus nii sotsiaalses mõttes kui ka haridus- ja tööelus. Selle hüpoteesi toetuseks ei ole uuringus piisavalt andmeid kogunenud.

3.3.3 Lisaõppe sisu ja eesmärk

Lisaõppe eesmärk vastavalt intervjuudele on lapse vajadustest lähtuv, ent üldistatult kasvatatakse samm-sammult õpilase iseseisvust, et võimaldada talle võimalikult sujuv edasimineku põhikoolist. Olenevalt õpilase huvidest ja võimetest võib see üleminek tähendada edasiõppimist kutseõppeasutuse tasemeõppes või kutsevaliku õppes, otse tööle asumist või liikumist sotsiaalhoolekandesüsteemi. Kõik need üleminekud on keerulised õpilastele, kes on põhikoolis vajanud palju toetamist ning kes ei ole harjunud (väljaspool kooli) iseseisvalt toimetama. Seega on kooli roll aidata õpilasel pärast põhihariduse omandamist liikuda sellest toetatud keskkonnast välja turvalisel moel, sh andes teadmised ja oskused enese eest hoolitsemiseks, teadmise oma õigustest ning võimalustest edasise elutee planeerimisel.

*„Kui me varem pakume pikapäevarühma, õpilaskoduteenust, siis me proovime niimoodi, et lisaõppe õppeaastal õpilastel seda teenust ei oleks. Just, et **proovime**, et ei oleks, muidugi väga suure hädavajaduse korral me korraldame selle, kui on [kaugelt] laps tulnud meie kooli. Aga see iseseisvumine selle aasta jooksul; ma saan üksinda kodus hakkama pärast koolipäeva, et ma lähen ise koju. Et muidu pärast, kui ta läheb siit välja kutseõppeasutusse, on ta täiesti omapäi ja ei saagi hakkama.“ (erikooli juht)*

Ka lapsevanemad tõid välja lisaõppe tulemusena suuremat iseseisvust ja paremat ettekujutust sellest, kuidas õppimine kutseõppes võiks välja näha, sügavamad arusaama erinevatest erialadest ja nende sobivusest lapse huvid ja oskustega. Samuti mainisid nii koolitöötajad kui vanemad seda, et õppele avaldas mõju see, et põhikooli lõputunnistus oli käes. See vabastas õpilased eksamipingest ja võimaldas keskenduda iseenda tugevuste tundmaõppimisele.

„Minu arvates just see, et ta sai oma selle noh, enesekindluse ja seda pinget ei olnud ka. Et seal õpetati küll ka eesti keelt, matemaatikat, inglise keelt, kõiki neid põhiasju ka, et noh sa ju pead õppima, muidu sa kaotad ka sellele, mis sa üldse juba oled nagu omandanud. Aga rõhk oli sellel praktilisel poolel ja samas ei olnud vot seda stressi ja pinget, et ma pean nüüd mingit kooli hakkama lõpetama. Et kõik oligi selle jaoks, et me nagu noh, et tutvume erinevate erialadega, käime igal pool, kus me vähegi saame, ja kõik selle eesmärgiga, et mis siis nagu järgmine aasta teha, kes siis kuhu saab õppima või tööle. Et sul on ainult see ikkagi positiivne. Kuidagi ma ei oska seda seletada, aga et see kõige suurem väärtus oligi see, et esiteks ta sai proovida neid asju. Sest et ma ise ei suuda talle seda pakkuda ja siis tal ei tekigi ettekujutust, et mida ta võiks teha. Aga kui sa saad nagu päriselt proovida, siis sa saad aru, et kas sul mingi asi võib-olla rohkem meeldib, mingi asi vähem. Ja noh, sa saadki tegelikult kindlustunde, et kui sa kutseõppeasutusse lähed, siis kuidas seal õpitakse. Et see on nagu natuke sarnasem

sellele kui see, mis sa põhikoolis tegid, seal sa õppisid oma aineid ja läksid koju ja elasid muud elu. Aga see lisa-aasta kuidagi, see on ikkagi ettevalmistus selleks kutseõppeks, et tal see järgmine aasta, ma arvan, oli nüüd lihtsam sellevõrra.“ (lapsevanem)

Varem kodus elanud noori võidakse ka suunata õpilaskoju elama just eesmärgiga õpilase iseseisvat toimetulekut julgustada. Selliselt saavad õpilased harjuda iseenda valmis panemise, õigeaegse ärkamise ja kodust väljumisega ning ka kutseõppeasutusse või praktika kohta iseseisvalt jõudmisega. Viimases võib kool olla ka sõna otseses mõttes käehoidjaks kuni õpilane õpib iseseisvalt teekonda läbima. Nagu oli näha aga eelmisel leheküljel, võib kool samal eesmärgil ka nimelt suunata õpilast õpilaskodust koju elama. Seega oleneb lahendus nii piirkondlikest eripäradest kui õpilase vajadustest.

Lisaõppe järel otse tööle asumine ei ole tavaliselt (peamine) eesmärk, ent seda võib esineda eriti juhtudel, kui õpilased käivad ettevõtetes praktilal. Intervjuudes kasutati läbivalt fraasi „**(sotsiaalne) küpsemine**“, et kirjeldada lisaõppe rolli õpilaste haridusteel. Sellega viidati laiemale vajadusele anda õpilastele rohkem aega, et iseseisvuda, teha teadlikumaid edasiste üleminekute valikuid ning vältida kohest väljakukkumist järgmisest õppetasemest või ebaõnnestunud rakendumist tööturul. Eriti aga TÕKi järgi õppinud õpilastel peetakse PGSi toodud eesmärki lisaõppe järel tööle asuda ebamõistlikuks ning pigem ollakse seisukohal, et lisaõppe eesmärki võiks laiendada just sotsiaalse küpsemise ning iseseisva toimetuleku hõlmamisega.

„Kõige laiemas plaanis ongi [eesmärk] ettevalmistus, et liikudes kutseõppesse ja kuna meil on lisaõppeklass natuke eriline, et meil on lihtsustatud õppetaseme lapsed ja toimetuleku õppetaseme lapsed koos selles klassis, et siis on ka osade laste puhul iseseisvumine. Et nad oleks piisavalt iseseisvad, et mitte minna kutseõppesse vaid jätkata ka erinevates kaitstud töökeskustes ja sotsiaalasutustes. Nad saaksid seal iseseisvamalt hakkama.“ (erikooli juht)

Õppe sisu kohandatakse lähtuvalt õpilaste eripärast ja arvestades iga õpilase konkreetset oskustaset. Õpet viiakse enamasti läbi gruppis, ent vastavalt vajadusele ka diferentseeritud õppena. Suuremates koolides võidakse teha erineva tasemega grupid, väiksemates aga luuakse ka liitklasse kas 9. klassiga või pikendatud õppe õpilastega. Täpsete õppeainete ja nende taseme valimisel lähtutakse õpilase varasemast tasemest ning tema edasiõppimise plaanidest ehk kaardistades, milliseid oskusi on vaja lihvida, et üleminek oleks edukas. Koolid tõid välja positiivse koostöö näiteks Astangu Kutser rehabilitatsiooni Keskusega, mis aitab koolidel oma õpilasi Astangule suundumiseks hästi ette valmistada. Tavapärast on koolidel hea koostöö mõne lähedal asuva kutseõppeasutusega, kus käiakse erialadega tutvumas ning ka õpetajad võivad olla omavahel tihedas suhtluses, näiteks arutades, kuidas spetsiifilist tuge vajavat õpilast kõige paremini toetada.

Intervjueeritute sõnul jätkatakse lisaõppes tavaliselt üldainetest eesti keele ja matemaatikaga, mis on erineval tasemel vajalikud kõigile õpilastele. Lisaks võidakse valida erinevaid põhikooli aineid nagu keeled või arvutiõpetus. Sealjuures tehakse ainete valimisel sageli koostööd ka lapsevanematega, et tuvastada täpne vajadus. Keeleõpe võib olla vajalik ka kutseoskuseks, kui nähakse, et õpilasel on perspektiivi asuda kutseõppe järel tööle turismi- või teenindussektoris.

„Meil on seal väga palju sellist praktilist tegevust, siis on mõned valikained ja me päris palju arvestame konkreetse lapsega, et mis tema võimalused on. Et ütleme niimoodi, et kui tal on võimalus minna Astangule ja sinna nagu ka sisse saada, siis me arvestame nende nii-öelda Astangu vajadustega või mis sinna selleks konkreetseks asutuseks siis vaja on, et me teeme selgeks, näiteks see Juks või Astangu või mingisugused päevakeskused, et me ikkagi nagu arvestame sellega, et kuhu ta nagu ikkagi üritab sisse saada või proovib või on juba nagu noh, määratud sinna. Et siis me siis me teeme vastavalt sellele või siis lapsest lähtuvalt, et mõnel ei ole kõik asjad jõukohased ka üldse, et siis arvestame sellega ka. Meil on lapsed nii-nii erinevad, et kellele meeldivad seal inglise keel lisaks veel ja arvuti ja kes ei ole võimeline üldse sellega nagu toime tulema. Seda peab hästi palju arvestama, aga selleks ajaks me üldiselt teame oma lapsi väga hästi, et kellele mis jõukohane, lähtuvalt sellest siis koostame.“ (Erikooli HEVKO)

Siiski mõjutab tundide valikut ka kooli enda võimekus erinevaid tunde anda ning õpilaste arv erinevates klassides. Lisaõppe õpilased võidakse liita erinevate 9. klassi ainetundidega, et mitte suurendada õpetajate koormust.

„Näiteks me oleme ikkagi proovinud pakkuda, lihtsustatud õppekaval on ju üheksandas klassis hästi suur tööõpetuse tundide maht. Ja nemad on siis teinud ka sellised hästi praktilisi ülesandeid seal, kas parandanud näiteks mingit pesu või pannud harjale vart taha või mida iganes. Aga näiteks sel aastal meil seal kõrval üheksandat klassi ei olnudki ja sel aastal selle kahe tööõpetustunni asemel on nendel [lisaõppes] kaks tundi karjääriõpet. Et kuna nad on enne seda tööõpetust saanud ka, siis sel aastal on niimoodi, et see oleneb ikkagi ka meil igasugu teguritest, õpetajate koormustest, et me oma rahaga toime tuleme, et sealt ei teki neid eraldi lisatunde, mida me kindlasti ei suuda kinni maksta ja see oleneb sellistest teguritest.“ (erikooli õppejuht)

Lisaõppe **kutseõppe komponent** koosneb tavaliselt koolis läbiviidavast kutseõppest ja kutseõppeasutuse või tööandjate juures õpitavast. Kutseõppe roll lisaõppes on kahetine: esmalt tagada oskused iseseisvaks eluks ja teisalt anda õpilastele adekvaatne ülevaade neile avatud edasiõppimise variantidest kutseõppeasutustes. Igapäevaseid toimetuleku oskusi harjutatakse sageli kooli kogukonnas, kus õpilased saavad järjest vastutusrikkamaid ülesandeid. See annab neile praktilised oskused ja eduelamuse.

„Lisaõppel on teatud tööampsud, mis meil siin koolimajas on vaja ära teha, noh näiteks nendel on puuviljade jaotus. Köök paneb neile valmis, kuna me ei tohi köögis olla, eks ju, siis me seda poolt ei tee või kui me oleme saanud vanemaga kokkuleppele, et vanem teeb ära need tervisetõendid, siis on ka kokad võtnud nagu appi. Et siis nad saavad nagu tugevamat köögipraktikat, aga muidu on siis nii, et nemad jaotavad klassidesse laiali, näiteks üks töö.“ (erikooli õpetaja)

Koolid kohandavad tutvustatavaid kutseõppeerialasid õpilaste erivajaduste põhjal. See tähendab, et tegu ei ole alati üldise erialade ülevaatega, vaid keskendutakse neile erialadele, kus õpilastel on potentsiaali edukalt õppida ja tööle rakenduda. Kooliti on kutseõppe komponent väga erinev: ühel juhul käivad lisaõppe õpilased kutsevaliku õpet pakkuvas kutseõppeasutuses seda osa

lisaõppest omandamas, teisel juhul toimub kogu õpe sisuliselt oma kooli territooriumil. Oma rolli mängib siin ka kooli geograafiline asukoht ning koolis õppivate õpilaste (suurem) toevajadus. Samuti on koole, kus suur osa kutseoskustest omandatakse ettevõtetes ja kutseõppeasutusega koostööd ei tehta. Kutseoskuste omandamise eesmärk intervjueritute sõnul ei ole tüüpiliselt valmistada õpilasi otse tööturule asumaks, vaid toetada neid edasise kutse valimisel, seda sõltumata kutseoskuste õpetamise viisist koolis.

Koolid ei pea vajalikuks lisaõppe sisu täpsemat määratlemist regulatsioonides. Ühest küljest seetõttu, et koolid on oma süsteemide sissetöötamisega aastaid vaeva näinud ja teisalt oleks keeruline arvestada nende samade koolide eripäradega seaduse tasandil.

„See ongi nii ja naa, et hästi lihtne on, kui ta oleks ette antud, siis nagu ise ei peaks nuputama, aga teise pidi kuna koolid on hästi erinevates olukordades, et paljudel on võib-olla kohapeal koolis juba võimalusi rohkem [---] me oleme jälle selles olukorras, et meil kohapeal nagu neid töökodasid [---] Meil need kohalikud töökohad, kus nad saavad tööl käia, edaspidi siis need lihtsamad töökohad [---] Ma arvangi, et tegelikult kuna see laps ju enamasti ikkagi meil [piirkonnast] ära ei lähe ja ta peab hakkama tööd tegema ka siin, siis vot kui see kõik oleks nüüd ette kirjutatud, siis ma arvan, et seda on ka väga raske ministeeriumi poolt ette kirjutada, millistes kohtades nad peaksid praktikatel käima, sest ta peab ikkagi lähtuma sellest keskkonnast siin, kus ta edaspidi peab toime tulema ja nendest valikutest, mida tal siin valida on. Sellepärast ma arvan, et seda pole võimalik väga ette kirjutada, et oleks mugav, võib olla küll, aga teise pidi võib-olla neid asju ellu viia, mida siis pole võimalik siin teha, on jälle ebamugav, nii et me oleme kuidagi niimoodi praegu toimetanud ja sellega nii harjunud, et ma täna enam mingeid ettekirjutusi väga ei tahakski.“ (erikooli direktor)

Kutseõppe komponendi kvaliteet sõltub erikoolides neile kättesaadavatest ressurssidest, sh millised koolid ja ettevõtted asuvad lähiümbruskonnas ning mil määral õnnestub nendega koostööd teha. Osa õpilaste perspektiivist võib koolipõhine õpe jääda liialt piiratuks ja ei paku võimalust harjuda uues keskkonnas õppimise ja töötamisega, samas kui osale õpilastest on see jällegi just paraja suurusega samm iseseisvama toimetuleku suunas.

3.3.4 Lisaõppe tugimeetmed

Lisaõppes pakutakse õpilastele neile vajaminevaid toetusmeetmeid sarnaselt põhikoolis õppimisele. Meetmete pakkumises probleemi ei nähtud ja koolide hinnangul saavad õpilased vajaminevat tuge, kuid sellega seonduvad mõned tehnilised probleemid. Nimelt kehtib koolivälise nõustamismeeskonna (Rajaleidja) otsus toevajaduse kohta põhikooli lõpuni ning ametlikult peaksid lisaõppesse asuvad õpilased läbima nõustamise uuesti. Järjekorrad sinna on aga pikad ning koolid peavad seda ebavajalikuks, mistõttu tavaliselt vaadatakse soovitusel aegumisele läbi sõrmede ning tugiteenuseid pakutakse lähtuvalt individuaalsest vajadusest ning põhikooli lõpuni kehtinud otsusest.

„Tohutult suur probleem, mis on praegu tekkinud, on tegelikult see, et Rajaleidja toe otsused tulevad neile lastele põhikooli lõpuni põhihariduse omandamiseni, eks. Ja, ja nüüd, kui ta lõpetab selle üheksanda klassi ära saab lõputunnistuse, sest EHISest, siis ta läheb ju maha, eks. Ja siis jääb üks aasta, mis on nagu PGSiga antud talle lisa-aasta võimalus, tuleks ta uuesti

saata Rajaleidjasse tuge pikendama. Samas need järjekorrad sinna on nii meeletult pikad, et me ootame praegu esimese, teise, kolmanda klassi laste otsuseid. Et tegelikult, kui laps on üheksa aastat siin olnud, tõhustatud või eritoel. Et, et see lisa-aasta võiks kohe minna nagu juurde, mitte ei tuleks mulle teade, et otsus on aegunud. Et see on nagu see kõige suurem murekoht korralduse koha pealt minu jaoks praegu.“ (erikooli HEVKO)

Tugimeetmete rakendamisel on tõstatatud küsimus ka selle rahastamisaluse kohta (vt täpsemalt finantseerimise alapeatükist).

3.3.5 Lisaõppe katkestamine ja lõpetamine

Lisaõppe katkestamine on väga haruldane, kuna õppele asumine on reeglina pikalt planeeritud ja läbimõeldud. Õpe ise kujundatakse vastavalt õpilase oskustasemele, mistõttu ei esine ka väljalangemist edasijõudmise puudumise tõttu kuigi tihti.

Intervjueeritavate sõnul peegeldab lisaõppe praegust ambivalentset rolli põhikoolis ebakindlus, mis kaasneb lõputseremoonia või tunnistuse andmisega lõpetajatele. Kooliti võib see praktika varieeruda, vahel kutsutakse lisaõppe õpilased koos teiste õpilastega põhikooli lõpuaktusele.

Lisaks tavapärasele tunnistusele on ühes koolis kasutusel ka nn tööpass, kus on kirjas õpilase omandatud kutsealased oskused. Selline praktiline dokument on kindlasti toeks nii kutseõppeasutusele kui ka tööandjale.

„Aga segadust on selle teemaga tohutult palju. Et noh, kas või lõputunnistuste kätteandmine, eks ju, et kuna siis anda, kas peale üheksandat klassi põhikooli lõpus, kui ta on justkui lõpetanud või peale pikendatud aastaid, kui ta on lõpetanud. Noh, meie anname peale pikendatud aastaid, sest see nagu pikendaks, eks ju. Et samas see lisa-aasta jääb nagu ripatsina külge. Et mis see siis nüüd on? Et anname nagu lastele tunnistused kätte üheksanda lõpus, siis me teeme selle lisa-aasta neile. Ja siis noh, meie oleme lahendanud niimoodi, et siis nad saavadki kutsekoolitunnistuse. Me kutsume nad ikkagi aktusele, et lõpetavad nagu kaks korda.“ (erikooli HEVKO)

Õppe lõpetamisega seoses esineb ebaselgust lisaks EHISe täitmise osas. Nimelt puudub konkreetne lisaõppe lõpetamise kategooria, mis tekitab segadust ka selle uuringu EHISe analüüsi läbiviimisel. Muuhulgas ilmnes, et koolides, kus meie andmetel lisaõpet ei pakutud, tehakse seda iga-aastaselt arvestatavas mahu. Võib arvata, et ka see on seotud ebaselge EHISe täitmisega.

3.3.6 Lisaõppe finantseerimine

Lisaõppe finantseerimise osas leidsid intervjueeritavad, et üldiselt on rahastus adekvaatne, st piisav õppe korraldamiseks. Toodi välja, et lisaõppes võiks õpilastel olla põhikoolist erinev õpetaja just selleks, et neid oma mugavustsoonist välja tuua ja julgustada suuremat iseseisvust, eriti sellises olukorras, kus sama õpetaja on õpilast õpetanud terve põhikooli. Sellise täiendava õpetaja palkamiseks oleks aga vaja täiendavat rahastust. Täiendava õpetaja palkamine oleks abiks ka oludes, kus praegu mitu õpetajat lisaks põhitööle lisaõppe väljasõite jms korraldavad ning kus seeläbi on lisaõppe korraldus koolis paljude töötajate vahel killustunud. Seda toodi välja kui ühte suuremat väljakutset lisaõppe korraldamisel.

„[Väljakutse on] kuidas ma neid inimesi selle korraldamise peale jagan, sest et noh, selle raha kohapeal nüüd tõesti, kui ma saaks võtta eraldi inimesed, kes just nendega tegelevad seal, et siis oleks ju väga lihtne, temal ongi need ülesanded ja ta tegutseb sellega, täna on ta ikkagi ära jagatud klassijuhataja, HEVKO ja siis nende karjääriõppe õpetajate peale sinna. Ja noh, siin peabki nagu vaatama, et see ühe komplektina lapse jaoks ikkagi kokku tuleb, et ta ei killustu seal, et see üks tervik tema jaoks moodustub, kes siis mida täpselt teeb. Töötajate osas ka, et vaatama, kes siis mille eest vastutab, kes mida korraldab. See koordineerimise koha pealt selles mõttes ta teeb jah, natuke keerulisemaks, kui sa pead kasutama neid inimesi, kes teevad tegelikult teist tööd põhikohaga.“ (erikooli direktor)

Õpetaja puudumise probleemi on esinenud ka õpilastega, kes vajaksid üks-ühele õpet.

„Ma arvan, et üks takistus kindlasti on seesama, see rahaline pool, et praegu ka ühe õpilase puhul me pidime loobuma lihtsalt sellepärast, et polnud võimalik veel ühte õpetajat just tema jaoks nagu siis palgata nii-öelda.“ (eraomanduses erikooli HEVKO)

Osa koole igapäevase õppe korraldamisel rahastuse puudust ei tundnud, kuigi intervjuueeritavad nentisid, et täiendava rahastuse korral võiks soetada uuemaid seadmeid vm. Samuti on mõned koolid taotlenud lisarahastust projektipõhiselt, et õpilastele täiendavaid väljasõite kaugematesse kutseõppeasutustesse pakkuda. Märgiti ka, et kohalikud omavalitsused kooli pidajana ei ole huvitatud palju riiklikule rahastusele juurde maksmisest, mistõttu on ressursid piiratud. Teised vastajad jällegi kooli pidajat takistusena välja ei toonud.

„Et kuna nad õpivad ikkagi klassi juures, siis mingit eraldi raha meil selle jaoks ei ole. Me maksame nende toidu, mis nad seal ametikoolis siis söövad, selle me maksame kinni, selle raha me oleme nagu eelarvesse planeerinud. Aga raskusi on meil olnud näiteks transpordi hankimisega. Ja, ja sel aastal on eriti keeruline praegu just inimestega. Natuke aega tagasi rääkisingi, sellepärast et meil õppevahendeid oli nii palju juurde vaja, kuna meil see riiklik õppekava potsatas nii suures mahus siia meie kooli. Ja meil näiteks läks õppekirjanduse peale nii kohutav summa, et praegu me nagu eriti mingit bussisõite ja asju enam võimaldada sel aastal ei saa, et selles mõttes on natuke keeruline. Ja nad on taotlenud jah, erinevate projektide kaudu, enamasti on ka rahastus peale saadud nendeks pikemateks sõitudeks aga, aga mitte alati, et mõni on ikkagi raha taha jäänud, et on ära ka jäänud.“ (erikooli õppejuht)

Uuritud tavakooli näitel, kus praegu lisaõpet ei ole, toodi välja muu hulgas ka ressursipuudus kui lisaõppe pakkumist takistav asjaolu. Siit võib järeldada, et lisaõppe rahastus on hetkel rahuldav erikoolides, kus on kogemusi, piisavalt ruumi ja õpetajaid, et lisaõpet pakkuda. Üksikute õpilaste asemel on seal sageli õpperühmade kaupa õpilasi lisaõppes, mis võimaldab teatavat mastaabisäästu. Teistpidi on võimalik luua üldainete jaoks liitklasse seal, kus õpilaste arv on väiksem.

Välja toodi probleemid lisaõppe ajal tugimeetmete pakkumisega, mille juriidiline alus on kaheldav. Seda töid muu hulgas välja ka Haridus- ja Teadusministeeriumi spetsialistid:

„Meil on seal üks juriidiline probleem küll selle lisa-aasta lisaõppe rahastamisega. Ja nimelt on see, et meie praegu siis nendele põhikooli- ja gümnaasiumiõpilastele, kellel on tõhustatud või eritoe otsus, anname toetuste fondist lisaraha tõhustatud eritoe rakendamiseks. Kui nüüd

see tõhustatud eritoe otsus on tehtud kuni põhikooli lõpuni, siis justkui sel lisaõppel tal ei ole enam seda otsust. Otsus justkui nagu ei kehti enam ehk et ka nende rahade jagamisel, kuigi saab küll näha, et nii mitu õpilast on ka seal lisaõppel, et nendega käib kaasas mingisugune eelarve. Ja praegu kogu aeg me oleme lähtunud sellest, et need, kes olid eritoel, saavad oma eritoe komponendi kaasa ja need, kes olid tõhustatud, saavad selle kaasa, aga juriidilises mõttes meil justkui tegelikult ei ole tal enam seda tuge.“ (HTMi ekspert)

Finantseerimisest rääkides tõid intervjuueeritavad välja probleeme haridusliku erivajadusega õpilaste toetamisel, eriti üks-ühele õppe ja rahastuse piisavusega põhikooli tasemel. Leiti, et kooliväline nõustamismeeskond on üks-ühele õppe soovitude andmisel varasemast ettevaatlikum, mis tähendab, et *de facto* tuleb siiski õpilast eraldi õpetada ilma täiendava rahastusega. Haridusliku erivajadusega õpilaste toetamine põhikooli vältel jääb uuringu fookusest välja, ent vajab kindlasti edasist tähelepanu.

3.3.7 Lisaõppe väljakutsed ja tugevused

Lisaõppe **tugevusena** toodi kõige enam välja õpilasekeskset lähenemist ja paindlikku suhtumist õppe läbiviimisse. Samuti leiti, et positiivset mõju omab sealne grupikuuluvus, mis loob õpilastele kaasõpilaste näol täiendava turvavõrgu ka edasi õppima minnes. Tugevusena nähti ka erineva õppe õpilaste koosõppimisel tekkivat motiveerivat keskkond.

„Ja kui me räägime [---] pervasiivsetest arenguhäiretest – hüperaktiivsed, autistlikud jooned – siis nende laste põhiprobleem ongi ju eakaaslastega hakkama saama saamine. Meie täiskasvanud oskame ju ennast ikka lapse järgi kohandada ja see on nii oluline, et nad siin ka õpilaskodus olles leiavad endale sõbra. Et nad ka kutsekooli minnes, eks ju, neil on juba nii-öelda oma see tugigrupp olemas, mis ka toetab seda. Et noh, üksi on ikka väga kurb olla, et kui ma tean neid igasuguseid lugusid, kus need tõrjutud lapsed peavad üksinda hakkama saama, tõesti ei ole kusagilt tuge.“ (erikooli juht)

Kuigi intervjuueeritavad tõid välja mitmesuguseid spetsiifilisi valupunkte, oli üldine hinnang lisaõppele positiivne. Seda nähti kui olulist meedet, et võimaldada haridusliku erivajadusega õpilastel sotsiaalselt ja vaimselt küpseda ning valmistuda üleminekuks kutseõppeasutusse, Astangu Kutser rehabilitatsiooni Keskusesse või mujale.

„Mis mulle hästi meeldis selle lisa-aasta juures oli see, et poisid ei teinud ainult mitte rauatööd ja puidutööd, vaid see oli täielik eluks ettevalmistamine. Nad õppisid süüa tegema. Nad õppisid lauda katma. Nad õppisid pliiti kütma, ahju kütma, kõike selliseid eluks vajalikke oskusi. See pani hästi hea põhja, samamoodi ka näiteks eelarveid koostama, et kuidas rahaga ümber käia. See pani hästi tugeva põhja.“ (erikooli haridusliku erivajadusega õpilase lapsevanem)

Tugevustena nähti ka erikoolide põhjalikku kogemuste pagasit ja vajaliku toe olemasolu koolis. Seda peegeldab ka see, et peeti oluliseks õpilasele tuttavat ja turvalist keskkonda. Samas puudub lisaõppes nn eksamistress ja nii õpilased kui õpetajad saavad keskenduda õpilase enda vajadustele.

Intervjuueeritavad esindasid sageli erinevaid vaatenurki, kuna kogemused erinevate haridusliku erivajadusega õpilastega on kujundanud koolide perspektiive. Seega võis ühe kooli tugevus

paista teisele nõrkusena, kuna nende õpilaste jaoks ei ole selline lahendus sobilik. Erikoolide seas on nii neid, kes esindavad enam LÕKi järgi õppivate õpilaste perspektiivi kui ka neid, kes keskenduvad oma töös HÕKi ja TÕKi järgi õppivatele õpilastele. Intervjuude käigus tutvutud koolid olid kõik eriilmelised ja edukad erinevate õpilastega töötamisel. Tavakoolide kogemused on samuti erinevad sõltuvalt sellest, milliseid õpilasi nad on varem vastu võtnud ja millisel tasemel õpet pakkunud. Seega ei saa ühtegi intervjuud vaadata päris eraldiseisvalt kooli kontekstist ning vaid vähestel juhtudel on konkreetne kriitika üldistatav kõigile lisaõpet pakkuvatele koolidele.

Väljakutsetest nimetati koolides raskusi TÕKi järgi õppivatele õpilastele sobiva edasiõppimise tee leidmisel, piiratud rahalisi võimalusi lisaõpetajate palkamiseks ning koolivälise nõustamismeeskonna soovitude aegumist enne lisaõpet. HÕKi järgi õppivatel õpilastel peeti seaduses määratletud lisaõppe eesmärgi üldiselt ebarealistlikuks. Õpilaste perspektiivist toodi välja, et koolipõhine kutseõpe võib olla liialt igav. Samuti ei teavita kõik koolid vanemaid pikendatud õppeaastate võimalusest või ei ole valmis lisaõpet pakkuma.

Lisaks õppe spetsiifilistele väljakutsetele mainiti intervjuudes ka ühiskondlikku stigmatiseerituse probleemi. Kuigi toodi välja ka seda, mil määral on varasemaga võrreldes ühiskondlikud hoiakud paranenud ning kui palju rohkem on eriti suure toevajadusega õpilastel ja täiskasvanutel nüüdseks õppe- ja eneseteostusvõimalusi.

Intervjuudest ilmnos veel problemaatilisena erialade soopõhine segregatsioon osa koolides, täpsemalt õpilaste suunamine erinevate kutsealadega tutvuma vastavalt nende soole. Lisaks diskrimineerivale iseloomule on see ka problemaatiline, kuna erialade valik suure toevajadusega õpilastele on niigi kitsam ja seeläbi kitsendatakse nende võimalusi veelgi.

„Et siis me peame vaatama, kas nad on poisid või nad on tüdrukud juba, mis on nende toimetulekuaste, mis on nende see vaimutugevus, et mõtleme nagu läbi, mis on ümbruskaudselt need töökohad, kuhu ta üleüldse võiks sobituda ja teisipidi ka see, mis on siis lapse huvi.“ (erikooli direktor)

3.4 Kutsevaliku õpe

Uuringu fookuses olid haridusliku erivajadusega õpilastele suunatud kutsevaliku õppekavad, mis vastavalt kutsevaliku õppe rakendamise juhendile peaks reeglina olema 60 EKAPit ehk terve õppeaasta pikkused. Uuringu käigus ilmnos, et on tavapärane, et õpe on ka 30 EKAPit pikk. Järgnevas kirjelduses ei ole alati eristatud, millise pikkusega õppes juttu on, v.a juhtudel, kui tõstatunud teema on otseselt seotud õppe pikkusega.

3.4.1 Kutsevaliku õppe sihtrühm ja õppima asumine

Kutsevaliku õppe sihtrühm on võrreldes lisaõppe aastaga laiem. Kui lisaõpe on suunatud samal aastal põhikooli lõpetanutele, siis kutsevaliku õppesse on teretulnud ka NEET-noored ja teised haavatavad rühmad. Kuigi kutsevaliku õpe peaks olema avatud peaaegu kõigile, siis on koolid seadnud erinevaid täpsemaid kriteeriume, et tagada parem grupidünaamika või õpilaste toimetulek õppekaval. Näiteks tõi üks kool välja, et nad ütlevad ära **100% töövõimetusega**

kandidaatidele (praeguses süsteemis on selle vasteks tõenäoliselt puuduv töövõime), kes varasema kogemuse põhjal ei ole suutelised õppes edukalt kaasa tegema. Samuti võidakse ära öelda **TÕKi järgi õppivatele õppuritele**, kellele ei ole pakkuda piisavalt tuge ega sobilikke õppekavasid edasiõppimiseks. Sellised õppurid suunatakse tavaliselt teistesse koolidesse, kus neid osatakse paremini toetada. On koole, mis on püüdnud hoida õppurite gruppi ka **vanuseliselt homogeensena**, teisalt toodi välja, et erinevas vanuses õppurid töötavad hästi koos.¹⁶

Koolide intervjuud näitasid, et **sisseastumise protsessis** tuntakse suurt puudust õpilaste varasemat õpiteed ja hariduslikku erivajadust puudutavast infost. On neid põhikoole, kust antakse kaasa põhjalikud kirjeldused, mis võimaldavad kutseõppeasutusel kergesti mõista õpilase toevajadust, aga sageli ei saa kutseõppeasutus mitte mingit infot enne, kui õpilane on õppima asunud. See teeb keeruliseks õppe planeerimise ja õpilase adekvaatse toetamise. Rolli selles infosulus mängivad ka õpilased ja nende lapsevanemad, kes varjavad sisseastumisel erivajadusega seonduvat infot.

Lisaks mujalt saabuvatele sisseastujatele on paljudes koolides kutsevaliku õppekava see, kuhu suunatakse teiste erialade katkestajad. Ühes suures kutseõppeasutuses öeldi, et praktiliselt terve grupp koosneb nende enda kooli väljakukkujatest. Paljudel juhtudel on ka õppest väljakukkujateks just haridusliku erivajadusega õpilased, kes ei avaldanud sisseastumisel oma erivajadusi. Üks õpilane rääkis oma kogemusest, kus tema jaoks oli tasemeõppe õpperühm liiga suur, mistõttu ta otsustas kohe õppeaasta alguses üle minna kutsevaliku õppesse, kus rühma suurus on väiksem. Õpperühma suurus võib aasta jooksul ka muutuda, kuna osa õpilasi lõpetab varem kui teised ning seeläbi on võimalik uusi õpilasi jooksvalt juurde võtta.

„Sel aastal oli juba soovijaid rohkem, kui me tahtsime, noh, kui me vastu võtta saime. Sest seda rühma ei saa suureks ajada väga. Üle kaheteistkümneme ei võta vastu. Ja sel aastal tõesti oli juba rohkem tahtjaid kui vanasti. Ja siis neid tuleb ka õppeaasta käigus veel, aga samas on see selline liikuv seltskond, et mõni saab varem valmis, mõnel ei olegi vaja tervet aastat olla, juba leiab mingi koha endale, et ta teab juba, kuidas edasi läheb ja et noh, just vaatame, see on väga individuaalne, ei lase niisama tiksuda siin.“ (kutseõppeasutuse kutsevaliku koordinaator)

Lisaks kutseõppeasutuse enda katkestajatele on kutsevaliku õpe intervjuude põhjal hea koht jätkamiseks ka neile, kes erinevatel põhjustel gümnaasiumi katkestavad. Õpilaste enda sõnul oli siin põhjuseks nii vale valik kutseõppeasutuse asemel gümnaasiumisse astuda kui ka suutmatus gümnaasiumi õppes järgel püsida.

Mõnes kutseõppeasutuses **luuakse haridusliku erivajadusega õpilastele eraldi rühmad**. Kogemused selles osas, kui edukalt heterogeensed õpilaste rühmad koos toimivad, on erinevad. On neid koole, kus kaasamine on edukam, ja neid, kus vähem edukas. Kaasamise ühe ebaõnnestumise põhjusena toodi välja kaasõpilastega kokkusobimatust, sh kiusamist

¹⁶ On piloteeritud ka kutseõppeasutuse juures asuva mittestatsionaarse üldharidusõppe osakonna õppurite kaasamist kutsevaliku õppesse. 8. klassi õpilased läbisid üldhariduse kõrval edukalt ka kutsevaliku õppe, sealjuures arvestati kutseõppes omandatud oskusi ka üldharidusainete sooritamisel.

kaasõpilaste poolt. Mujal jällegi sellist probleemi ei esinenud ja mõnel pool isegi toodi head grupidünaamikat välja kui õppe tugevust.

„Ja me juba saime ammu aru, et ei tohi neid HEV ja tavalisi õpilasi omavahel ühte rühma panna. Õpilased on erinevad, eriti kui tegemist on siis eksmatrikuleeritud õpilastega, arvatavasti nende käitumine ei ole kõige parem. Ehk siis selline omavaheline suhtlemine või ütleme, nende HEVide, mitte ähvardamine, aga noh [kiusamine], et see võiks olla probleemiks ja seetõttu ei tohi neid HEVe ja tavalisi õpilasi omavahel ühte rühma panna.“ (kutseõppeasutuse juht)

„Grupp on hästi heterogeenne. Et ehk seal on sellised õpilased, kes on näiteks täiesti normintellektiga, neil on võib-olla jäänud keskkool mingil põhjusel pooleli ja samas siis on seal kõrval tõsine erivajadusega õpilane, kes on võib-olla ka, ütleme, intellektuaalset madalama tasemega, kellel on ka hästi suuri probleeme, et seal toime tulla. Ehk siis need õpilased peavad ise olema väga valmis kohanema ja kohanduma. Õnneks oleme siiaaani küll toime tulnud, et minu andmetel ei ole olnud mingisugust kiusamist või mingit sellist, aga siiski me peame hoiatama õppijaid alati ette, et nad peavad olema valmis erisusteks.“ (kutseõppeasutuse sotsiaalpedagoog)

Uuring ei keskendunud kutsevaliku õppe sihtrühma õpilastele, kel ei ole hariduslikku erivajadust ja kes on peamiselt või ainult hädas eriala valimisega. Ent koolide kogemusel ei ole tüüpiliselt vaja pooleaastast õpet, et erialavalikus selgusele jõuda. Samas on neid õpilasi võimalik suunata kiirelt praktikale, mis pakub neile täiendavat väljakutset. Seega pakub õppe diferentseerimine ja paindlikkus võimaluse kohaneda õpilase vajadustega.

„Kui sa oledki tegelikult tubli ja su ainukene mure on see, et sa ei suuda valida, kas mehhatroonika või IT, siis sul ei ole vaja siin üldse isegi pool aastat olla. Et kui sa saad oma need, kus sul on need mingisugused oskused olemas, siis me ei käse sul ju uuesti istuda selles klassis ja nüüd käia ära. See annab võimaluse nendel tugevamatel saada rohkem praktikat, me saadame oma tugevamad alati ka ettevõtetesse praktikale.“ (kutseõppeasutuse õppekoordinaator)

Viimase aasta jooksul on kutsevaliku õppe sihtrühm kasvanud oluliselt **Ukraina** sõjapõgenikest pagulaste arvelt. Suuremates kutseharidusasutustes moodustavad nad suure osa kutsevaliku õppuritest, mis mõjutab muu hulgas õppe läbiviimist haridusliku erivajadusega õpilastele. Näiteks on esinenud olukordi, kus samas grupis õpivad koos eesti emakeelega haridusliku erivajadusega õpilased ja vene keele baasil õppivad pagulased, mis loob keerulise õpikeskkonna just kakskeelse õpetamise tõttu (õpetaja räägib kordamööda eesti ja vene keeles). Pagulaste grupid on erandlikud ka seetõttu, et neist paljud on varem kutse- või isegi ülikoolihariduse omandanud akadeemiliselt võimekad õppurid ning soovivad pigem keskenduda eesti keele õppele. Enamasti on siiski ukrainlastele loodud grupid õppimas eraldi ja eeldatavasti on gruppide kokkupuutekohad erandlikud. Kuna see ei peegelda meetme rakendamist pikemas perspektiivis, siis sellesse me detailsemalt ei süvene. Küll aga tuleb silmas pidada, et haridusliku erivajadusega

õpilaste jaoks on mitmekeelne õpe täiendav segav faktor, mida peaks vältima ka teiste muukeelsete rühmadega.¹⁷

Sõjapõgenike tõttu kasvanud õpilaste arv kutsevaliku õppes vähendab koolide võimekust võtta vastu teisi õpilasi. Seetõttu on esinenud olukordi, kus osale Eesti kandidaatidest on tulnud sisseastumisel ära öelda.

„See aasta me pidime juba [õpilastele ära] ütleva, sest meie grupp läks juba nii suureks, et me lihtsalt ei saanud nagu enam võtta ja kahte gruppi korraga me lihtsalt ei majanda ära, sest meil on ka Ukraina õpilased. Ja meil pole nii palju õpetajatel sellist vaba ressursi, et kedagi neile tundi panna, et me võiks neid võtta, [...] projektiga meil raha olemas, aga meil lihtsalt ei ole nagu õpetajad, keda sinna klassi ette panna.“ (kutseõppeasutuse kutsevaliku koordinaator)

3.4.2 Kutsevaliku õppe sisu ja eesmärk

Kutsevaliku õppe **eesmärk** on intervjueeritavate sõnul ennekõike haridusüleminekute toetamine, mitte otseselt tööturaks ettevalmistamine. Tüüpiliselt keskendutakse sellele, millised erialad on oma koolis valikus ning sobiksid vastava toevajadusega õpilastele.

„Mina ise kasutan ja soovitan [kutsevaliku õpet] väga aktiivselt meie õpilastele, kes alles tulevad või siis need, kes on väljalangemise ääre peal. Minu meelest, kui ma statistikat mäletan, siis mulle justkui tundub, et väga paljud nendest kutsevaliku õppe läbinutest lähevad siiski edasi õppima. Nii et minu meelest see on päris oluline. Ja see on see, mille nimel me töötame, [mitte] mingil juhul me ei tahaks, et nad sealt tööturule läheksid, vaid ikka õppima.“ (kutseõppeasutuse sotsiaalpedagoog)

Kutsevaliku õppes tutvustatavate erialade valik sõltub ühest küljest sellest, millist valikut suudab kool ise pakkuda, millest huvituvad õpilased enim ning sellest, milliste partneritega koostööd tehakse. Ka väga suure erialade valikuga koolidel on häid koostöö põhimõtteid, suunates õpilasi lähedalasuvatesse koolidesse, kus mõne eriala õpetamine on tugevam.

Teise eesmärgina toodi välja noorte vajadust „küpseda“ ehk kasvada, enesekindlust kasvatada ning tegevuses püsida, kuni ollakse valmis tegema otsuseid edasiõppimise või töötamise osas. Kutseõppe valikute tundmaõppimise kõrval peeti oluliseks ka seda, et õpilastele antakse võimalus kohaneda kutseõppeasutusega toetatud viisil ning survevabal õppekaval. Samal ajal antakse noorele aega endas selgusele jõuda ning arendada oma sotsiaalseid oskusi. Koolitöötajate seisukohad varieerusid siin veidi, mõne hinnangul on oluline õpilasi efektiivselt edasi õppima suunata, ent teised tõid välja, et oluline on pakkuda positiivset eduelamust ja turvatunnet koolikontekstis. Seda viimast eriti õpilastele, kellel on varasemad negatiivsed kogemused kooliga või muu traumakogemus, et julgustada neid hariduses üldse jätkama.

¹⁷ On ka venekeelseid kutsevaliku õpperühmasid, kus õpe on täiesti venekeelne. Nendes rühmades ilmselgelt vene keele kasutamine selliseid probleeme ei põhjusta. Küll aga võib vajada eraldi uurimist, kas ja millisel tasemel peaks eesti keelt muukeelsetes rühmades õpetama, et see oleks ühteaegu haridusliku erivajadusega õpilastele jõukohane ja võimaldaks omandada eesti keele oskuse baastaseme.

Õpilaste sõnul ei teadnud nad tüüpiliselt, mida kutsevaliku õpe täpselt endast kujutab või mida selle raames õpetatakse. Samas ei näinud õpilased selles ka probleemi.

„Mul ei olnud sellest mitte mingisugust ettekujutust, ma lihtsalt tulin ja vaatasin, mis toimuma hakkab, alguses oli selline mõte, et äkki on igav, kui ma hakkasin nii-öelda erialades nagu nendes osakondades käima, siis hakkas põnevaks minema, siis ma hakkasin aimama ka, mida ma tegelikult teha tahan või õppida tahan.“ (kutsevaliku õppe lõpetanud õpilane)

Samas asusid õpilased õppesse ka väga erinevate eesmärkidega. Üks intervjuueeritud õpilane tõi välja, et tema jaoks oli väga oluline sotsiaalsus ja sotsiaalsete oskuste parandamine ning selle edenemist tundis ta oma õpperühmas ka laiemalt. Oli ka õpilasi, kes ei saanud soovitud erialale sisse või kes vajasisid aega ja teadmisi, et otsustada oma kutsevaliku üle.

Intervjuude põhjal on **kutsevaliku õppe sisu ja korraldus** suhteliselt standardne ning järgib laias laastus juhendmaterjalide suuniseid. Koolidevahelised erinevused seisnevad ennekõike pakutavate erialade valikus ning selles, kui suurel määral teiste asutustega koostööd tehakse, mõnevõrra erineb ka sihtrühm piirkondlike eripärade järgi.

Koolitöötajate sõnul kohandatakse kutsevaliku õpe vastavalt individuaalsetele ja õppegrupi huvidele. See kehtib nii üldainete kui ka kutseoskuste kohta. Õpet kohandatakse aastast aastasse lähtudes eelmiste õppeaastate kogemustest, et muuta õpe õpilastele sobilikumaks. Õppes on märkimisväärselt palju paindlikkust ka kursuste sees, kus õpetajad keskenduvad õpilaste vajadustele selle asemel, et tingimata järgida dokumentides paika pandud eesmärgid. Kuna kutsevaliku õppe eesmärk on valmistada õpilane ette teistel kutseõppekavadel õppimiseks, siis on primaarne lähtuda õpilase reaalsest vajadusest. Individuaalne lähenemine võimaldab õpilastele pakkuda ka erinevaid väljakutseid sõltuvalt nende tasemest.

„Me ei pea tegema erinevaid õppekavasid [erineva toevajadusega õpilastele], sest seal me saame hästi paindlikud olla. Tõesti, kellel on ikka mingi käsi, eelmine aasta oli see natuke halvatud käega noormees, tõesti ära siis sina kirjuta vastuseid, tõmba alla siin küsimuses õige. Nende samade materjalidega saab teha ju ka nende noortega. Või vastad sina suuliselt ja kui neid on vähe, siis me jõuame kõik ära kuulata ja kõik vastata ja nagu ei ole olnud selliseid väga suuri probleeme.“ (kutseõpetaja)

Kõigis koolides ei ole õppe diferentseerimine ühtemoodi õnnestunud. Õpetajad rääkisid ka sellest, kui keeruline on erineva võimekusega õpilasi ühes rühmas õpetada ja seda eriti praktilistes tundides. Kui jagada ülesandeid selliselt, et suuremat tuge vajavad õpilased saavad kõige lihtsamad ülesanded, siis võivad nad jällegi jääda ilma mõnest huvitavamast aine aspektist. Samas, kui jagada ülesandeid ühtemoodi kätte, siis on kas kiirematel igav või jäävad rohkem seletust vajavad õpilased hätta ja ei tee tunnis kaasa. Selle näite puhul on õpetajal selgelt tunnis ressursipuudus.

„Minul olid kõik [õpilased] koos jah, raske oli nendega, kes, kellel olid sellised nii-öelda, kes rohkem tähelepanu tahtsid, kes olid mittepüsivad, nendega oli kõõgis raske töötada, sest neid pidi taga ajama. Kõõgitöö ei ole just kõige ohutum asi, seal ei ole aega peitust ja muid liivakastimänge mängida. Kõõgis on raske selliste erivajadustega lastega, pigem võiks nad olla eraldi, sest siis ma saan ühtedega kiiremini edasi, kui ühtedega kiiresti edasi minna, siis jäävad

teised jälle maha ja kui ma erivajadustega noortele rohkem seletama jään, siis hakkab teistel igav, siis läheb jälle nendel asi käest ära [---] No põhimõtteliselt me jõudsimme ikkagi lõpuni välja, et eks ma niimoodi organiseerisin sellised tööd, mis võtab rohkem aega ja mis ei ole väga sellist peenmotoorikat vajavad, et me andsime rohkem, andsin erivajadustega õpilastele ja siis, millel oli vähe rohkem nuppu ja taiplikust ja sellist tähelepanu rohkem vaja, need ülesanded said siis teised õpilased. Sai ära jagatud ja sujus, aga noh, selles mõttes nad ei saanud ikkagi selliseid, ütleme ägedamaid asju teha, et nad pidid selliseid nagu kartulit, köögivilja ja sellist puhastama, koorima ja vahest said ka praadida, kui seal, midagi väga ära nässu ei keera, selliseid asju teha sai. Aga põhiliselt jäid jah sellised abitööd, et nad said sellega paremini hakkama ja hoidsid rohkem nagu paigal.“ (kutsevaliku õppe kutseõpetaja)

Kutseoskuste õpetamine kutsevaliku õppe õpilastele on korraldatud erinevalt ja see on ka aastast aastasse muutunud. Tavapäraselt õpivad kutsevaliku õpilased samade kutseõpetajate käe all kui kutseõppe õpilased. Olenevalt õppekorraldusest ja õpilaste huvist õpitakse kas üksinda või väiksemate gruppidega tavakursuste juures või on kutsevalikuõpilastele täiesti eraldiseisvad kursused. Praktika varieerub ja enamasti püütakse siin koolide sõnul lähtuda ka õpilaste eriala huvist. Haridusliku erivajadusega õpilastele praktikakohtade leidmine ettevõtetes võib koolide sõnul olla väljakutse, kuna paljud tööandjad ei ole valmis nii palju praktika juhendamisesse panustama.

„Ja vahest me mõtleme ka loovalt, et see aasta tõime juurde näiteks esmaabi, tööohutuse, mida meil varem ei ole olnud, aga mis me näeme, et mis on tegelikult selline vajalik oskus, mida nad peaksid teadma. Eriti õppeaasta alguses.“ (kutseõppeasutuse kutsevaliku koordinaator)

Õpilaste intervjuud näitasid aga, et õpilased ei tunnetanud väga suurt valikuvabadust kutsevaliku õppe raames. Mõni õpilane oli õppetasemega väga rahul, teine tõi välja, et õppeained olid liiga lihtsad või igavad, mõne jaoks oli mõni õppeaine jälle liiga keeruline.

Haridusliku erivajadusega õpilaste toevajaduse mõistmine ning selle pakkumine õppes valmistab kutseõpetajatele nii mõnigi kord raskusi. Õppekoordinaatorid tõid välja, et haridusliku erivajadusega õpilaste õpetajateks valitakse võimalusel paindlikumad õpetajad, kellel on paremad eeldused õpet vastavalt vajadusele kohandada.

„Ütleme nii ja, et puusalt tulistamist on üsna palju. Et professionaalseks jääda hariduslike erivajadustega õpilastega, siis tegelikult seda ju, kuidas ma ütlen, kutseõpetajale ei õpetata. Kutseõpetaja õppekaval ma ei mäleta sellist asja ja ausalt öeldes ma olen hädas, et mõista seda, kuidas nemad õpivad. Ja selleks, et ma ise saaksin ennast paremini aidata, läksin just see aasta õppima Tallinna Ülikooli kaasava hariduse õppekavale. Ja see nüüd algas alles ja see on väga palju praegu aidanud, et kuidas kaasata kõiki meie kooliellu ja nüüd on hästi palju ideid.“ (kutseõppeasutuse kutseõpetaja)

Haridusliku erivajadusega õpilaste erisusena õppes tõid õpetajad veel välja suutmatuse pikkades tundides keskenduda. Kutseõppeasutustes on tavapäraselt ühe tunni pikkus 90 minutit, mis on keskendumise mõttes väljakutse. Mõned õpetajad on seda probleemi loominguliselt lahendanud mitmekesisistades oma õpet, aga toodi ka välja, et tegelikult vajaksid nad lühemaid tunde.

„Ma kindlasti oma 90 minutit tundi viin hoopis teisiti läbi, kui siis norm õpilaste puhul. Esiteks juba vaheldusrikkam kindlasti: küll me joonistame, küll me kirjutame, küll me loeme kõik koos midagi, kuulame midagi, vahepeal mängime, teeme liikumispause, vahepeal laseme hästi palju endal rääkida. Mõned tunnid mööduvad, nii et nad ise toovad mingid probleemid lauda, kui me räägime mentortundidest näiteks, kus nad saavad ise päriselt, tegeleme sellega, millega neil on vaja tegeleda. Et pigistan silma kinni oma õppekava või rakenduskava koha peal ja küll me sellega jõuame edasi minna, hetkel on nende teema olulisem. Kindlasti üle kahekümne minuti, üle kahekümne viie minuti ei saa ühte sihukest kindlat loengut pidada.“ (kutseõppeasutuse õpetaja)

3.4.3 Kutsevaliku õppe tugimeetmed

Kutsevaliku õppel on õpilastele tagatud kutseõppeasutuses töötavate tugispetsialistide teenused. Olemasolevad spetsialistid **ei ole tavaliselt spetsialiseerunud suure toevajadusega haridusliku erivajadusega õpilastele**, mistõttu on õpilasi (eriti TÕKi järgi õppivaid õpilasi), kellele kutseõppeasutuses pakutavast toest ei piisa. Mitmes koolis kõneldi spetsialistide ja õpetajate vahelisest meeskonnatööst õpilaste toetamisel. Mõni kool võtabki täielikult haridusliku erivajadusega õpilase juhtumikorraldamise enda õlule, kuna see on koht, kus õpilane veedab kõige suurema osa oma päevast. Sellisel juhul korraldab kool vajadusel ümarlaua kaasates kõiki õpilase tugivõrgustiku liikmeid, et toetada tema edukat osalemist õpingutes.

Õpilaste hinnangul olid koolis toetavad inimesed olemas, erinevates koolides ja erinevate õpilaste jaoks võisid need olla eri positsioonidel töötavad koolitöötajad. Spetsiifilisi puudujääke tugimeetmetes õpilased välja ei osanud tuua.¹⁸

Intervjueeritavate sõnul vajavad haridusliku erivajadusega õpilased sageli **tugiisikut** töökohal praktika tegemiseks ja isegi kutseasutuse sees teise kursuse tunde külastades.

„Näiteks ettevõtete praktika kohta rääkida, siis paljud ettevõtted, et ausalt öeldes ei taha neid vastu võtta. Nad tahavad, et oleks kiiresti tööd tehtud ja nad ei taha nendega tegeleda, tavaliselt ei ole inimest, kes nendega koos käib sinna ja aitab, iga päev rutiinset tööd õpetab. Nad tahavad iseseisvust rohkem ja et see ongi praktikaga raske.“ (kutsevaliku õppe rühmajuhendaja)

Osal õpilastest on koolide sõnul tugisikuid vaja teistest enam, kuid paljud haridusliku erivajadusega õpilased on uudsetes olukordades ärevad ja vajavad enda kõrvale (esialgu) turvalist isikut. Taolisi tugisikuid on koolidel pakkuda vähe, eriti pikemaajaliselt praktilal tööandja juures. Samuti võib vaja olla töökoha kohandamist. Ühe intervjueeritu sõnul oleksid abiks töötukassa meetmed piiratud töövõimega inimeste tööle asumiseks, ent osana õpingutest, mitte ainult töötutele suunatuna.

Lisaks õpilastele suunatud tugimeetmetele mainisid mitmed õpetajad puuduvast toest rääkides **abiõpetajate puudust** kui efektiivse õppe läbiviimise takistust. Mitmekesiste vajadustega õpilaste

¹⁸ Selle põhjuseks võib olla see, et kutseõppeasutuse sisseastumisvestlusel suunatakse õpilased, kellele tuge ei suudeta pakkuda, teistesse koolidesse, mistõttu esineb õpilaste valimis selektsiooninihe.

õpetamine ühes rühmas eeldab õpetajatelt väga palju tööd nii tundide ettevalmistamisel kui ka tunnis, mistõttu tuntakse abiõpetajatest puudust.

3.4.4 Kutsevaliku õppe katkestamine ja lõpetamine

Intervjuude põhjal esineb kutsevaliku õppes lisaõppega võrreldes katkestamist sagedamini. Sarnaselt lisaõppele ei ole kutsevaliku õppes tavaliselt probleemiks õppes edasijõudmine, ent keeruline on õpilastel, kellel puudub tugev kodune tugi või kes pole harjunud kohusetundlikult koolis käima ning puuduvad koolitööst palju. Laiemalt toodi motivatsiooni olulise kriteeriumina nii õppesse asumisel kui ka seal püsimisel ja edukal lõpetamisel.

Juhendi järgi peaks haridusliku erivajadusega õpilastele olema aastane kutsevaliku õpe, ent mitmel pool rakendatakse neile pooleaastast õpet, kuna see hoiab motivatsiooni kõrgemal (eriti väiksema toevajadusega õpilaste puhul). Pooleaastase õppe läbides tekib õpilastel n-ö vaba poolaasta enne, kui on võimalik paljudele erialadele sisse astuda, ent mõnel erialal on avatud ka talvine vastuvõtt, mis mõnevõrra leevendab seda olukorda. Koolitöötajad nentisid, et talvel lõpetajatel on ka keerulisem tööd leida, kuna hooajalisi töökohti siis pole.

Mõnes koolis toimub pooleaastane õpe nii sügisel kui ka kevadel. Samas on õpilasi, kellele see on liiga intensiivne ning mõnel juhul võimaldatakse neil õpilastel läbida õpet aasta vältel (sisuliselt korrata pooleaastast õpet kaks korda).

„Aasta on liiga pikk. Meie sihtgrupp, kes ei ole suhteliselt raske vaimupuudega toimetulekulaps. Meil ka LÕK-ikesi on üsna vähe. Nende jaoks on aasta liiga pikk, nad väsivad ära. Kui me alustasime oktoobris, siis tegelikult suurem osa grupist oli märtsist juba väsinud, nad ei viitsinud enam käia. Ja siis meie mõtlesime, siis me katsetasimegi, tegime pooleaastased rühmad ja nägime, et tegelikult sellel on kasu. Ja minul endal tekkis ka see tunne, et kui laps teab, et tal on pool aastat aega, siis ta ei pane tühja. Kui ta teab, et tal on terve aasta aega teha, ei tea mida, siis ta leiab rohkem põhjendusi, miks ta praegu ei viitsi. Aga kui panna see ajasurve peale, siis meie sihtgrupile see sobib. Me iga aasta oleme mõned õpilased pikendanud ehk et pannud õpilase siis nagu nii-öelda kursust kordama, ehk sisuliselt ta saab kuuskümmend EKAPit ja tegelikkuses ta saab kõiki asju nagu topelt. Selles aastas näiteks meil on kaks sihukest üsna korraliku autisti ja ma arvan, et need on meil aasta aega, et nemad lihtsalt selle poole aastaga oma väljundeid kätte ei saa.“ (kutseõppeasutuse õppekoordinaator)

30 EKAP koormust võidakse jaotada ka nii madala nädalase koormusega, et sisuliselt on õpilane koolis terve õppeaasta. Mõni kool korraldab talvel kutsevaliku õppe lõpetajatele sisuliselt töötukassas arvele võtmise, et õpilased, kes kohe edasi ei õpi, ei jääks ilma toeta koju. Ühe konkreetse näite puhul alustatakse juba enne lõpetamist töötukassa külastamisega ja teenustega tutvumisega ning õpingute lõpus saadab kool lõpetajate nimekirja otse kohalikku töötukassasse (vt ka ptk 3.6).

3.4.5 Kutsevaliku õppe finantseerimine

Kutsevaliku õppe väljatöötamist finantseeriti suuresti Norra toetusmeetmetest, mis aitasid luua kutsevaliku õppekavadele tugeva põhja. Kahjuks rahastatakse osa kutsevaliku õppes jätkuvalt projektipõhiselt. Projektideta rahastatakse vaid õppe põhiosa, mis toimub koolitundides.

Õpetajate ja koolijuhtide sõnul on kutsevaliku õppes väga olulisel kohal koolivälised tegevused nagu väljasõidud jm, mis laiendab õpilaste silmaringi ja aitab neil ühiskonda sotsialiseeruda.

*„Rahastusega praegu ju ei ole muret, sest on see projekt, on ju see Norra, mis asi see ju on. Enne seda me tegime jah, puhtalt kooli omavahenditest ja kuna see on ikka väga napp, siis ma ikka nii palju ringi ka ei käinud. Kuigi meil ikka eesmärk oli ju võimalikult palju ka koolist välja käia ja sotsialiseerida neid õpilasi. Neid on palju ka sellised, kes ongi seal, silmaring on suhteliselt kitsas ja et üldse neid nagu ühiskonda kaasata ja seltsiellu ja kõik.“
(kutseõppeasutuse õppekoordinaator)*

Kuna kutsevaliku õppesse jõuavad sageli perekondliku toeta või vaesusohus õpilased, on intervjuueritute sõnul vajalikud ka erinevad koolipoolsed toetused nagu tervisetõendi tegemine abikokkadele.

3.4.6 Kutsevaliku õppe väljakutsed ja tugevused

Kutsevaliku õppe tugevused ja nõrkused varieerusid samuti koolist kooli ning mis ühes koolis oli tugevus, võis teisel olla nõrkuseks. Sarnaselt lisaõppele rõhutati kutsevaliku õppe suurima **tugevusena paindlikkust** ja õppijakesksust, mis võimaldab õpilasi efektiivselt toetada nende individuaalsel õpiteel. Erinevad koolid mainisid tugevustena ka head koostööd tööandjatega, paindlikku õppemetoodikat ja eksamipinge puudumist õppes. Võrreldes otse kutseõppe tasemeõppesse asumisega leiti, et kutsevaliku õppe õpilased on palju enam toetatud ja neil hoitakse pidevalt kätt pulsil.

Väljakutseks on sealjuures nende (teoreetiliste) tugevuste elluviimine. Ühest asutusest teise liikumisel kaasnevad haridusliku erivajadusega õpilastel sageli **infosulud**. Haridusliku erivajadusega õpilaste varasem õpitee ja tugimeetmed on uues koolis heaks indikaatoriks, millist tuge õpilane võiks üleminekul vajada. Kahjuks ei ole mitte alati selline info sisseastumisel kättesaadav ja ka õpilased võivad seda varjata. Õppes esineb raskusi nii kutseõpetajate oskustega haridusliku erivajadusega õpilasi toetada kui ka **tugiisikute ja abiõpetajate puuduse** tõttu, mis takistab edukat kaasamist nii tunnis kui praktiliselt. Keeruline võib olla ka haridusliku erivajadusega õpilaste edukas **integreerimine** kutseõppeasutusse kui suurde, rahvarohkesse ja võõrasse kooli, mis nõuab suurt pingutust nii kooli kui õpilaste poolt. Koolid rõhutasid, et pere tugi mängib samuti olulist rolli ning koduse toetuseta on õpilasel raske õppes püsida.

Rahastuse osas on siiani märkimisväärne osa õppetegevustest kaetud projektirahadega, mis ei ole jätkusuutlik.

Ühiskondlik stigmatiseeritus ilmnas samuti teemana kutsevaliku õppe intervjuudes. Mitu intervjuueritut rõhutasid seda, kui palju on ühiskond viimase aastakümnega haridusliku erivajadusega õpilaste suhtes avatumaks ja mõistvamaks muutunud. Samas on haridusliku erivajadusega õpilaste suurem kaasatus toonud kaasa kiusamise probleeme nii üldhariduskoolides kui kutseõppeasutustes. Teisel öeldi, et kiusamist esineb aeg-ajalt hoolimata rühma koosseisust.

„Eelmine aasta, ühe tüdruku poolt oli sellist natuke halvustamist nagu teiste, kes arvas, et tema on siis väga korras, inimene on ju, või noh, selles mõttes, kui on ikka silmaga näha, et

õpilasel on mingi puue, aga üldiselt ei ole olnud, suuri ei ole. [---] Tekivad tava[rühmas] ka, et sul on suurem nina või sul on suurem kõrv, eks ole, see ei ole üldse no..." (kutseõpetaja)

Kutseõppeasutustes (ja erikoolides koostöös kutseõppeasutustega) esines tutvustavate **erialade valikul** osa koolides soopõhist eristamist, suunates teatud erialadele tüdrukuid ja teistele poisse või suunates kogu õpperühma erialade valikut sõltuvalt grupi soolisest tasakaalust. Selline kaudne diskrimineerimine lähtub vanamoodsatest stereotüüpidest, kus tüdrukuid suunatakse klienditeeninduse, käsitöö ja kokandusega seotud aladele, poisse seevastu tehnikaga seonduvatele. Juurdunud erialade stereotüüpiseerimist ilmnes ka koolipersonali intervjuudes, kus kasutati fraase nagu „tüdruk, ta on meil IT-s, aga on tüdruk“.

„Nad tulevad abikokka, abipagarisse, puhastusteenistus ja siis on veel rehvitehnik üks aasta. Poisid saavad veel sinna ka minna, nemad saavad meie koolis käia neli aastat.“ (kutseõppeasutuse õpetaja)

See kitsendab õpilaste arusaama võimalikest karjäärivalikutest ning süvendab struktuurset soolist ebavõrdsust, mistõttu peaks sellist praktikat vältima. Arvestades, et haridusliku erivajadusega õpilaste karjäärivalikud on sageli piiratumad, on teatud erialade mitte tutvustamine õpilaste soo tõttu valikuid veelgi kitsendav. Teisal töid intervjuueeritavad välja, et haridusliku erivajadusega õpilastele sobilikke õppekavasid kutsehariduses oleks vaja enam, eriti põhihariduse baasil õppekavasid.

Juurdunud soostereotüüpe töid aga välja ka õpilased, kes vahel ei soovinud teatud erialaga tutvust teha, kuna see eeldas vormirietust, mida ei peetud endale sobivaks. Eduloona toodi välja, kui õnnestus õpilast veenda, et riietus on sobilik soost sõltumata ning õpilane asuski hiljem samal erialal edasi õppima.

3.5 Lisaõppe ja kutsevaliku õppe ühisosa ja erinevused

Lisaõppe ja kutsevaliku õppe sarnasus seisneb ennekõike selles, et mõlemad on mõeldud kasutamiseks üldjuhul 9. klassi lõpetamise järel ning omavad nii üldainete kui ka kutseoskuste komponenti. Sellest hoolimata näitavad intervjuud, et kummalgi meetmel on **oma funktsioon ja sihtrühm. Intervjuude põhjal nähakse õpilastele erinevaid üleminekute trajektoore sõltuvalt nende eelnevast õppekavast, õppe tüübist ja erivajadustest.** Lisaõpe on ennekõike vajalik neile õpilastele, kelle jaoks üleminek harjumuspärasest koolikeskkonnast edasi õppima või haridussüsteemist välja on liialt järsk. See puudutab eriti suurema toevajadusega haridusliku erivajadusega õpilasi ja neid, kes vajavad kõige enam aega veel kasvamiseks. Õpilased, kes on sotsiaalselt piisavalt küpsed, suunatakse tavaliselt edasi õppima lisaõppeta. Vastavalt intervjuudele sobituvad need haridusliku erivajadusega õpilased paremini kutsevaliku õppesse, kus neile pakutakse põhikooli lisaõppega võrreldes enam uudseid kogemusi ja keskkonda, ent neid toetavad siiski tugistruktuurid. Kutsevaliku õpe on avatud laiemale sihtrühmale ning suudab sageli pakkuda suuremat erialade valikut, samas toetusmeetmed on tugevamad lisaõppes. Kui lisaõpet peetakse RÕKi järgi õppinud haridusliku erivajadusega õpilastele liialt lihtsaks, siis kutsevaliku õpe neile pigem sobib. Sobilikule haridusteele suunamisel lähtuvad koolid nii õpilase

akadeemilisest suutlikkusest kui sotsiaalsest küpsusest, mille põhjal soovitatakse õpilastele pikendatud õpet, lisaõpet, kutsevaliku õpet või ka kutseõpet.

„No meil toimetuleku õppekava läheb, eks ju, pikendatud õppesse ja toimetulekuõpilased peavad igal juhul kasvama. Nendel on selline valmisolek, et see võtab aega, nendel on nii pikendatud õpe hea, kui see lisa-aasta on hea, aga me näeme, et ikkagi tast nagu väga töötajat ei tule. Iseseisvust on väga vähe, siis me suuname ikkagi sinna õppekeskustesse või nendesse tugikeskustesse, et siis kui me näeme et seda kutsekooli momenti seal juures ei ole, et siis kui meil on kohad täis, siis me tegelikult siis seda last suunaks välja ka. Aga kui toimetulekul on näha, ta võiks töötada, mingit kindlat tööloiku katta kunagi, siis me kindlasti soovime lisa-aastat ja siis oleks muidugi hea kutsesobivusaasta ja alles siis kutse, et noh, et see, see on sellele lapsele ikkagi hea. Nad ei lähe nii kiiresti, kui me arvaksime.“ (erikooli õpetaja)

Mõnel juhul ei nähta kutsevaliku õpet õpilasele heaks alternatiiviks, kuna kutseõppeasutuses puuduvad vastaval tasemel erialad edasiõppimiseks. Seega on õpilase ja pere jaoks eelistatud lisaõpe, mis vastab paremini tema oskustasemele. TÕKi järgi õppivate õpilaste jaoks on lisaõpe eriti tähtis, kuna võrreldes LÕKi järgi õppivate õpilastega on valikuvariante edasiõppimiseks vähem ning iseseisev toimetulek piiratum.

„Olgem ausad, ega toimetulekulast väga keegi ei oota, meil oli ka kaalumisel seal, ütleme, et siin, [kohalik] kutseõppeasutus, et vaatasime ka seda, et missugused võimalused nagu sinna minekuks olid, aga need, mis seal pakuti, siis need tegelikult need ametid ja erialad on ikkagi lihtsustatud õppekava õpilasele. Et toimetulekuõpilasele on vaja rohkem seda, seda järelevalvet ja seda üks-ühele õpet, aga seda tegelikult reaalselt täna kutseõppeasutused ei paku, et neil ei ole neid tugiisikuid, mis on toimetulekul vaja.“ (erikooli haridusliku erivajadusega õpilase lapsevanem)

Kutsevaliku õpet ja lisaõpet võib seega pidada **pigem alternatiivideks**, kuna tavaliselt ei pea intervjueeritavad vajalikuks mõlema üleminekumeetme läbimist. Intervjueeritute nägemuses tagab tugev lisaõpe osale õpilastest piisava aluse, et asuda õppima konkreetsele kutseõppe erialale. Osa koolides on lisaõppe ja kutsevaliku kutseõppe osa väga sarnane või toimub isegi samas kutseasutuses. Selles osas on kindlasti mõningaid kattuvusi, ent sellisel juhul on õpilastel võimalus lisaõppe järel kutsevaliku õpe vahele jätta ja liikuda otse kutseõppesse.

„Kui laps on käinud korralikult korraldatud lisa-aastal, siis mina leian, et kutsevaliku õppel üldse rolli polegi, sest seal on ju samamoodi jagatud ära mingi ainult tundide arv, mis peab põhikoolis toimuma ja nii-öelda elu-olustikuõppe ja nii-öelda need eluoskused ja siis kas ettevõtte või kutsekooliga see nii-öelda kutseõppeosa ja meie kutsume neid eelkoolituse lasteks. Eelkoolituse lapsed käivad meil ka kõik valdkonnad läbi, samamoodi nagu meil kutsevaliku õpilased käivad pagaripraktikal, kokapraktikal.“ (kutseõppeasutuse õppekoordinaator)

Samas on ka neid õpilasi, kes vajavad kohanemiseks veelgi enam toetust ja kellele nende kahe üleminekumeetme kombineerimine loob maksimaalselt sujuva edasi õppimise võimaluse. Nii põhikoolides kui kutseõppeasutustes räägiti läbivalt ka õpilaste vajadusest n-ö küpseda, mida

üleminekumeetmed võimaldavad. Küpsemise all mõeldi nii sotsiaalselt kui emotsionaalselt küpsemist, laiemalt noore inimese kasvamist ning mina-pildi ja enesekindluse tugevnemist, et nad oleksid paremini valmis langetama otsuseid edasise tee osas ning neid edukalt ellu viima.

„Siin me lähme suhteliselt turvaliselt, meie koolis on küll niimoodi planeeritud, et tal tekib õpetaja vahetus, ruumi vahetus, tunniplaan on ka tegelikult teistmoodi. Sihuke muutus tekib, aga [kutseõppeasutuses] on keskkonnavahetus väga suur, kuskil ta õpilaskodus, ta peab hakkama saama, siis peab ta nende ainetega [--] hakkama saama ja kuidas seal siis nagu kohaneb üks aasta ja siis läheb sellele erialale, siis ma arvan, et ta on kasvanud, tugev, tugevam. Meile on väga tähtis see, et ta saaks sirguda, sest me ei saa eeldada, et kõik on peale üheksandat klassi valmis minema. Mõni veel kasvab, mõni jõuab puberteeti. Ja kui tal on lisaõpe ja kui tal on kutsevaliku aasta, siis ta on küpsem, see väljatulek sealt kutseõppest on tegelikult paremal tasemel, siis ta võib-olla saab tööd. Ma arvan, et see on nagu hästi vajalik, et nende kutsevalikus ta saaks selle kindluse, et mida ta seal teha saab ja meie anname selle kindluse, mida ta nagu, mis tal nagu valikus üldse on.“ (erikooli õpetaja)

Arvestades mõlema ülemineku meetme rolli sotsiaalse küpsuse kasvatamisel ei ole põhjust arvata, et nende kattuvus oleks nii suur, et õpilased ei võiks edukalt ka mõlemat meetet kasutada. Siiski paistab, et lisaõppe läbinul on piisav ettevalmistus, et asuda kutseõppeasutuses õppima kindlale erialale.

RÕKi järgi õppinud õpilastele paistab olevat üleminekumeetmete asemel vaikumisi valikuks gümnaasiumisse astumine. Seda mainiti nii tavakoolis, kus lisaõpe puudub, kui ka intervjuus õpilasega, kes gümnaasiumi katkestamise järel kutsevaliku õppesse suundus. RÕKi järgi õppivaid õpilasi õpetava kooli õpetaja mainis sealjuures, et haridusliku erivajadusega õpilasi võib kool suunata gümnaasiumi väikeklassi teadmise, et gümnaasiumihariduse omandamine on selle õpilase jaoks väga keeruline ja vähetõenäoline. Seda kasutatakse sisuliselt üleminekuna, kuni õpilane on valmis mujale (tõenäoliselt kutseõppeasutusse) edasi suunduma. See näitab teadmatust kui lisaõppe ja kutsevaliku õppe kasutamise takistust.

3.6 Karjääriõpe ja töötukassa roll üleminekute toetamisel

Karjääriõpe on osa nii kutsevaliku õppest kui ka lisaõppest. Põhikoolide töötajad tõid välja, et karjääriõpet alustatakse üha varem ja see võib olla ka lõimitud muudesse tundidesse ning lisaõppes jätkub see oma loomulikku rada pidi. Koostöö töötukassaga kulgeb koolidel erinevalt: on neid, kes hindavad töötukassa pakutavaid teenuseid kõrgelt, ja on neid, kes neid ei kasuta või seda kuigi tähtsaks ei pea. Töötukassa pakutavatest teenustest tõid koolid õpilaste jaoks kasulikuna välja individuaalnõustamist, harjutuslikke tööintervjuusid, motivatsioonikirjade kirjutamist ning ka grupinõustamist.

„See koroona, karjäärinõustajad, nagu meil on vaja kontakti, mitte video kaudu lastega, aga need on olnud ääretult toredad kogemused meie lastele ja kui ma nende karjäärinõustajatega suhelnud olen, nad on väga rahule jäänud meie lastega, just LÕKi omadega. Me oleme kaasanud ka isegi noored, kaheksandate, vahel isegi seitsmenda juurde tuua, et see laps

hakkaks mõtlema, mida ta tegelikult tahab. See on ju tavakooli lapselegi raske küsimus, et mida ma siis lõpuks õppida tahan.“ (erikooli direktor)

Kutsevaliku õppes 30 EKAP õppekava erisus võrreldes pikema õppe ja ka lisaõppega on see, et osa õpilasi lõpetab n-ö õppeaasta keskel ja ei saa otse edasi õppima asuda. Selleks, et õpilane siis koju tegevusetult ja toetuseta ei jääks, kasutatakse samuti otse töötukassasse suunamist. Kool tõi välja, et töötukassa maine ei ole õpilaste seas alati hea.

„30 EKAP õppekava, kui nad alustavad septembrist, lõpetavad jaanuaris, siis väga sageli küsitakse, mida nad teevad, mida nad teevad veebruarist septembrini, kui algab uus õppeaasta. Õnneks meil on talvine vastuvõtt, kus on teatud erialad, mõned õpilased lähevad sinna ja suurem osa lähebki töötukassa kliendiks ja siis selleks, et nendel oleks nagu see üleminek meie juurest töötukassasse sujuv ja ei tekiks vahepeale seda kasvõi ühenädalast pausi, siis me oma lastega hakkame käima töötukassas tavaliselt kuskil seal novembris hakkame käima tutvumas. Siis nad juba teavad, mis see töötukassa on, mis seal tehakse ja sisuliselt meil on töötukassaga siis kokkulepe, meil on seal oma konsultandid ja saadame neile nimekirjad, ütleme, et näiteks kahekümne päeva pärast nad lõpetavad, olge hea, võtke arvele. Siis tagame selle, nad ei jää ripakile, sest et väga suur osa nendest lastest, nad iseseisvalt seda sammu ikkagist ei tee. Töötukassa on üldse niisugune nagu, noorte jaoks ei ole niisugune hea mainega koht ikkagist, nad küll teavad, et nad saavad sealt nii-öelda tasuta raha, aga seal käimine on ikka nagu, nõuab sihukest kogemust ja enesekindlust. Ja seda teadmist, et seal ei ole jube.“ (kutseõppeasutuse õppekoordinaator)

Töötukassa spetsialist selgitas, et praktika on maakonniti erinev, ent tavaliselt ei ole haridusliku erivajadusega õpilaste nõustamiseks erikompetentsiga nõustajaid, vaid kõik nõustamisteenuse pakkujad peaksid oskama toetada kõiki õpilasi. Samuti ei ole nõustamise teenus ise kuidagi kohandatud ühte või teist tüüpi koolile¹⁹. Samas on olemas hea näide Tartu näol, kus on näiteks erikoolidele spetsialiseerunud üks nõustaja, kes tunneb põhjalikult erinevate koolide ja sealsete õpilaste võimalikke haridusteid ning edasiõppimise võimalusi. Spetsialist arvas siiski, et väiksemates kohtades ei ole selline spetsialiseerumine töötukassa nõustajatel võimalik vähese töömahu tõttu.

Töötukassa nõustab nii edasiste haridusvõimaluste kui ka tööle asumise osas. Mõnes koolis tuntakse suurt huvi ka töötukassa individuaalse nõustamise tulemuste vastu, mida kasutatakse lisaõppe õpilastega edasise haridustee planeerimisel. Töötukassa spetsialist tõi siin välja probleemi info liikumisega, kuna neil pole õigust õpilase vestluse tulemusi kooliga jagada. Samuti puudub nõustajal eelnev info õpilaste kohta.

Intervjuust ilmnes ka, et toevajadusega õpilaste nõustamist takistab asjaolu, et alati pole selge, millised kutseõppeasutused on valmis vastu võtma erineva toevajadusega õpilasi ja kui palju nad on nõus õpet kohandama. Seda hoolimata sellest, et teoreetiliselt (seaduse tasandil) on antud igale koolile võimalus õppe korraldust õpilase vajadustele vastavalt kohandada.

¹⁹ Töötukassal on kavas üle vaadata ja täiustada haridusliku erivajadusega õpilastele pakutavaid teenuseid lähitulevikus.

„Väga suur küsimus on seesama tööturule sisenemise pool, et kui tal on nagu tõsisemad hariduslikud n-ö erivajadused ja n-ö see tausta mõttes ja siis mõnel juhul on nagu väga keeruline ikkagi ka leida ju neid tööandjaid, kes on valmis teda vastu võtma ja mõnel juhul on väga keeruline leida ka neid õppekohti, mis on valmis teda vastu võtma. Et üldiselt nagu poliitilisel tasandil kokkulepe on see, et kool peaks justkui kohandama oma õppekava vastavalt sellelt, kui see HEV õppija nüüd tuleb siis seda konkreetset eriala õppima, aga praktikas ikkagi nagu on olnud ka näiteid, kus kool annabki ikkagi väga selgelt mõista, et ta ei ole huvitatud sellise õppija vastuvõtmisest ja mingite kohanduste tegemisest, et meil on selliseid näiteid olnud ka.“ (töötukassa spetsialist)

Täiendavalt on väljakutseks noorte ja perede soovimatus kaugele õppeasutusse õppima asuda, sest õpilase toevajadus on selline, et ta ei pruugi iseseisvalt toime tulla. Seega ei piisa sellest, kui sobival tasemel õpet pakutakse vaid mõnes kutseõppeasutuses, sest õpilaste jaoks on tähtis ka asukoht ning mil määral perekond saab seal toeks olla.

„Probleem on üsna sageli see, et ega pered ei ole valmis, et see HEV noor läheks õppima kuhugi mujale kui oma kodumaakonna kutseõppeasutusse ja siis see nagu võimaluste ring on veelgi väiksem, ehk siis nii-öelda see, et ta läheks näiteks kuhugi kõrval maakonda või veel kuhugi kaugemale, see nagu ei tule kõne alla just sellesama toe vajaduse pärast ja selle nagu ebakindluse pärast, et kes siis tal nagu kätt hoiab seal, eks ole, ja aitab nagu toime tulla. Et see on nagu ka üks selline väljakutse ja siis on ka risk, et see noor jääb lihtsalt pigem koju, kui ta sellest oma kutseõppeasutusest ei leia seda õppimisvõimalust.“ (töötukassa spetsialist)

Töötukassa spetsialist mainis, et erivajadusega inimestele on keeruline töökohti leida ja kõik tööandjad ei ole valmis neile vajalikku tuge pakkuma. Samas on töötukassal kontaktid paljude tööandjatega, mistõttu võiks edaspidi kaaluda ka õpilaste praktikakohtade vahendamist läbi töötukassa. Ta tõi välja, et on ka neid juhtumeid, kus formaalhariduse teed ammenduvad, ent töötukassa on siiski suuteline leidma mõne tööandja, kes on valmis noore välja koolitama ja tööle võtma.

Kuigi koolides leiti, et töötukassa teenuseid võiks kombineerida haridusteenustega just praktika ja töökohapõhiste tegevuste paremaks võimaldamiseks, siis sellist lahendust praegune süsteem ei võimalda. Töötukassa teenused on suunatud tööd otsivatele ja töötutele inimestele, sh vähenenud töövõimega tööd otsivatele ja töötutele.

3.7 COVID-19 pandeemia mõju üleminekumeetmete rakendamisele

Nagu ühiskonda laiemalt on ka kooliharidust viimastel aastatel mõjutanud COVID-19 pandeemia ja sellega seoses kasutusele võetud piirangud koolides. Inimkontaktide vähendamiseks olid ajutiselt piiratud õpilaste võimalused külastada teisi asutusi, samuti saadeti õpilasi periooditi distantsõppele. Ka töötukassa pakutud nõustamist viidi läbi video vahendusel.

Pärast gümnaasiumist välja langemist kutsevaliku õppesse astunud õpilane tõi välja, et tema väljalangemine gümnaasiumist oli muu hulgas võimendatud pandeemiaga seotud piirangutest:

„[J]ärgmine õppeaasta hakkas koroona tulema ning tuli e-õpe ja muud asjad. Ise juba nii kaugele, et ma mõtlesin, pole eriti mõtet midagi, aga siis vaevu käisin lõpuni välja ja ei lõpetanud ära. Siis mõtlesin, et proovin veel ühe korra, äkki. Siis hakkas jälle natuke see e-õppenädal ja koroona ning ka matemaatikas oli nii keeruline, et siis ma juba paari kuuga otsustasin, et nüüd on kõik. Pool aastat ma enam-vähem olin koolis ikka veel kuidagi arvel, aga tegin ka muid tegevusi, mõtlesin, mida edasi teha.“ (kutsevaliku õpilane)

Lisaõppes kasutati suurema toevajadusega õpilaste puhul ka koduse praktika läbiviimist, kus n-ö tööandja oli lapsevanem, kes tõendas praktika sooritamist ka piltidega. Kooli sõnul töötas selline koostöö väga hästi.

Maskikandmise nõue koolis põhjustas õpilase sõnul pingeid õpilaste omavahelistes suhetes, kuna osa õpilasi eiras maskikandmise kohustust koolis.

„Enamus olid koroona[piirangute] vastased, siis mina olin vist ainuke, kes oli koroona[piirangute] pooldaja. Ja siis ainult mina kandsin maski.“ (kutsevaliku õpilane)

Pandeemia mõju tõstatas teemana intervjuudes osa intervjuueeritavate endi initsiatiivil, kriitilisi märkusi rakendatud kaitsemeetmete osas spetsiifiliselt ei tehtud. Siiski mainiti kergendust piirangute vähenemise osas, sest näost-näku õpe ning erinevate asutuste külastamine on haridusliku erivajadusega õpilaste jaoks üleminekuaastatel tähtis.

3.8 Kokkuvõte

Lisaõppe ja kutsevaliku õppe rakendamise analüüsi kokku võttes peab nentima, et toevajadusega õpilaste kogemused on erinäolised ning seetõttu peab järeldusi formuleerima eriti ettevaatlikult. Koolid keskenduvad sageli spetsiifilise toevajadusega õpilaste õpetamisele, seda nii lisaõppes kui ka kutsevaliku õppes. See tähendab, et koolitöötajad kajastavad intervjuudes endale tuttavate õpilasarühmade kogemusi. Seeläbi võisid intervjuueeritavad sarnasest olukorrast rääkides avaldada kardinaalselt erinevaid arvamusi: mis ühele õpilasele käib üle jõu, võib teisele olla liiga lihtne. Sealjuures ei kõnelnud intervjuueeritavad ainult ainetundide sisust, vaid laiemast toimetulekust (muu hulgas nt õpilaskodus elamine). Üleminekumeetmete edukaks rakendamiseks joonistus intervjuudest muistena välja **vajadus lähtuda õpilase individuaalsest võimekusest ning järkjärguline õpilase mugavustsoonist välja nihutamine**.

Lisaõppe **sihtrühm** koosneb tavaliselt sama kooli põhikooli lõpetajatest, vähem mujalt saabujatest. Kutsevaliku õppe sihtrühm on mitmekesisem, kuna hõlmab erinevaid riskirühmi. Sealjuures sõltub koolist, kas toevajadusega õpilased kaasatakse teiste õpilastega samadesse õpperühmadesse või mitte. Probleemseks võib pidada seda, et alati ei kohtle koolid õpilasi vastuvõtul ühtemoodi: mõni kool keeldub õpilast vastu võtmast, kuna ei näe selgelt edasist haridustee- või tööturuväljundit, samas teises koolis võetakse see õpilane vastu. Kutseõppeasutused suunavad omasõnul õpilased, keda nad toetada ei suuda, parema tugisüsteemiga koolidesse.

Nii lisaõppe kui ka kutsevaliku õppe **eesmärkidena** nähti haridusüleminekute toetamist ning õpilastele küpsemiseks (kasvamiseks) keskkonna ja aja pakkumist. Vähe toodi välja võimalust

üleminekumeetme järel otse tööle asuda, kuigi seda esineb mõlema meetme puhul, eriti ettevõtte praktika järel.

Koolide perspektiivist on küll kutsevaliku **õpe** individuaalsete kohandustega ning õpe ise on paindlik võimaldades aastast aastasse märkimisväärseid muutusi, ent õpet korraldatakse siiski terve õpperühma vajadusi silmas pidades ja ühiselt. Õpilaste arvates ei ole selline õpe individualiseeritud, kuna tunnid toimuvad ühiselt hoolimata sellest, kas mõni ainekursus on konkreetsele õpilasele vähem või rohkem vajalik. Sellest lähtuvalt on õpilaste kogemused õppe raskusastmega erinevad: tajutakse, et osa õppest võib olla liiga lihtne või ebavajalik, kui õpetajad ei diferentseeri õpet tunnis piisavalt. See omakorda on suur väljakutse kutseõpetajatele, kes peavad korraga õpetama väga erineval tasemel õpilasi ning kellel võivad puududa selleks vajalikud vahendid: põhjalik ettevalmistus ja abiõpetaja tugi.

Üleminekumeetmete õppesse jõudmisel ja seal edukalt püsimisel on koolide hinnangul oluline roll õpilase **tugivõrgustikul**, eriti perekonnal, kes motiveerib koolis käima. Raskem on õpet lõpetada neil õpilastel, kellel kodune tugi puudub.

Õppe rahastamisel tõid nii lisaõpet kui kutsevaliku õpet pakkuvad koolid välja kitsikust kooliväliste tegevuste rahastamisel, st peamiselt teistesse koolidesse ja asutustesse väljasõitude rahastamisel. Nende tegevuste rahastus on sageli projektipõhine. Kutseõppeasutustel võidakse projektipõhisest rahastusest tasuda ka muid täiendavaid kulusi nagu tervisetõendid, mis on seotud spetsiifilises töökeskkonnas töötamise või praktiseerimisega.

Koolide koostöö **töötukassaga** erineb kooliti palju, mõni ei kasuta üldse töötukassa teenuseid, teised jällegi on nendega väga rahul. Töötukassa karjäärinõustamise teenused on disainitud ühtemoodi kõigile õpilastele ning nõustajad peavad toime tulema kõigi õpilaste erinevustega. Piirkondlikult võivad töötukassa karjääriteenused erineda: näiteks Tartus on erikoolidel oma spetsialiseerunud ekspert, mujal aga jagavad nõustajad koole muudel alustel. Töötukassa karjääriteenuste parandamiseks tõi intervjueeritud spetsialist välja, et neile oleks abiks, kui oleks olemas kindel nimekiri kutseõppeasutustest, kuhu võetakse vastu erineva toevajadusega õpilasi. Sarnaselt kutseõppeasutustele on ka töötukassa vaatest väljakutseks praktika- ja töökohtade leidmine haridusliku erivajadusega noortele.

Viimasel paaril aastal on õppekorraldust mõjutanud **COVID-19** pandeemiast tingitud piirangud õppetegevusele ning vähesemal määral on praegusel ajal hakanud mõjutama kutseõppeasutustes ressursse nõudvad **Ukraina sõjapõgenike** õppekavad.

Lisaks üldisele õppe kohandamise vajadusele ilmnis intervjuudest probleemseks kaks **hoiakuid puudutavat aspekti**: soolised stereotüübid erialade valikus ja hoiakud kaasamisse.

4 Hinnang meetmetele ja poliitikasoovitused

4.1 Tulemuste kokkuvõte

Tulemused võtame kokku uurimisküsimuste kaupa.

Millisele sihtgrupile on osapoolte hinnangul asjakohane rakendada kumbagi meetet, sh kuidas need sobivad hooldusõppe, toimetuleku õppe ja lihtsustatud õppe õpilastele ja milline on osapoolte valmisolek seniseid sihtgruppe laiendada?

Kuivõrd kattuvad ja erinevad lisaõppe ja kutsevaliku õppekava sihtrühmad ja rakendamise meetodid ning kuidas neid meetmeid omavahel paremini sidustada?

Haridusliku erivajadusega õpilaste **sihtrühm** on väga mitmekesine, mistõttu neile suunatud toetusmeetmed peavad võimaldama suurt paindlikkust ja individuaalsete eripäradega arvestamist. Sealjuures jagunevad tuge vajavad õpilased siiski õppekava ja õppe tüübi järgi laiematesse gruppidesse, kellel on toe vajaduses ühisosa ning kelle liikumine haridussüsteemis järgib teatud mustreid.

Uuring näitas, et lisaõppes ja kutsevaliku õppes õppivate õpilaste hariduslikud erivajadused erinevad üksteisest. EHISe andmete analüüsimisel tekib lisaõppe ja kutsevaliku õppe kahest meetmest justkui hierarhia suuremat tuge vajavate õpilaste osakaalu järgi: lisaõppes on ainult HÕKi, TÕKi ja LÕKi järgi õppivad õpilased; kutsevaliku õppe 60 EKAP õppekaval on *ca* 2/3 LÕKi ja TÕKi järgi õppivaid õpilased ning RÕKi järgi õppivaid haridusliku erivajadusega õpilasi; kutsevaliku õppe 30 EKAP õppekaval on *ca* 1/3 LÕKi ja TÕKi järgi õppivaid õpilased ning RÕKi järgi õppivaid haridusliku erivajadusega õpilasi. HÕKi järgi õppivad õpilased kutsevaliku õppesse õppima ei lähe.

Dokumendianalüüsist ilmnas, et mõnel juhul laiendatakse lisaõppe **eesmärki** koolide enda regulatsioonides, ent samas võidakse ka kitsendada õppe sihtrühma. Eesmärki laiendatakse õpilaste sotsiaalkaitse süsteemi liikumise ja iseseisvumise eesmärkidega. Sihtrühma kitsendatakse aga selleks, et vastuvõetavatele õpilastele anda reaalne arenemisvõimalus ja mitte võtta vastu õpilasi, kes pole suutelised õppes püsima. Sarnaselt toimitakse sihtrühma määramisel ka kutsevaliku õppesse vastuvõtul.

Uuringu käigus ilmnas, et kutseõppeasutused rakendavad haridusliku erivajadusega õpilastele 30–60 EKAPi mahus õpet olenevalt õpilase vajadustest ja kooli väljatöötatud õppekavast. Praktika erineb Innove juhendi soovituslikust 60 EKAP õppekavast haridusliku erivajadusega õpilastele. Koolide kodulehtedest ja sisseastumisnõuetest ilmnas, et mitmel juhul turundatakse kutsevaliku õpet ühtemoodi kõigile õpilastele, sh haridusliku erivajadusega õpilastele.

Intervjuud koolide ja õpilaste esindajatega näitasid, et kõige vajalikum on lisaõpe kõige nõrgemale haridusliku erivajadusega õpilaste gruppidele, st TÕKi järgi õppivatele õpilastele. Kutsevaliku õpe sobib pigem LÕKi või ka RÕKi järgi õppinutele, kelle sotsiaalsed ja enesejuhtimisoskused on suhteliselt kõrgemal tasemel ning sobituvad paremini otse kutseõppeasutuses edasi õppima asumiseks. Sealjuures on kutsevaliku õpe neile väga vajalik, et tagada alusainete puuduste silumine ning kohanemine kutseõppeasutusega laiemalt. HÕKi järgi

õppivatele õpilastele pidasid koolid praegust lisaõppe definitsiooni liialt kitsaks, kuna tööturule liikumise väljavaated sellele grupile on pea olematud, samas rõhutati lisaõppes osalemisel sotsiaalse küpsemise rolli ning HÕKi järgi õppivate õpilaste vajadust sellele. Sotsiaalselt küpsemist peeti mõlema uuritud üleminekumeetme oluliseks osaks ka teiste sihtrühmade puhul.

Lisaõpe sobib enam suuremat tuge vajavatele õpilastele, kelle üleminek otse kutseõppeasutusse oleks probleemne. Sealjuures tõid kutseõppeasutused süstemaatiliselt välja tugipersonali ebapiisavust koolis ja isegi TÕKi järgi õppivate õpilaste mujale suunamist, kuna neil pole piisavalt ressursse toe pakkumiseks. Niisamuti ei ole mõeldav, et kutsevaliku õpe liiguks põhikooli, kus puuduvad pea täielikult kutseõpetajad ning spetsiifilised õppevahendid. Seega on otstarbekas liikuda edasi kahe teineteist täiendava üleminekut toetava üleminekumeetme pakkumisega. Sealjuures on mõlema meetme rakendamisel väljakutseid, millega peaks edaspidi tegelema.

Lisaõppe ja kutsevaliku õppe sihtrühmad erinevad erivajaduse sügavuse poolest ja vastavalt erinevad ka lisaõppes ja kutsevaliku õppes pakutava toe ulatus ja õppe diferentseeritus. Suuremat tuge ja tuttavat keskkonda vajavad õpilased alustavad üleminekumeetmena põhikooli lisaõppes ja üleminekuks juba enam valmis õpilased alustavad õppimist kutsevaliku õppekaval. Heaks praktikaks on põhikoolide ja kutseõppeasutuste koostöö, kus lisaõppe kutseõpe toimub kutseõppeasutuses, kus õpilane saab lisaõppe eduka lõpetamise korral jätkata kutseõppes.

Kuidas korraldatakse kumbagi meedet koolides, sh kuidas otsustatakse grupi avamine? Kuidas on koolis reguleeritud õppe läbiviimine? Milline on vastuvõtmise protsess ja valikukriteeriumid? Milliseid tugimeetmeid rakendatakse meetmes osalejatele?

Regulaarselt pakuvad lisaõpet eri- ja tõhustatud tuge vajavate õpilaste koolid ning teistes koolides lisaõpet tavaliselt ei pakuta. Eri- ja tõhustatud tuge vajavate õpilaste koolides ei tekita küsimusi lisaõppe grupi avamine või õppe pakkumine, see toimib regulaarselt, kindlaks määratud süsteemi järgi. Samuti ei tekita teistes koolides küsimusi lisaõppe avamine, kuna seda lihtsalt ei kaalutagi. Kutsevaliku õppe õppekava on enamikus riiklikes kutseõppeasutustes olemas, gruppide arvu ja suurust piirab kasutada olev õpetajate ressurss.

Dokumendianalüüsist ilmnes, et lisaõppe korraldus on märkimisväärselt vähem reguleeritud kui seda on kutsevaliku õpe. See peegeldub ka koolide praktikas, kus kutsevaliku õpe järgib üsna standardset mudelit, samal ajal kui lisaõppe on kooliti väga erinevalt korraldatud. Erinevused ilmnevad eriti selles, millisenä nähakse lisaõppe eesmärgi õpilaste jaoks ja kuidas toimub kutseõppe komponendi korraldamine. Seda kinnitasid nii koolide dokumendid kui ka intervjuud. Kuigi koolid ei pidanud lisaõppe regulatsioone ebapiisavaks, võib arvata, et lisaõppe sisseviimine tavakoolides on muu hulgas takerdunud teadmatuse ja kogemuste puudumise taha, sest selgeid juhendmaterjale selleks pole, mistõttu nõuab õppe avamine suurt tööd lisaõppe planeerimisel ja korraldamisel. Arvestades koolidevahelisi erinevusi ei pidanud intervjuueeritud aga vajalikuks riiklike regulatsioonide (st nõuete) täpsustamist.

Lisaõppe rahastamine toimub põhihariduse üldise rahastamise skeemi alusel. Kutsevaliku õppe rahastamiseks kasutatakse nii kutsehariduse rahastamise üldist skeemi kui Euroopa

Majanduspiirkonna ja Norra toetuseid. Rahastamisega seotud probleemidena koolides nähakse rahastuse ebapiisavust väljasõitudeks, mis on oluliseks õppe osaks.

Rahastuse ebapiisavus ilmnes nii lisaõppes kui ka kutsevaliku õppes kooliväliste õppekäikude korraldamisel ja lisaõppes ka kutseõppeasutuse kursuste ostmise näol. Neid tegevusi peetakse üleminekumeetmete väga oluliseks õppe osaks, et õpilased saaksid aimu edasistest õpikeskkondadest ja laiendada oma silmaringi. Samuti ilmnes, et lisaõppes üksikute õpilaste õpetamisel moodustavad koolid liitklasse põhikooliõpilastega, et katta õpetajate palgaraha. See võib olla ka lisaõppe avamise takistuseks, kuna lisaõpe on väikestele gruppidele või isegi individuaalse õppena.

Tugimeetmete rakendamist lisaõppes ja kutsevaliku õppes ei reguleerita ega käsitleta eraldiseisvalt põhihariduse või kutsehariduse õppe tugimeetmetes. Põhikoolidest pakutakse lisaõpet eri- ja tõhustatud tuge vajavate laste koolides, kus on tugimeetmete, õppe diferentseerimise ja individuaalse lähenemise rakendamisega suur kogemus, mis kantakse üle ka lisaõppesse. Kutsehariduses on aga kutsevaliku õpe selleks õppekavaks, millele suunatakse haridusliku erivajadusega õpilased, kellel ilmnevad raskused teiste õppekavade järgi õppimisel. Seetõttu on kutsevaliku õppekava järgi õppivate õpilaste seas suurem toe vajadus kui keskmiselt kutsehariduse õppekavadel. Kutseõppeasutustes küll toetatakse õpilasi, kuid võrrelduna lisaõppega suudetakse pakkuda vähem individuaalset tuge.

Kuivõrd on lisaõpe ja kutsevaliku õppekava sidustatud rehabilitatsiooni- ja tööturuteenustega, sh karjääriteenustega, ning kuidas teenuseid edaspidi paremini sidustada? Kas ja milliste teenusepakkujatega tehakse täiendavalt koostööd lisaõppe ja kutsevaliku õppekava sisustamisel?

Kutse- ja karjääriõpe on lisaõppe ja kutsevaliku õppe oluliseks osaks. Lisaõppes tehakse selle pakkumiseks sõltuvalt õpilaste erivajadusest ja kooli asukohast koostööd tööandjate ja kutseõppeasutustega. Osa kutseõppes toimub ainult põhikoolide enda ruumides ja vahenditega, kui õpilase erivajadus ei võimalda väljaspool tavapärasest keskkonda seda korraldada. Kutseõppeasutused teevad tööandjatega koostööd kutsevaliku õppe kutseõppe osa pakkumiseks ja põhikoolidega lisaõppe kutseõppe osa pakkumiseks, kutseõppeasutused teevad ka omavahel koostööd. Töötukassa karjääriteenuste pakkumine toimub koolide tellimuse alusel ja selles ei ole spetsiifilist erivajadusega õpilastele suunatud teenust. Kutseõppeasutused tõid välja, et nende õpilaste toetamise võimalused parima praktika pakkumiseks ei ole piisavad ning osalt on töötuna arvel olevale vähenenud töövõimega inimesele toetusmeetmed töötukassast paremini kättesaadavad. Praegune teenuste valdkondlik ülesehitus ja finantseerimismehhanism ei võimalda ühendada töötukassa töötutele teenuste pakkumist haridusasutuse teenustega.

Paljud intervjuueeritud näevad, et ühiskonnas on toimunud nihe erivajadustega inimeste laiemaks aktsepteerimiseks, muu hulgas töötajatena. Siiski on endiselt keeruline leida tööandjaid, kes oleksid valmis erivajadusega õppuritele pakkuma praktikakohti ja neid hiljem tööle võtma.

Kuidas erineb meetmes osalenud ja mitteosalenud põhikooli lihtsustatud õppe, toimetuleku õppe ja hooldusõppe lõpetanute edasine haridustee ja töenäosus osaleda tööturul? Sh mis saab lihtsustatud-, toimetuleku- ja hooldusõppe lõpetanutest, kes ei osale lisaõppes?

HÕKi järgi õppinud õpilased ei lähe edasi õppima sõltumata sellest, kas nad õppisid lisaõppes või mitte. Lisaõppes õppinud LÕKi ja TÕKi järgi õppinud õpilastest jätkavad kutseõppes haridusteed vähemad kui neist, kes lisaõppes ei õppinud. Samas on lisaõppes õppinute seas valitud kutseõppe katkestamiste määr madalam. Tööturule ja sotsiaalhoolekande teenustele liikumise analüüsimiseks ei olnud uuringu autoritel kvantitatiivseid andmeid. Intervjuude põhjal lähevad üksikud LÕKi ja TÕKi järgi õppinud õpilased, kes ei jätka kooliteed kutsehariduses, otse tööle, kuid tõenäolisemalt liiguvad nad kas sotsiaalhoolekande teenustele või jäävad lihtsalt koju. Kuna õppekava, mille järgi õpilane õpib, näitab ka erivajaduse sügavust ja on otseselt seotud edasiõppimise tõenäosusega (HÕKi järgi õppivate õpilaste seas vaid üksikud, TÕKi järgi õppivatest õpilastest ca 1/4 ja LÕKi järgi õppivatest õpilastest ca 3/4), siis on koju jäävate või sotsiaalhoolekande teenustele liikuvate õpilaste osakaal sellega pöördvõrdelises seoses.

Mil määral on osapooled (koolide ja lapsevanemate esindajad, valdkonnaekspertid, lisaõppes või kutsevaliku õppes õppijad) rahul vastavalt tänase lisaõppe või kutsevaliku õppe korraldusega ning mida peetakse kummagi eelisteks ja probleemideks?

Milline on kummagi meetme tõhusus haridustasemete vahelise üleminekumeetmena?

Arvestades praeguseid õpilaste edasiõppimise mustreid ja parimaid tavasid võib olemasolevaid toetusmeetmeid pidada asjakohaseks ja tõhusaks juhul, kui neid hästi rakendatakse. Seda näitasid ka intervjuud koolide ja õpilaste esindajatega. Kuigi lisaõppel ja kutsevaliku õppel on sarnased eesmärgid ning mõlemal õppel on nii üldhariduse kui kutseoskuste osa, ei saa neid pidada dubleerivaks. Kumbki ülemineku aasta sobitub paremini spetsiifilise haridusliku erivajadusega õpilaste grupi vajadustega.

Õpet lisaõppes ja kutsevaliku õppes peeti asjakohaseks ja üldiselt tulemuslikuks edasiõppimise toetamisel ning vähem tulemuslikuks otse tööturule suundumisel, mida ei peetudki prioriteetseks eesmärgiks. Arvestades sihtrühma keerukust on väljalangevus koolide hinnangul madal ja küllaltki palju asutakse edasi õppima kutseõppesse. Võrreldes meetmes mitteosalenud õpilastega peeti lisaõppe või kutsevaliku õppe lõpetanud edasise haridustee jaoks paremini ettevalmistunuks vähendades nende hilisemat väljalangevust.

4.2 Soovitused riiklikul tasandil üleminekumeetmete edendamiseks

1. Pikendada koolivälise nõustamismeeskonna soovitusi lisaõppe lõpuni

Haridusliku erivajadusega õpilaste koolivälise nõustamismeeskonna täiendava toe otsused kehtivad põhikooli lõpetamiseni, st 9. klassi või pikendatud õppeaastate lõpuni. Koolide sõnul jätkub toe vajadus lisaõppes tavaliselt identselt eelnevale aastale. Lisaõppes tuleks täiendava toe pakkumist lihtsustada, pikendades automaatselt koolivälise nõustamismeeskonna otsuseid kuni lisaõppe lõpuni. Sellega kaasneks automaatselt eri- ja tõhustatud toe koefitsient koolide rahastamisel, mis korrastaks praeguse juriidilise segaduse.

2. Hooldusõppe õpilaste õppeaja pikendamine

Hooldusõppe õpilastel ei ole reeglina väljavaateid tööturule liikumiseks ning nende nii pikendatud kui lisaõppes jätkatakse tavaliselt varasemas õppes õpitud sarnaste oskuste lihvimisega. Seetõttu võiks lisaõppe asemel kasutada HÕKi järgi õppivate õpilaste juba olemasolevat õppeaja pikendamise võimalust (PGSis § 18)²⁰ õpiväljundite saavutamiseni või luua neile kolmeaastane õppe pikendamise võimalus. See tähendab, et kahe pikendatud aasta ja lisaõppe kombinatsiooni asemel võiks õpet pikendada kolme aasta võrra. Sellistelt jääb lisaõpe üleminekumeetmeks fookusega edasiõppimise ja tööturuvalmiduse saavutamisele.

3. Lisaõppe tutvustamine

Lisaõppe kasutamist koolides piirab vähene teadlikkus ja kogemuste puudumine. Selleks, et lisaõpe jõuaks kõigini, kes seda vajada võivad, peaks koolide ja lapsevanemate teadlikkus meetmest oluliselt paranema. Sellele aitaks kaasa vastava juhendmaterjali koostamine, mis hõlmaks lisaõppe eesmärki, korraldusviise ja häid tavasid. Juhendit tutvustavad seminarid avaksid võimaluse ka meetmega alles tutvuvates koolides esitada oma küsimusi ja alustada kahesuunalist kommunikatsiooni lisaõppe arendamisel.

4. Korrastada EHISes pikendatud aastate ja lisaõppe täitmine

Praegune EHISe info ei kajasta adekvaatselt lisaõppe õpilase seisundit koolis. Tuleks selgelt eristada põhikooli klassid, pikendatud õpe ja lisaõpe. Lisaks peaks olema eristatud põhihariduse lõpetamise ja lisaõppe lõpetamise sündmused ning seda kõike selliselt, et infosüsteemi info sisestamisel on intuiitiivselt selge, kuidas andmeid korrektselt esitada. See looks selguse koolidele ja omavalitsustele ning aitaks ka meetmete analüüsimisel. Soovitame teha EHISe kasutajakogemuse kaardistuse, et tuvastada infosüsteemi täitmisel esinevad probleemid ja leida kasutajasõbralik ning intuiitiivne lahendus.

5. Kaasavuse ja mitmekesisuse väärtuste edendamine

Lisaks praktilisele õppekorraldusele ilmnesid kaasamist takistavate väljakutsetena hoiakud ja eelarvamused. Erivajadusega inimeste ühiskondlik stigma ilmnes teemana nii lisaõppe kui kutsevaliku õppe intervjuudes.

Kutseõppeasutustes on keeruline komplekteerida õppegruppe ja pakkuda õpilastele asjakohast tuge, kui õpilaskandidaadid ei avaldada oma haridusliku erivajaduse infot või varasemaid õppe kohandusi. On ebaselge, miks täpselt erivajaduste infot ei avaldata, aga võib eeldada, et õpilased kardavad sellest tulenevat ebasoodsat kohtlemist.

Paljud intervjuueeritud rõhutasid, et viimase aastakümnega on ühiskond haridusliku erivajadusega õpilaste suhtes avatumaks ja mõistvamaks muutunud. Samas on haridusliku erivajadusega õpilaste suurem kaasatus toonud kaasa kiusamise probleeme nii põhikoolides kui

²⁰ PGSi § 18 lg 1. „Kool võib teha õpilast õpetades muudatusi või kohandusi õppeajas, õppesisus, õppeprotsessis ja õppekeskkonnas. Kui muudatuste või kohandustega kaasneb nädalakoormuse või õppe intensiivsuse oluline kasv või kahanemine võrreldes kooli õppekavaga või riiklikes õppekavades sätestatud õpitulemuste vähendamine või asendamine, tuleb õpilasele koostada riiklikes õppekavades sätestatud tingimustel individuaalne õppekava.“ [RT I, 11.07.2013, 1 - jõust. 01.09.2013]

kutseõppeasutustes. Tähtis on jätkata ühiskonnas erinevuste normaliseerimist, et vähendada kiusamist ja haridusliku erivajadusega õpilaste heitumist. Väga olulise tähtsusega on õpetajate ja koolijuhtide oskus haavatavat rühma efektiivselt kaasata ja kiusamise eest kaitsta luues koolis kaasava õhkkonna. Kindlasti peaks vältima haridusliku erivajadusega õpilaste täiendavat eraldamist, mis vaid süvendab lõhesid erinevate õpilasgruppide vahel.

Teine ühiskondlikest hoiakutest kantud probleem on erialade valiku piiramine soo alusel, kui õppegrupile pakutakse spetsiifilisi erialasid just seetõttu, et seal on rohkem poisse või tüdrukuid. Koolid ei takista soo alusel ühegi erialaga tutvumist või sellel praktiseerimist, ent kaudselt suunatakse erinevaid õpilasi erinevatele erialadele, mis piirab selle sihtrühma niigi kitsaid õppevõimalusi. Juurdunud erialade stereotüpiseerimist ilmnas koolipersonali intervjuudes, kus kasutati fraase nagu „tüdruk, ta on meil IT-s, aga on tüdruk“.

Haridusliku erivajaduse ja kaasamisega seotud terminoloogia on aja jooksul palju muutunud ja arenenud. Algselt positiivsena kasutusele võetud sõnad võivad kujuneda aja jooksul halvustavaks ja märgistavaks. Seetõttu tuleb järjepidevalt arendada ka valdkondlikku terminoloogiat.

6. Kutsevaliku õppe jätkusuutliku rahastuse tagamine

Seni on kutsevaliku õpet tugevalt rahastatud projektirahadest, ilma nendeta ei ole koolidel võimalik pakkuda silmaringi avardavaid väljasõite ettevõtetesse ja mujale. Kutsevaliku õpet peaks rahastama selliselt, et täiendavate tegevuste rahastus on kaetud, kuna need on terviklikuks õppeks olulise tähtsusega. Kutseõppeasutustel peaks olema kutsevaliku õppe ladusaks läbiviimiseks piisav rahastus.

7. Tööturu ja hariduse meetmete integreerimine kutseõppes

Haridusliku erivajadusega õpilased vajavad sageli tööle rakendumisel täiendavaid toetusmeetmeid nagu töökoha kohandamine või tugiisik – teenuseid, mida pakub töötukassa vähenenud töövõimega inimestele, kes on tööturul²¹. Inimesel, kellel on vaja töötamist toetavat meedet, on seda vaja juba koolis praktika ajal. Haridussüsteemis on olemas ja koolidel on kohustus pakkuda erivajaduste korral õpilastele tuge õppimisel, samuti on olemas töövaldkonnas töötamist ja töötusimist toetavad skeemid. Selleks, et tagada optimaalne toetamise süsteem ja vältida samal ajal dubleerimist erinevate süsteemide meetmete vahel, tuleks hariduse ja tööturuvaldkondade koostöös välja arendada töövõime toetamise süsteemi kaudu töövõime hindamisele kvalifitseeruvate õppurite toetamise lahendused.

8. TÕKi järgi õppivate õpilaste õppevõimaluste laiendamine kutseõppes

Intervjuudes toodi läbivalt välja TÕKi järgi õppivate õpilaste edasiõppimise võimaluste vähesust, mida muu hulgas toodi ka põhjuseks, miks osa kutseõppeasutusest TÕKi järgi õppivaid õpilasi ka kutsevaliku õppesse ei võta. Selleks tuleks suurendada pakutavaid teise taseme kutseõppekavu ja ka neid pakkuvate koolide arvu.

²¹ Eesti Töötukassa veebileht, Teenused ja hüved, Tugiisikuga töötamine
<https://www.tootukassa.ee/et/teenused/vahenenud-toovoimega-inimestele/tugiisikuga-tootamine>

4.3 Soovitused kohalikule omavalitsusele ja koolipidajale

1. Lisaõppe võimaluse loomine kõigis KOVides

Lisaõppe spetsiifikast ja täiendavast ressursivajadusest lähtuvalt ei ole seda vaja kõigis põhikoolides. Siiski peaks olema õpilasel võimalus vajadusel lisaõpet läbida kodu lähedal, st võimalikult tuttavas keskkonnas. Lisaõppe avamise otsustab kooli pidaja ja seega võiks panna igale KOVile ülesandeks tagada lisaõppe võimalus oma piirkonna lisaõpet vajavatele õpilastele. Sõltuvalt geograafilistest eripäradest võib sealjuures koostööd teha naaberomavalitsustega. Lisaõppe võimekuse arendamine tähendaks vähemalt ühes piirkonna koolis lisaõppe plaani koostamist, olemasolevate ja vajaminevate ressursside hindamist, koostööpartnerite leidmist ning kohalikul tasandil teavitustööd õppevõimalusest.

2. Lisaõppe rahastuses arvestada selle kulukusega

Lisaõpe on kulukas, kuna seda korraldatakse väikestele rühmadele õpilaste individuaalseid eripärasid arvestades ja õpet diferentseerides. Lisaks on maapiirkondade koolidele lisaõppe aga ka sellest eraldiseisvalt edasiõppimise võimaluste tutvustamine õpilastele ebaoproportsionaalselt kulukas, mistõttu peaks selleks olema ette nähtud täiendav summa. Üleminekul ühest koolist teise tuge vajav õpilane vajab õppimisvõimalustega tutvumisel tutvumist ka kooli ja õppimise füüsilise keskkonnaga. Seda on kulukas korraldada, kui kool asub geograafiliselt tõmbekeskustest ja paljudest õppimisvõimalustest kaugel. Täiendavad kulud võivad kaasneda ka praktikaks vajalike tervisetöendite, transpordi või muuga. Seetõttu tuleb lisaõppe rahastamisel arvestada täiendavate kuludega, mis on vajalikud lisaks koolis toimuvale tunnipõhisele õppele.

4.4 Soovitused kooli tasandil meetmete paremaks rakendamiseks

Uuringusse kaasatud koolidel olid erinevad tugevused ja nõrkused, ent ühtseks jooneks oli paindlikkus ja õppijakeskne lähenemine, mille jätkamist me tungivalt soovitame. Haridusliku erivajadusega õpilased on erinevate vajadustega ning ühtset programmi nende toetamiseks on keeruline ellu viia. Koolipoolne paindlikkus võimaldab igal õpilasel saavutada paremini oma potentsiaali.

4.4.1 Soovitused lisaõppe rakendamiseks koolis

Lisaõppe rakendamine on kooliti väga erinev ja erinevaid häid praktikaid on palju, ent need sõltuvad koolis õppivate õpilaste profiilist, mistõttu on keeruline tuua välja spetsiifilisi soovitusi, mis kõigile sobivad. Uues koolis lisaõppe rakendamisel tasuks kindlasti teha tutvust lisaõpet juba edukalt õpetavate koolide kogemustega tervikuna. Järgnevalt loetleme mõningaid uuringu käigus tuvastatud edukaid tavasid, mis aitavad edendada üleminekumeetmete rakendamist lisaõppes üldisemalt.

1. Eristada selgemalt pikendatud õpet ja lisaõpet

Mõnes koolis olev segadus pikendatud õppe ja lisaõppega näitab mitte ainult segadust terminites, vaid ka sisulist probleemi meetmete eristamisel. Pikendatud õppeaastate roll võiks

selgelt olla põhihariduse õpiväljundite saavutamine, samas kui lisaõpe on suunatud koolist väljapoole edasiste sammude tegemiseks. Lisaõppe õpilaste iseseisvumise toetamiseks ja võimaluseks kaugeneda põhikooli õpilase rollist tuleks eelistada pikendatud õppe ja lisaõppe hoidmist eraldi gruppides.

Haridusliku erivajadusega õpilased, kelle õppetöö ainsaks eesmärgiks on sotsiaalsete ja enesekohaste oskuste täiendamine ning kes ei valmistu tööturule ega edasi õppima asuma (peamiselt HÕKi järgi õppivad õpilased), jätkavad praeguse praktika järgi lisaõppes sama õppetööga nagu pikendatud õppeaastatel. Need õpilased on soovitatav suunata täiendavale pikendatud õppeaastale, kuivõrd nende õppe sisu ei kattu lisaõppe eesmärkidega.

2. Tagada õpilastele osa lisaõppe õppetööst väljaspool kooli

Kutseoskuste õpetamine koostöös kutseõppeasutuste või ettevõtetega on ette nähtud ka PGSiS, ent selle rakendamine sõltub hetkel tõlgendusest. Tähtenduslik koostöö peaks tähendama õpilaste reaalset osalemist kutseõppeasutuse praktilises õppes või ettevõtte töös, väljasõite nimetatud asutustesse ei saa pidada samaväärseks. Osale õpilastest peaks tülpimuse vältimiseks ja maksimaalsete õpiväljundite saavutamiseks koolid tagama võimaluse tutvuda põhjalikult kutseõppeasutuste pakutavate erialadega või teha praktikat mõne ettevõtte juures. Sellega luuakse õpilasele piisavalt väljakutseid, et harjutada iseseisvust ning kohaneda uue keskkonna ja nõudmistega. Väljasõidud koostööpartnerite juurde on boonuseks, ent seda ei saa pidada parimaks praktikaks koolivälise eluga tutvumisel.

3. Võtta kasutusele tööpass

Selleks, et anda kutseõppeasutustele ja potentsiaalsetele tööandjatele selge ülevaade õpilase omandatud oskustest lisaõppe vältel, võiks kasutada tööpassi nagu seda nimetatakse ühes uuritud koolis. See peaks sisaldama detailset kirjeldust nendest praktilistest oskustest, mille õpilane on omandanud.

4.4.2 Soovitused kutsevaliku õppe rakendamiseks kutseõppeasutustes

Kutsevaliku õppe edendamiseks on jätkuvalt asjakohane Innove koostatud juhendmaterjal, mis sisaldab häid praktikaid õppe korraldamiseks. Järgnevalt keskendume intervjuudest ilmnenu parimatele praktikatele, mis samas iseloomustavad teistes koolides ilmnenu nõrkusi.

1. Paindlik õppeaeg

Kuigi kutsevaliku õpe võiks haridusliku erivajadusega õpilastele kesta aasta, näitab praktika, et pooleaastane intensiivsem õpe on vahel motiveerivam. Samas on õpilasi, kes ei ole suutelised õppekava sellise tempoga läbima ja neile peaks jääma võimalus õpet läbida kogu õppeaasta vältel. Laiemalt tuleb võimaldada õpet vastavalt individuaalsele võimekusele, sh pakkudes suuremaid väljakutseid neile, kellele grupi keskmine tase on liiga lihtne.

2. Paindlikkus tunniaegades ja õppemeetodites

Haridusliku erivajadusega õpilaste jaoks on kutseõppeasutustes kasutatav 90minutiline tunnikestus väga koormav. Parim oleks lühendada tundide kestust, selle võimaluse puudumisel tuleks õppe läbiviimisel kasutada ühe tunni vältel mitmekesiseid meetodikaid, et võimaldada

õpilastele puhkehetki pidevast intensiivsest keskendumisest. Samuti võiks kaaluda tunni keskel lihtsalt puhkepausi tegemist.

3. Abiõpetajate ja tugiisikute kasutamine

Kutseõpetajate jaoks on õppe diferentseerimine mitmekesiste vajadustega õpperühmas keeruline, seda eriti praktilistes tundides, kus on vajalik täpne juhendamine. Samuti ei jätku mõni kord saatjaid praktikakohtadesse või teiste rühmade tundidesse. Seetõttu tuleks suurendada abiõpetajate ja tugiisikute kasutamist.

4. Tihe koostöö kohaliku töötukassaga

Kutsevaliku õppe läbinud õpilastele on tähtis määratleda selgelt järgmised ülemineku sammud, et nad ei jääks edasiõppimise võimaluse puudumisel tegevusetult koju. Töötukassa teenustega tutvumine peaks olema elementaarne osa õppest, ent veelgi enam tuleks teha koostööd ka õppe lõpetamisel õpilaste suunamisel töötukassasse. On oluline, et õpilased tunneksid töötukassat kui toepakkujat erivajadusega inimestele, muu hulgas tuleks rõhutada töötukassa abi tööandjate leidmisel, kes oleks nõus pakkuma töökohapõhist õpet.

5. Koostöö teiste koolide ja asutustega

Kutsevaliku õppe eesmärk on tagada õpilasele võimalikult lai arusaam tema edasistest õppimis- ja karjäärivõimalustest, sh on hea praktika tutvustada õpilastele teisi koole, kus keskendutakse erialadele, mida oma kool nii süvendatult ei paku või kus on suuremad võimalused õppe kohandamiseks vm tugimeetmeteks.

Viited

Eesti Hariduse Infosüsteemi veebileht, [Õppekavade registri väljavõte \(uuendatud 02.09.2022\)](#).

Innove (2020) [Juhendmaterjal õpilase toetamiseks koolis](#).

Kinkar, V., Piiskop, K., Nõmmiste, Ü. (2019) [Kutsevaliku õpe: kellele, miks, kuidas?](#) Tallinn: SA Innove.

[Kutseharidusstandard](#), vastu võetud 26.08.2013, RT I, 28.08.2013, 13, jõust. 01.09.2013, viimane red. RT I, 17.04.2019, 6.

[Kutseõppeasutuse seadus](#), vastu võetud 12.06.2013, RT I, 02.07.2013, 1, jõust. 01.09.2013, viimane red. RT I, 16.06.2020, 8.

[Põhikooli ja gümnaasiumiseadus](#), vastu võetud 09.06.2010, RT I 2010, 41, 240, jõust. 01.09.2010, viimane red. RT I, 16.04.2021, 7.

Riigi Tugiteenuste Keskuse veebileht, [Meede: Kutsevaliku õppe rakendamine kutseõppeasutustes](#), „Siirded põhiharidusest kutseharidusse“ (väikeprojektide taotlusvoor kutseõppeasutustele).

Riigikogu (2017) [519 SE II Seletuskiri põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse muutmise ning sellega seondult teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu teiseks lugemiseks](#).

Räis, M. L., Kallaste, E., Sandre, S.-L. (2016). Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. Eesti Rakendusüuringute Keskus CentAR.

Vabariigi Valitsuse 16. detsembri 2010. a määruse nr 182 [Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava. Lisa 2. Toimetulekuõpe](#)

Vabariigi Valitsuse 16. detsembri 2010. a määruse nr 182 [Põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava. Lisa 3. Hooldusõpe](#)

LISA 1. Koolide dokumendianalüüsi tabel

		Millistes dokumentides õpet mainitakse?	Õppe eesmärk detailsem kui riiklikes regulatsioonides	Vastuvõtutingimused erinevad riiklikest regulatsioonidest	Õppesisus diferentseeritakse HEV õpilasi	Ülemineku- plaani nõue	Pikendatud õpe ja lisaõpe on selgelt eristatavad	On kirjas kutse- õppe osakaal
PÕHIKOOID	1	Kooli õppekava, veebileht	Ei	Ei	Jah	Ei	Jah	Jah
	2	Kooli õppekava, lisaõppele jäämise tingimused ja kord	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	Jah
	3	Kooli õppekava, lisaõppe õppekava, veebileht	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah	Jah
	4	Kooli õppekava, veebileht	Jah	Ei	Jah	Jah	Ei	Nii ja naa
	5	Kooli õppekava, veebileht	Jah	Jah	Jah	Jah	Ei	Ei
KUTSEÕPPEASUTUSED	1	Kooli põhimäärus, kutsevaliku õppekava, veebileht 1 (eriala), veebileht 2 (projekt)	Ei	Jah	Ei	Jah		Jah
	2	Kooli õppekorraldus-eeskiri, kutsevaliku õppekava, veebileht 1 (eriala), veebileht 2 (projekt)	Ei	Jah	Ei	Ei	-	Jah
	3	Kooli õppekorraldus-eeskiri, kutsevaliku õppekava, veebileht 1 (eriala), veebileht 2 (projekt)	Jah	Ei	Ei	Ei	-	Jah
	4	Kooli õppekorraldus-eeskiri, kutsevaliku õppekava, veebileht 1 (eriala), veebileht 2 (projekt)	Ei	Jah	Ei	Ei	-	Jah